Claus Rønlev
Slægtsforskning

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

Træk

af

Midtfyns Historie og Topografi.

Af F. Hjort,
Tommerup.

C. Albertsens Bogtrykkeri, Otterup
1927

Digitaliseret af Claus Rønlev

Grundtvig fortæller et Sted om, hvorledes det gik til, da Northumberland blev omvendt til Kristendommen.

Kong Edwin havde sammenkaldt sine Thegner for at høre deres Raad, nu han vilde lade sig døbe, og en af dem sagde da: „Jo, Konge, kan den ny Lærdom give nogen sikker Kundskab om Evigheden, da er den al Ære værd; thi Livet her i Verden ser ud for mine Øjne, ligesom naar en Spurv flyver ind ad den ene Dør og ud af den anden, gennem Hallen, hvor du sidder til Højbords med dine Stormænd og sidder lunt ved Baalet paa Arnen, medens det regner og sner og stormer der ude. Spurven har det godt nok medens den flyver igennem Hallen, men det varer kun et Øjeblik, og lige saadan gaar det med os, som ikke ved, hvor vi kom fra og hvor vi skal hen her fra."

Det Billede, den angelsaksiske Stormand har anvendt, kan ogsaa bruges om vort Kendskab til Forholdene i Danmark, og specielt for Fyns Vedkommende, naar vi kommer forud for den Tid, som vi plejer at kalde for den „historiske", altsaa for en 11 à 1200 Aar siden. Da er der saa at sige Mørke over alt, kun enkelte Strejflys kastes der ind over vort Land og vort Folk, som for et Øjeblik belyser et og andet Forhold for en kort Tid, men atter falder Mørket over det hele, til „et andet Punkt faar en Lysstribe over sig, saaledes at vi skimter noget, og maaske ligesom aner mere, som vi dog ikke rigtig forstaar.

Som en af de mærkeligste Kilder til dansk Historie skal nævnes det navnkundige Beovulfdigtet. Det er et kristent angelsaksisk Kvad fra det 8. Aarhundrede, som er bevaret i et Haandskrift, en Pergamentkodex, og omhandler en Mængde danske Forhold og Personer fra Tiden omkring Aar 500 og ca. 50 Aar frem derefter. Dette Kvad bringer ligesom for et Øjeblik Lys over nogle historiske Forhold her hjemme i den fjerne Oldtid, der ellers baade forud og senere kun har Sagn at støtte sig til.

Men selv om vi ikke besidder skriftlige Vidnesbyrd om vort Lands Historie længere tilbage end Beovulfkvadet, saa er vi dog ikke helt uden Hjælpemidler, som kan tjene til Klaring af mange Spørgsmaal, der hjælper til at belyse vor Viden om vore Forfædres Liv og Virke i længst forsvundne Tider.

De aller fleste Landmænd har saaledes under deres Arbejde med Jorden ofte fundet Ting som Efterladenskaber, endogsaa ofte fra de aller ældste Beboere af vort Land. Selv om der paa disse Sager ikke findes Inskriptioner, saa vil de dog ofte alligevel fortælle os et og andet, baade om Genstandenes Ælde og den Kultur vedkommende Ejermand og Bruger har besiddet.

Hvad man oftest finder er væsentlig Redskaber, Vaaben, Smykker og Grave, hvor de døde er bleven begravet. Desuden kan man ret ofte finde Bopladser, hvor Oldtidens Folk har opholdt sig kortere eller længere Tid og der efterladt sig Affaldsdynger, hvor man ikke alene finder Redskaber, Vaaben og Smykker eller Dele af samme, men ogsaa Rester af de Dyr, som de har benyttet til Føde eller Husdyr, og andre Ting, som kan fortælle en Del om det fjerne Oldtidsfolks Liv og Virksomhed.

De her nævnte Fund kan gøres og er gjort overalt i vort Land, ja vel i hvert eneste Sogn i Danmark; men dermed er ikke sagt, at de paagældende Steder alle har været beboet, idet de Vaaben, Redskaber og Smykker m. v., som findes, kan være tabt af dets Ejermand paa Strejftog under Jagt, Fiskeri eller paa Krigstogter. Derimod er et sikkert Vidnesbyrd om, at den paagældende Egn har været beboet af Oldtidens Folk dette, at man finder den ovenomtalte Boplads med Affaldsdynger eller Beboernes Grave. Vel kan man hist og her finde enkelte Grave paa Steder, hvor Mennesker kun en kort Tid har opholdt sig, vel nærmest under Krigsforhold, men som Regel begravede man de døde lige uden for Bopladsen eller dog i Nærheden deraf.

Foruden disse sikre Kendemærker paa, hvor vore ældste Forfædre har boet og virket, har vi endnu et paalideligt Vidnesbyrd, der, selv om det ikke taler til os i Ord eller Tal, og ej heller lader „Stenene tale", som f. Eks. Gravene, Vaaben og Redskaber kan, saa siger det Vidne, jeg her tænker paa, dog saa meget og taler et saa tydeligt Sprog, at det slet ikke er til at tage fejl af. Det er *Muldlagets Tykkelse,* jeg tænker paa. Vore Forfædre har gennem de mange Aartusinder (vel op til 8 Tusinde Aar, eller maaske endnu mere, vi ved det ikke sikkert), de har arbejdet med og paa Jorden frembragt et større eller mindre tykt Lag Muld, som nu dækker den raa Ler, Sand- eller Stengrund, saaledes at Jordens Frugtbarhed nu ligefrem kan maales i Forhold til Muldjordens Mægtighed. Dette Forhold vil maaske synes underligt for mange, og maaske helt uforstaaeligt for andre. Men for at komme til fuld Forstaaelse af hele dette ualmindelig vigtige Forhold,

beder jeg Læserne lægge Mærke til Jordbundsforholdene i de Egne af Fyn, hvor man med Sikkerhed kan vide, at de først er blevne bebyggede i den historiske Tid eller om ved Aarene 900 eller 1000. Et saadant Sted vil man bl. a. finde i hele *Vissenbjerg Sogn* og de nærmeste Sogne der omkring. Paa disse Egne findes paa Grund af den sene Bebyggelse ikke noget egentligt Muldlag, idet man her i det højeste kun kan tale om at Plovfuren er muldblandet. Dette har den praktiske Betydning, at Jorden er vanskeligere og besværligere at behandle, kræver mere Gødning og er besværligere at holde ren for Ukrudt samt giver kun smaa Fold og smaa og lette Afgrøder.

Paa andre Egne, som i de gamle Bygder paa *Sletten*, i *Vends Herred*, i *Midtfyn* langs Odense Aa og andre Steder, hvor Egnene har været tæt befolket fra de ældste Tider, ja op til en 6 à 8000 Aar eller maaske endnu mere, der vil man finde dybe Muldlag, maaske helt op til en Alens Dybde eller endnu mere, altsaa et Kulturlag, som er fremkommen ved, at vore Forfædre her har arbejdet med og paa Jorden, og der lagt sin Kraft og sin Indsigt gennem denne lange, lange Aarrække, Slægt efter Slægt.

Dette har den aller største Betydning for de nuværende Brugere af denne Jord, men det er vel kun meget faa der betænker den Gunst, de saaledes nyder, og endnu færre er der vel som i deres stille Sind sender en Tak op til Gud, fordi han har ladet de mange forudgaaende Slægtled gøre det brydsomme Arbejde, som det har været at berede den nu saa fine Kulturjord vi dyrker. Thi den dybe Muld bevirker, at Jorden er meget lettere at behandle, kan bearbejdes til alle Tider, kræver mindre

Saasæd og mindre Gødning, da Planterne busker sig lettere og gror hurtigere, giver tidligere Høst og giver store Fold af store og vægtige Afgrøder. At bedømme disse Forhold rigtigt er ikke alle givet, der skal i alle Tilfælde en *virkelig Landmand* dertil, der skal med andre Ord Mænd til en saadan Bedømmelse, som har baade Evne og Villie til at ville det rette.

Dette at have en indgaaende Kendskab til Jordens naturlige Kulturtilstand, har selvsagt den aller største Betydning for Landmanden, baade naar han skal købe og naar han skal sælge Ejendom. Ligeledes er en saadan Indsigt aldeles nødvendig for de Mennesker, som af Autoriteterne sættes til at vurdere og taksere Jordejendommene til Grund- og Ejendomsskyld, og den dermed i Forbindelse staaende Beskatning af Landets Jordbrugere. Under Hartkornsbeskatningen havde vi en Følelse af, at alt ikke var, som det burde være, men siden vi er kommen under den ny Beskatningsmaade, saa ved de fleste, at Uretten nu er Herre under Skatteudskrivningen, selv hvor der kun er Tale om Forholdene mellem Jordbrugere alene. Thi blandt disse vil man til sin store Overraskelse finde, at den Landmand, som bor i de daarlige Egne og driver den „bare" Jord, som for al sit Slid kun giver ham Halvdelen eller maaske kun Trediedelen i Udbytte af sine Afgrøder, imod hvad den Landmand kan høste, som bor og driver den gode, den gamle frugtbare og velkultiverede Jord. Og dog træffer man næsten overalt, at Ejendommene paa de „bare" Jorder svarer meget nær op til samme Skatter, som der svares paa de frugtbare og gode Jorder paa Ejendomme af samme Størrelse.

Dette vil sikkert alle finde at være en stor Uret. Og

det er oven i Købet en Uret, som de kloge Autoriteter end ikke kender. Man vil spørge: „Hvor kan det være?“ Jeg svarer: „Det ligger i, at helt andre Forhold end netop Kendskab har gjort sig gældende, da de Mænd blev valgt, som skulde bedømme og vurdere Jorderne til Grund- og Ejendomsskyld. Hvor ofte finder vi ikke blandt disse Vurderings- og Skyldraadsmænd Repræsentanter, om hvilke det maa siges, at de har ikke den rette Forstaaelse af den Gerning, de er valgt til at varetage. Vi træffer ikke saa sjældent f. Eks. en Haandværker, der er med til at bedømme og taksere en Jordejendom, ligesom vi ogsaa kan træffe en Bonde iblandt Taksationsmændene for byligende Ejendomme. Dette er selvfølgelig det rene Vanvid og maa bringe Ulykker med sig, ligesom Retfærdigheden ikke kan komme i Højsædet, før man paa rette Sted gaar bort fra dette modbydelige Parti- og Retningstyrani, som nu skal dominere alle Vegne.

I opadgaaende og gode økonomiske Tider da føles den uretfærdige Beskatning ikke saa meget, men i daarlige og stadig nedadgaaende Perioder, da skal Uretten nok mærkes, og den vil virke længe og derved maaske endog blive skæbnesvanger for dem paa de gode Egne, som først profiterede af de uretfærdige Love.

De fleste Embeds- og Bestillingsmænd faar vistnok ved Stillingens Tiltrædelse udleveret en Instruks eller Regulativ, hvorefter de skal arbejde i deres offentlige Liv. Hvor mærkeligt det lyder, saa har vi et ældgammelt og godt „*Regulativ*“, der med megen Fordel kunde benyttes ved Takseringen af vore Jordejendommes Værdi, hvad enten det nu gælder Skatteansættelse eller Køb og Salg af disse Brug.

Det „Regulativ“ jeg her tænker paa, er saa gammelt, at det endog er ældre end vort Lands Historie, og det er saa godt og paalideligt, at man vanskeligt træffer noget bedre. Endvidere er det saa omfattende, at det spænder over det ganske Land, over hvilket det ligesom er bredt ud og dækker det hele. Paa dette mægtige Kort staar skrevet en Mængde gamle, ældgamle Navne, ja flere Navne for hvert eneste Sogn i Danmark. Hvert eneste af disse mange Navne angiver nøjagtigt og fuldt paalideligt til hvilken Takst de paagældende Egnes Jorder kan vurderes med Rette.

Det „Regulativ“, jeg her hentyder til, er det vi ejer i vort Lands mangfoldige *Stednavne,* Navnene paa Herreder, Sogne, Byer, Gaarde, Huse, Marker, Enge, Skove, Veje o. s. v. i en Uendelighed. Hele det store Materiale vi ejer i Stednavnene hører til de aller ældste Minder om vore Forfædre i Danmark. Disse har i Navnene, der fremtræder i visse Grupper, angivet til hvilket Tidsrum de henhører, idet hver Navnegruppe henhører til sin bestemte Tid af den historiske Udvikling.

Nogle af disse Stednavnegrupper er saa gamle, at selv Videnskabsmændene har store Vanskeligheder med at tyde den egentlige Mening, som er udtalt i de paagældende Navne, idet de Ord, som de bestaar af, nu ikke mere findes i vort Sprog, ja har endog været uddød i hele den historiske Tid, saaledes at vi bl. a. deraf kan vide, at disse Navne er meget gamle.

At komme til fuld Klarhed over disse Stednavnes Betydning bliver saa meget vanskeligere for den læge Mand, som Videnskabsmændene ofte er uenige derom.

Men de fleste er dog enige om at henregne de Navne der har Endelsen —*inge,* (som Verninge, Belinge, Vitinge o. s. v.) til nogle af de ældste Stednavne i vor Land. Man mener, at det første Ord i disse ældgamle Stednavne angiver Navnet paa den Familie eller Slægtsgruppe — Klan — der har beboet det paagældende Omraade, som Navnet dækker over; og det *andet* Ord, eller Endelsen i Navnet — *inge*, skal betegne, at de Mennesker, som bor eller lever paa det Sted, hører til den angivne Familie eller Klan. — *Naar* disse —inge Folk har levet, er vanskeligt nøjagtigt at angive; men man tager næppe Fejl, naar man antager dem som hørende hjemme her i hele *Stenaldertiden* og maaske noget ind i Broncealderen. Dette Folk har da vel grundlagt de første og ældste Bygder; i alle Tilfælde træffer vi Minder om dem i Stednavne endnu den Dag i Dag i den store Indlandsbygd her paa Fyen omkring Odense Aa, og vi træffer Minder om dem i Slettens store gamle Bygd; ligesom vi hist og her træffer enkelte andre spredte Minder om dette Folk i andre Egne af Fyen. — Inge Folket har vel næppe boet i egentlige Byer, eller Samlinger af Huse. Vi maa vist nærmest tænke os dem som et Nomadefolk, der drog omkring fra Sted til Sted, hvor de fandt gode Betingelser for Livets Ophold, om end de dog maaske nærmest har været henvist til deres egen Bygd, idet de meget store og tætte omgivende Urskove har dannet Hindringer for deres frie Udfoldelse af Livsvilkaar, og desuden stod de Fare for i disse Skove at støde sammen med andre —inge Folk fra andre Nabobygder, hvorved der let opstod krigerske Forviklinger.

Beslægtede Navne til dette „danske“ —inge Folk

træffes næsten i alle de omgivende germanske Lande, hvor vi bl. a. har -inge Navnet gemt i de gamle franske Kongeslægter, *Merovingerner* og *Karolingerne*, der jo svarer til de nordiske Navne paa Kongeslægterne Skjoldungerne, ligesom Navnet ogsaa er bevaret i Runeinskriptionen paa det ene *Guldhorn,* som blev funden ved Gallehus i Sønderjylland i Aaret 1734. Paa dette staar: „*Jeg Lægæst Holting gjorde Hornet*". Man mener, at denne Indskrift stammer fra det 6. Aarhundrede og at Manden, som ridsede Runerne, Lægæst Holting, har været fra en nu forsvunden By af Navnet „*Holt*", der laa et Par Mil vest for Flensborg, og derfor kaldes han for „Holting".

Iøvrigt findes der mange Minder, særlig paa sine Steder, om dette ældgamle —inge Folk, der gennem Stenalder og Broncealder har gjort et mægtigt Arbejde med at rydde og delvis opdyrke flere store Bygder her paa Fyen, alt med deres kun saa tarvelige Redskaber og Hjælpemidler. Den største af disse fynske Bygder gik ud fra Odense og Kjertinge Fjorde og fulgte begge Sider af Odense Aa, dog mest den østlige, helt ned til Øster- og Vester Hæsinge og Ringe (Ræsinge) og strakte flere Arme langt øster ud. Her paa disse Egne træffer vi en Mængde Minder, baade i Form af Grave, Vaaben, Redskaber og Smykker m. m. fra Sten- og Broncealderen, ligesom vi ogsaa støder paa Rester af deres Sprog, der er bevaret i Stednavne, navnlig i Bynavne, som Belinge, Vitinge, Vantinge og Kjøng (Køinge). Hovedforbindelsen mellem denne udstrakte Families forskellige Grene er foregaaet gennem Odense Aa og dens enkelte Tilløb, lige fra Arreskov Sø til begge de før nævnte Fjorde. Ad Kjertinge Fjord har der været Samkvem med en lille Bygd paa

Hindsholm og over Vigelsø (læg Mærke til Navnets Lighed med Viglids Død i det gamle Dannevirke) til Fyens næststørste Bygd ude paa Sletten, der havde fri Adgang til det aabne Hav i Egnen ved *Nørre Næraa.* Derimod var der ingen Forbindelse over Egnen omkring hvor Odense nu ligger; der var der opfyldt af store uigennemtrængelige Urskove, som strakte sig i et sammenhængende Hele lige til Lillebælt og Baaring Bugt, samt naaede helt ned til Kjøng og Verninge, og stod derimellem i Forbindelse med en mægtig stor Skov, som dækkede det meste af den sydlige Del af Fyn. I den vestlige Del af Landet var dog gamle Bygder — i det indre af Vends Herred — med Adgang til Havet ved Føns, ligeledes var der en Bygd i Egnen fra Barløse-Ørsted til ned i Jordløseegnen med Adgang ud til Lillebælt, hvor Assens nu ligger.

I dette gamle —inge Folks fredelige Udvikling, der sikkert byggede paa Fællesskabet om alt, hvad de arbejdede og virkede med, er der sket en gennemgribende Forstørrelse henimod Slutningen af Broncealderen, altsaa vel en 2, 3 à 400 Aar før Kristi Fødsel. Der maa paa den Tid være ankommen en meget stor Skare af et fremmed Folk, der aabenbart ikke alene har bekriget det gamle -inge Folk, men ogsaa overvunden disse, som er bleven trængt tilbage ind mod de store, tætte Skove, hvor de for at værne sig mod fuldstændig Tilintetgørelse, har maattet samle sig i faste Beboelser og dannet Byer, som ligger her paa samme Sted den Dag i Dag og vidner om den store Begivenhed, der da foregik. Minder om denne Kamp er funden mange Steder, som ved Voldtofte og Flemløse, i Øgemose ved Kirkendrup, og endog helt inde i Storskoven i den østlige Del af Vissenbjerg i Padesø

ved Magtenbølle er der funden Efterladenskaber fra Broncealderens Slutning, som er nedlagt som Offer til Guderne i Taknemlighed for den vundne Sejr i Krigen. Ligeledes er der i Tybrind i Ørritslev fundet et Sæt af de navnkundige *Broncelurer,* som gjaldede, da Krigerne blev kaldt sammen til Kamp mod Fjenden.

Den overmægtige Fjende, som gav Anledning til denne revolutionære Kamp, menes at være kommen fra Sjælland, hvor der antagelig paa den Tid har været overbefolket, saaledes at en Del var nødt til at søge ud, ligesom det var Tilfældet saa mange andre Steder. Dette Røre, som da fremkom, var Begyndelsen til det Tidsafsnit, der kaldes for *Folkevandringstiden*, og som vedvarede til hen omkring det 5. og 6. Aarhundrede efter Christus.

Dette Folk, som mødte frem i store Skarer og tog store Dele af de gamle Bygder i Besiddelse, var et Kriger- og Eroberfolk, der kun vilde tage den Jord, som alt var kultiveret, *ikke* rydde ny Plads i Urskoven. De drog frem under Kommando af en Høvding, en Fører eller Konge, og de indførte den personlige *Ejendomsret.* Høvdingen gav den Plads, som han tog i Besiddelse som sin Part, Navn efter sig selv og tilføjede en Endelse, *lev*, til sit eget personlige Navn som Tegn paa, at hans Ejendom skulde gaa i Arv til hans Børn eller andre Arvinger. Et Minde er bevaret i Navnet Sigridslev og Kvagelev. Da Høvdingerne ikke havde Penge endnu den Gang at betale sine Underanførere eller Medhjælpere med, saa gav man dem Anvisning paa en Jordstrækning, hvor disse bosatte sig i store Byer, som har Endelsen — løse, som vi f. Eks. har det i Hjallelse (Hjalløse), Stenløse, Nr. Lyndelse Lundløse), Sandh. Lyndelse, Jordløse, Flemløse og Barløse.

Dette krigerske -lev-Folk fandt særlig Behag i Nordfyn, hvor de har efterladt sig en Mængde Minder i Stednavnene, navnlig store Bynavne paa Endelsen -lev. Ogsaa i Vendsherred kunde de lide at bo, der er 4 -lev-Byer; derimod er der slet ingen i Assensbygden, den har de overladt til deres Medhjælpere i -løse-Byerne. I den store syd- og østfynske Bygd er der nogle -lev-Byer, men dog ikke mange; det ser ud som Kampen her har været tvivlsom, idet mærkelig mange -inge-Byer er bleven tilbage og de optræder ret frit og selvstændig, særlig i den sydlige Del af den gamle Bygd. Derimod er der knn enkelte og meget spredte beliggende -lev-Byer, som Hillerslev, Vejle (Vedelev), Volderslev, Aarslev, Hollev, Marslev osv.

Af dette Folks Kultur faar vi lidt mere at se, end vi kender fra -inge-Folkene. Vi ser saaledes, at de har haft et *Tingsted*, et Sted, hvor man raadslog, i Byen *Maale* (Malehøj) paa Hindsholm, det er det eneste af den Art Navne her paa Fyen. Navnet Maale skal komme af det oldnordiske Ord Mál, der betyder Ting. Her til Byen Maale, hvor Tingstedet har været, der har -lev-Folket søgt sammen naar store og vigtige Spørgsmaal skulde afgøres.

Vi har to andre ejendommelige Stednavne bevarede fra denne Tid, om end meget forvanskede, saa at de næppe kan kendes mere. Det er *Sønder- og Nørre Næraa*, der skrives 1391 Nærtugh, 1409 Nærthughæ og betyder *Njordshøje* eller Guden Njords Helligdom, altsaa det Sted, hvor man søgte hen for at dyrke Njord. Dette er altsaa sket i Sønder Næraa for den store sydøstlige Bygds vedkommende, ligesom det er sket i Nørre Næraa for Slettens,

hvortil sagtens Vends Herredsbygden ogsaa er søgt hen, som den nærmeste Helligdom.

Alle -lev-Byer er anlagt af Erobrere og bærer Navnet efter de daværende Høvdinge og Stormænd. Den Bygruppe som næst derefter opstaar, vel fra det 2det til 5te Aarhundrede, er dem som har Endelsen -sted eller -stæd. De er ikke fremkommen ved Krig og Erobring, mere ved Rydning af Skov og Opdyrkning af raa Jord og bærer om ikke Navn efter Høvding, saa dog efter Førere, som Odelsbønderne, og betegner denne Husbonds Bopæl og Ejendom. De ligger altid tæt ind mod de store Skove og bærer derfor Beviset i sig om, at de er ryddet Skovland. Mærkeligt nok findes der slet ingen i de to nordligste Bygder. Derimod er der 2, nemlig Ørsted og Søllested i Assensbygden, og endelig 7 i den store midt- og østfynske Bygd, nemlig Langsted, Allested, Ølsted, Herrested, Ringsted osv.

Til de Grupper af Byer, som man er enige om at henregne til de gamle, er ogsaa dem, som har Endelsen -by. Disse ved man ret god Besked med, de maa være anlagte i Tiden fra det 6te til det 8de Aarhundrede, altsaa umiddelbart før, eller i den første *Vikingetid.* Dette viser Forholdene i Danelagen i England, hvor *-by* har været den Endelse, de danske Nybyggere ved Siden af *-torp* eller *-tofte* i alt overvejende Grad har knyttet til deres Bosættelser. Det fremgaar deraf, at de danske, før de kom til England, var vant til at give deres nyanlagte Byer saadanne Navne. Ved disse Byer er der forøvrigt det mærkelige, at disse Byer altid bærer Navnet paa en *naturlig* Ejendommelighed ved det paagældende Sted. Vi hører det i Navnene: Broby, Strandby, Kirkeby, Søby, Højby, Skovby, Dalby m. fl. Ogsaa denne store Gruppe af gamle -byer

er væsentlig anlagt indenfor de gamle Bygders Begrænsning, men man træffer dem dog ogsaa under Tiden ret langt inde i de store Skove, og beviser dermed, at man nu for Alvor er begyndt at rydde og opdyrke ny Land til at optage det store Overskud af den stærkt forøgede Befolkning.

En anden om end forholdsvis lille Samling af Stednavne, som Videnskabsmændene er meget uenige om med Hensyn til Alderen, er de Navne, som ender paa *-um.* Nogle mener, at de er lige saa gamle som -inge, medens andre antager de kun kan rangere med -by og -tofte. De fleste af de fynske Steder med dette Navn er beliggende i Nærheden af Odense, som Sedum, Aasum, Sanderum, Højum, Dalum, Hessum og Birkum. Fra Tiden omkring Vikingetiden hører ogsaa de Stednavne der betegner, at der her har været en *Helligdom,* saaledes som i de 3 *Vibyer,* Ellesøe, Haarby og *Odense.* Denne sidste er betegnende nok anlagt paa det Sted, ved Næsbyhoved, hvor den eneste ordentlige Forbindelsesvej var over den store Odense Aa, mellem de to store Bygder i Syd og Nord. Medens man hidtil hver for sig har dyrket Guden Njord er de to Næraa-Helligdomme; er man altsaa paa Vikingetiden bleven enige om at gaa over til *Odin,* Thor, Freja osv, og Samkvemmet mellem alle de forskellige Bygder paa Fyen er nu ved den Tid bleven saa livligt, at man kunde samles ved *Odensvi.*

Efterhaanden som Vikingetogterne blev mindre og mindre aftagende for den forøgede Befolkning, kunde den tiltagende Mængde af Mennesker her i Landet ikke finde fornøden Plads i de gamle trange Bygder; der var for lidt Jord til Dyrkning. De unge tog derfor for Alvor fat paa Rydning af de store Skove, ligesom man oprensede

Ødemarkerne for Sten og opdyrkede Hederne. Det gik imidlertid hermed, som det til alle Tider er gaaet, de gamle forstod ikke rigtig de unges Færd. De gamle var vant til, at de unge, i deres Tid, i Flok og Følge drog til Søs, til fjerne Lande, hvor de erobrede Gods og Rigdom, som de førte hjem til Slægten, der levede højt paa disse Herligheder. Nu, under deres graa Haar maatte de døje den Tort at se Sønnerne blive hjemme, som andre Døgenitter, der om Morgenen med Spaden og Hakken paa Nakken drog ud i Skovene for ved trælsomt Slid at rydde sig en Plads i de store Skove, hvor de med den elskede kunde fæste Bo og danne sig et lille Landbohjem, der efterhaanden som Børneflokken forøgedes og voksede til, kunde hjælpe Forældrene med at oprydde og opdyrke nyt Land, der lagdes ind til den gamle Gaard eller der deraf dannedes flere nye Brug, et til hvert Barn. Den Plads, som de unge saaledes fik ryddet, kaldtes for en „*Torp*", og de gamle graahærdede Vikinger harmedes over, at de unge kunde finde sig tilfreds med dette tarvelige Arbejde og simple Livsførelse, og betegnede disse unge Folk som ryddede „Torpen" for „*Torpere*", der var det ringeste Navn man kunde give dem, og det er bevaret til den Dag i Dag i vort gængse Navn for det ringeste Menneske vi kender, nemlig en „*Tølper*". Dette mindre pæne Navn, en Tølper, viser til fulde hvor ringe de gamle, rige Vikinger vurderede Rydningsarbejdet, som de unge efterhaanden foretog over det ganske Land, og derved efterhaanden fik gjort Danmark mere end dobbelt saa stort og derved gav Plads til en Mængde Mennesker, der dog i det væsentligste kunde finde Rum her hjemme i vort Land til denne Dag.

Der opstod paa denne Maade en Mængde nye *Torper*, der fik Navn efter den *Bondekarl*, som ryddede Grunden og opdyrkede Jorden, og det ejendommelige ved disse Stednavne er derfor at de ældste altid har Endelsen *-rup*, *-drup* eller *-strup*, senere blev det til *-rud* eller *-rød*, der alt kommer af „at rydde" den tidligere Skov. Omtrent samtidig med de sidste opstod der en Gruppe af Stednavne, der er opstaaet paa samme Maade, ved Rydning, af den jævne Befolkning og bærer Navn efter disse Mennesker, men de har Endelsen *-bol* eller *-bølle*, de hører til nogle af de aller yngste Bebyggelser og er næppe ældre end Aar 1000 efter Kristus. Mærkelig nok fremkommer der ikke mindre end 6 Byer alene i Vissenbjerg Sogn nemlig Magtenbølle, Skallebølle, Grethebølle, Andebølle, Gadsbølle og Assenbølle. Ligeledes er der i de omliggende Sogne en Del Navnekommer af „*Bol*", et Gaardbrug saa stort som en almindelig Bondefamilie kan drive og leve af.

Omtrent samtidig med disse Bebyggelser opstod der en anden Gruppe af Byer, der altid har en Endelse som hentyder til den omgivende Natur, som -ager, -eng, -skov, -dal, -bjerg osv. De ligger særlig tæt i det sydlige Fyn og i den store Indlandsskov omkring Vissenbjerg. Tænk saaledes paa: Hesselager, Langaa, Galbjerg, Skalbjerg, Frøbjerg, Bregnemose, Skydebjerg, Brændekilde osv.

Vi staar nu ved Aar 1000, hele Danmark er befolket og opdyrket, der anlægges mange og nye Veje fra By til By; Landet inddeles i *Herreder* og *Sogne*, som de findes endnu i vore Dage. En lignende Inddeling havde man vel forud af Hensyn til Krigstjenesten og den hedenske

Gudedyrkelse ved Goderne i Godehovene. Men nu alle Skovene var gennemkrydset af Rydninger og Christendommen indført overalt, saa blev der lagt store Arealer ind af de ryddede Skove baade til Sognene og Herrederne. Oprindelig var de mest befærdede Veje ad Havene rundt om Fyn, ind i Fjordene og opad de større Aaer og Vandløb, navnlig Odense og Brænde Aa. Men senere i Vikingetiden fik man nogenlunde farbare Veje fra Bygd til Bygd, bl. a. som vi har set fra den sydøstlige Bygd over Næsbyhoved gennem Sletten forbi *Elvergaard* til Vends Herred, hvor Vejen var kortest gennem den farlige *Storskov,* der var opfyldt af farlige Røvere og Stimænd. Senere, da mere af Skoven blev ryddet, forkortede man Vejen ved at føre den forbi *Rugaard*, og endelig i den historiske Tid tog man Mod til sig og førte Hovedvejen gennem Fyn ad den lige Linie tværs igennem *Røvernes* faste Borg i *Vissenbjerg*. Men denne Vej var dog endnu paa Kong Knud den Helliges Tid ikke kendt af alle. Thi som man ved, drog Kongen og hans Mænd ad denne nye Vej til Odense og fik derved et lille Forspring for Fjenden, der ikke kendte denne Vej, men drog ad den gamle forbi Rugaard, men indhentede dog Kongen i Odense, hvor han som bekendt blev dræbt i St. Albans Kirke foran Alteret den 10. Juli 1086.

Vi har saalænge og ret indgaaende opholdt os ved en Del af Stednavnene, navlig By- og Sognenavne; vi har gjort dette fordi det i Virkeligheden er et ganske overvældende historisk Stof, der ligger gemt i hele denne Mangfoldighed af Stednavne fra Oldtiden, som er gemt i hvert eneste Sogn i Danmark. Det mest forunderligt ved alle disse Navne er dog dette, at de er bleven bevarede gen-

nem de mange Tusinde Aar, alene ved at gaa fra Mund til Mund og fra Slægt til Slægt. Dette Forhold kan nok give Anledning til Eftertanke. — Først hen imod Slutningen af Vikingetiden begynder vi her i Danmark at finde *skriftlige Overleveringer* fra vore Forfædre. De skriftlige Optegnelser her i Norden tilhører saaledes en forholdsvis sen Tid. Nordboernes Hu stod i lange Tider til at udføre Bedrifter, men ikke til at optegne dem. Da man endelig ned i Middelalderen fik en nordisk Historieskrivning, havde Mindet om Fortids Daad paa mange Maader formet sig i Sagn og Sang, der var overleveret fra Slægt til Slægt. Men af Sognenes Masse fastholdtes i Tidernes Løb kun de mærkeligste, og disse vokser og ændres paa forskellig Vis; ikke blot væves de hjemlige Sagn ind i hinanden, men de blander sig med fremmede Sagn, der overføres paa hjemlige Forhold, og vi staar over for en mundtlig Overlevering, hvor det bliver Historieskriverens Opgave at skelne mellem Sandhed og Digt. At de ældste Historieskrivere ikke stillede sig og vanskelig kunde stille sig en saadan Opgave, behøver ikke nærmere at paavises. De nedskrev da væsentlig Sagnene i den Form, hvori de fandt dem paa Folkenes Læber, og altid vil vi danske staa i taknemmelig Gæld til *Saxo* for den Rigdom, han har overleveret os af gamle Sagn og Sange. Vi maa da ikke bebrejde ham, at hans Fortællinger ofte er forvirrede og selvmodsigende, eller at det jævnlig staar i Strid med baade ældre og samtidige Kilder.

I mange Tilfælde er derfor Fremstillingen af vort Lands Oldhistorie bygget paa mere eller mindre lærde Hypotheser; kun hvor et *samtidigt Mindesmærke* kan tale til os, spredes ofte paa en forunderlig Maade Sagne-

nes Taage, og hvad der før stod uklart og forvirret, kan pludselig stille sig for os i et uanet Lys. Nu er vi Danske i Modsætning til vore Frændefolk saa lykkelige at have en Række af saadanne samtidige historiske Mindesmærker, der i korte, men dog indholdsrige Sætninger fortæller os om Begivenheder af vor ældste Historie. Og disse Mindesmærker er saa meget mere betydningsfulde, som de begynder just med det Kongepar, fra hvilket den danske Kongeæt i uafbrudt Linie naar ned til vore Dage.

Alle kender vi jo vore navnkundige *Runestene i Jellinge*, af hvilke den ene fortæller os, at: „Gorm Konge gjorde dette Mindesmærke efter Thyra sin Kone, Danmarks Bod", og den anden siger, at: „Harald Konge bød gøre dette Mindesmærke efter Gorm sin Fader, og efter Thyra sin Moder, den Harald, som vandt sig al Danmark og Norge, og gjorde Danerne Kristne". — Et lignende herligt Minde er det, som „Sven Konge satte efter Skarde, sin Hjemfælde" ved *Danevirke*. Det er jo Kong Svend Tveskæg her er Tale om.

Her paa Fyen har vi ganske vist ikke saa betydelige historiske Minder bevarede i vore Runestene, men alligevel bør nogle af dem omtales her i denne Forbindelse.

Ret naturligt er det da først at nævne *Glaundrupstenen* i Skamby, bl. a. fordi den indeholder den længste Inskription i Danmark, som findes paa nogen Runesten.

De anvendte Runer hører til den Række, som kun har 16 Tegn. Denne Runesten var den første, som *R. Chr. Rask* øvede sin Skarpsindighed og gav *Vished* for, at Runerne var ældre end Kristendommens Indførelse. Indskriften tydes saaledes: „Ragnhild satte denne Sten efter Alle, Saalve-Gode, Helligdommens hæderlige Vogter. —

Alles Sønner gjorde dette Mindesmærke efter deres Fader og hans Hustru efter sin Ægtefælle; men Sote ristede disse Runer efter sin Herre. Thor vie disse Runer! Han skal visselig komme til at sone sin Brøde, som øver Vold mod denne Sten eller drager den (bort for at rejse den) efter en anden."

Den her omtalte Ragnhild blev senere gift med en Mand paa Sjælland og rejste Runestenen i *Tryggevælde* efter ham. Ligeledes er det aabenbart den samme Sote, der ristede Runerne paa Glaundrupstenen, som ogsaa nævnes paa „*Rønningestenen*". Denne Runesten findes nu ved Kerteminde Kirke og har en Indskrift, som tydes saaledes: „Sote satte denne Sten efter sin Broder Elev, Søn af Asgot med det røde Skjold".

Fra Flemløse Sogn hidrører to af vore ældste Runestene, begge fra Begyndelsen af det 9. Aarhundrede, nemlig „*Flemløsestenen*", der 1598 bragtes fra en nærliggende Høj til Kirkegaarden; senere blev den sønderhugget og anvendt til Kirkediget, og da man i det 19. Aarhundrede vilde samle Stenen igen, manglede Topstykket og Halvdelen af Indskriftens nederste Linie. Da der før Ødelæggelsen forelaa Tegninger af den, kan det imidlertid fastslaas, at Indskriften har lydt: „Efter Rolf, som var Nore-Gode, staar denne Sten. Sønnerne satte den til hans Minde. Aaver ristede Runerne". Denne Sten findes nu paa Jægerspris, hvortil den blev bragt af Kong Frederik VII sammen med den anden Runesten fra samme Sogn, *Voldtoftestenen,* der dog kun er et Brudstykke, paa dette læses: „Rolf satte Stenen". — En anden Runesten fra samme Tidsrum, der ogsaa bærer det samme Navn, er „*Helnæs-*

stenen", der blev funden 1868 og nu opbevares paa Nationalmusæet. Indskriften paa denne er tydet saaledes: „Rolf Nore-Gode satte Stenen efter Gudmund sin Brodersøn. De gæve Mænd druknede ude paa Havet. Aaver ristede Runerne".

En anden Runesten fra den modsatte Ende af den samme gamle Bygd, men fra en langt senere Tid, findes indmuret i *Ørsted Kirke* ved Skibets Syddør, den stammer fra Aarene omkring 1160, og paa denne Sten er udhugget Samson kæmpende med Løven, og Indskriften lyder: „Eskild paa Gaarden udhuggede Samson, han som dræbte Dyret".

Et andet Runemindesmærke, men dog ikke paa Sten, opbevares nu paa Musæet i Odense. Det blev fundet 1883 ved Udgravningen af Grunden til Læseforeningens Sidebygning ind mod St. Knuds Kirke, der, hvor den gamle Albani Kirkegaard tidligere laa. Her fandtes en lille *Blyplade*, sammenlagt i tre Blade og forsynet med en lang Runeindskrift. Denne blev samtidig undersøgt af tvende af Nationalmusæets Oldgranskere, der hver for sig kom til samme Resultat. Af de 8 Linier var de 2 første paa Dansk og de 6 sidste paa Latin. Professor Steffens skriver, at han „betragter denne Tavle som henved 300 Aar ældre end noget andet hidtil fremdraget Dokument paa Dansk, idet jeg ved Dokument forstaar en haandskreven Optegnelse, ikke en Runesten eller Indskrift paa et Redskab, Vaaben eller Smykke. Der er ikke mindre end 227 rask og let skrevne Runer, og hvad der er enestaaende blandt alle vore Runeindskrifter. Skriften er derfor ikke meget omhyggelig, og der findes næppe to Tegn, som er ganske ens. I Oversættelse lyder hele Indskriften saaledes:

„For dig, Kristi Tjenerinde og Catechumen, bønfaldt jeg om hans Belønings Gave. Du gav Gaarde, Marker og Huse. Kristus sejrer, Kristus styrer, Kristus hersker, Kristus fri mig, Asa, fra alt ondt. Kristus Kors være over mig her og alle Vegne. Korset inderst inde! Korset i mit inderste! Korset inden i mig, og det store Kors, Kristi Blod, signe mig!“ — Hvem denne *Asa* var vides ikke. At hun har været en velstaaende Kvinde, kan ses af, at hun i kirkeligt Øjemed har kunnet skænket Gaarde, Marker og Huse, og at hun har levet i Overgangstiden mellem Hedenskab og Kristendom fremgaar deraf, at hun betegnes som Catechumen, det er mærket med Korsets Tegn, men endnu ikke døbt. Strængt taget havde en saadan ikke Ret til en Kristen Begravelse; men Kirken var overbærende, og Asa har sikkert faaet sit Hvilested i indviet Jord paa den gamle Albani Kirkegaards Grund. Der er vel funden enkelte andre Blyplader med Indskrifter fra Grave, men ingen saa gamle og ingen anden med Runer. At denne, *Odensepladen*, delvis er affattet i det gamle danske Sprog giver den en betydelig forøget Interesse. Nationalmusæet har fastslaaet, at efter Sproget og Indholdet kan den ikke være *yngre* end omkring Aar 1000.

Paa *Kong Svend Tveskægs* Tid levede Magister Adam af Bremen, der giver gode Skildringer af Folk og Forhold paa den Tid, som findes i *„De hamburgske Ærkebispers Historie“*. Her staar bl. a. om Fyn: „Fyn, en Ø af ret anseligt Omfang, ligger i Mundingen af den barbariske Havbugt nærmest efter den Ø, som hedder Vendel. Den strækker sig op imod det Landskab, som bærer Navnet Jylland, og der er paa ethvert Sted en meget kort Overfart til den fra Jylland. Her er den store Stad Odense

(Odansve). I Kreds om den ligger mange Smaaøer, som alle er rige paa Afgrøder. Og mærkes maa, at den, som vil drage (fra Hamborg) gennem Jylland til Fyn, skal tage Vejen lige i Nord, hvorimod man ved at gaa over Fyn til Sæland har Ansigtet mod Øst. Der er to Steder Overfart til Sæland, dels fra Fyn, og dels fra Aarhus. Afstanden er ad begge Veje lige lang. Det af Naturen stormfulde Hav rummer en dobbelt Fare derved, at man, selv om Vinden er gunstig, vil med Nød og næppe undslippe Sørøvernes Haand. — Skaane er i Omfang dobbelt saa stort som Sæland, det har nemlig 300 Kirker, medens Sæland kun halvt saa mange, og Fyn en Trediedel af dette Tal. I Løbet af de næste 100 Aar er disse Tal fordoblede.

Paa Tærskelen til den historiske Tid, der tilnærmelsesvis falder sammen med hele det danske Riges Samling til eet selvstændigt Danmark, vedblev Landet dog at være delt; idet der var 3 Hovedinddelinger. Saaledes var Skaane, Halland, Bornholm og Blekingen samlede for sig; Sjælland, Lolland, Falster og Møen for sig og Jylland, Fyn, Samsø og Langeland i en Afdeling for sig. Hvert af disse 3 Distrikter havde sit særegnet *Møntdistrikt,* ligesom de havde sit eget *Landsting*, nemlig i Lund, Ringsted og Viborg. Desuden var Jylland *vest* for Lillebælt inddelt i *Sysler,* medens man i Landene *øst* for Lille Bælt kunde træffe *Herredsinddeling.* Dog mener man paa Fyn at kunne spore en Deling i 2 Sysler, saaledes at Baag, Vends, Salling og Sunds Herreder hørte til det vestlige Syssel, medens de øvrige Herreder var samlede i det østlige Syssel. Inddelingen i Herreder er meget gammel og man mener, at den er bygget paa de beboende Familiers Antal, idet det kommer af Navnet „Hær".

En „Hær“ var en Afdeling paa Hundrede, ca. 120 Mand, dog var Grænserne oprindelig ikke helt fastsatte, man kan spore baade Delinger og Udvidelser, foretagne efterhaanden som de tilstødende store Skove er blevet ryddede og beboede. Her paa Fyn kan det saaledes tydelig mærkes, at det store *Vissenbjerg* Sogn, der aabenbart er det sidst bebyggede Sogn paa Fyn, er kommen sidst med i Inddelingen, idet vi i Middelalderen kan træffe det henhørende snart til *Vends* Herred, senere til *Baag* og *Skovby*, for endelig til sidst at henregnes til *Odense* Herred; dog var Vissenbjerg Sogn en Tid et Birk for sig selv.

Sognene har alle Dage været gejstlige Kredsinddelinger og er meget gamle, stammer sandsynligvis fra den hedenske Tid, idet man ogsaa da samledes til Gudsdyrkelse under Ledelse af *Goderne* (de hedenske Præster) ved *Gudehovene* (de hedenske Gudshuse), og Navnet „Sogn“ kommer af „at søge“ til Gudehuset, til Kirken. Og mærkelig nok har alle disse gamle Sognegrænser lige til den Dag i Dag holdt sig uforandrede.

Mærkeligt er det, ja næsten uforstaaeligt, at der skulde hengaa 800 Aar efter Jesu Opstandelse og Himmelfart, før Kristendommen fik fast Fod i Danmark. Men ret naturligt er det, at den første Kirke blev bygget i Hedeby (Slesvig), da dette Sted jo paa den Tid var som en Hovedstad for hele Landet, hvorfra al Handel med Udlandet foregik. Da Kristendommen endelig kom til Landet gik det ret hurtigt med at faa den udbredt over det hele, nemlig kun ca. 100 Aar, der sammenlignet med de forudgaaende 800 Aar maa siges at være et kort Tidsrum paa den Tid. Alle Kirkerne var sikkert af Træ, Eg, til at begynde

med; senere, omkring Aar 1100, eller maaske lidt før, begyndte man at opføre dem af *raa Kampesten* og i romansk, i rundbue, Stil, som de staar endnu den Dag i Dag; saaledes træffer vi disse gamle Kirker f. Eks. her paa Midtfyn i Haarby, Sønderby, Kirke Søby, Holevad, Sandager, Kjøng, Søllested, Vedtofte, Ørsted, Skydebjerg, Verninge, Brylle, Tommerup og Vissenbjerg, Fangel, Haarslev, Veflinge og Lumby og i Svendborg Amt, f. Eks. Vejle, Jordløse, Haastrup, Vester Hæsinge, Espe, Herringe, Ringe, Gæstelev, Ryslinge, Sdr. Højrup og Søllinge. Paa disse Kirker er kun Grundstenene huggede, profilerede; men meget snart benyttede man udelukkende huggede Sten, *Kvardersten,* til hele Kirken; dette ser jo meget pænere ud, og Eksempler paa saadanne træffer vi i Dreslette, Gamtofte, Barløse, Tanderup, Gelsted, Rørup, Balslev, Fjeldsted, Nørre Lyndelse, Rolfsted, Sanderum, Fraugde, Lunde, Otterup, Hjadstrup, Skamby, Søndersø og Vigerslev, og i Svendborg Amt enkelte som i Fløstrup, Ellinge, Herrested, Refsvindinge, Ellested og Gislev. Enkelte Kirker, der vistnok er fra samme Tidspunkt, er bygget af *Fraadsten* (Kildekalk). Eksempler herpaa er Flemløse, Sønder Næraa, Frørup, Tved og Skaarup. Senere, fra omkring Aar 1200, begyndte man at bygge af *brændte Mursten*, saaledes som sket er f. Eks. i Nørre Søby, Dalum, Paarup, Næsbyhovedbroby, Ørslev, og i Svendborg Amt i Skjellerup, Lyndelse, Ellested, Gislev og Aunslev. Nogle af disse sidste er endog saa unge, at de stammer fra den *gotiske Tid* (Spidsbuetiden), som Tilfældet er i Brændekilde, Bellinge, Ubberud, Korup, Allesø, Østrup, Højby, Allerup, Marslev, Aasum, Seden, Agedrup, Birkende, Allested, Heden, Vantinge, Aarslev, Øster Hæsinge, Brahe

Trolleborg, Svindinge og Vindinge. Enkelte Kirker har kunstneriske udførte Granitrelieffer, som vi f. Eks. har omtalt i *Ørsted* Kirke, der endog har en Runeinskription. I Sanderum er udhugget St. Mikael med Dragen ved et Vindue og i Skamby en Løvefigur, i Gamtofte en musicerende Engel og i Dreslette den tronende Kristus mellem tilbedende Mænd og Kvinder.

Omtrent paa samme Tid, som man byggede de store monumentale Kirker, begyndte man ogsaa at bygge store *Herreborge.* Kendt som gammel Kongeborg er saaledes *Næsbyhoved* ved Odense, der alt nævnes 1337; men blev ødelagt i Grevefejden. *Hindsgavl* var ogsaa Kongeborg, her mødtes *Erik Menved* 1295 med den norske Konge, *Erik Præstehader,* men blev ødelagt 1659 af Svenskerne. Nær herved laa *Gamborg,* ogsaa en middelalderlig Kongeborg, der nævnes 1289 og forsvaret mod Holstenerne 1359. Endvidere, ikke langt derfra, *Hagenskov,* hvor Ærkebispen *Jens Grand* var fængslet 1259. Et anseligt Anlæg var ligeledes *Ørkild,* der skal være opført af Kong *Valdemar Sejr,* ogsaa dette blev ødelagt i Grevefejden 1534. Endelig maa nævnes *Rugaard,* som en gammel Kongeborg, men nævnes dog først omkring Aar 1400, samt endelig *Nyborg* og *Odense.*

Som nogle af de ældste og bedst bevarede *Herregaardsbygninger* maa nævnes *Rygaard,* af hvilken noget stammer helt tilbage fra Aar 1500. *Hesselagergaard,* der har Indskriften 1538, men noget af Bygningen er dog ældre. *Egeskov* fra 1534 og *Nakkebølle* er opført 1559. *Ørbæklunde* skal være opført 1593 af *Niels Friis.* Meget gamle er ogsaa *Hvedholm* og *Arreskov,* men de er restaurerede og ombyggede paa flere Steder i Tidernes Løb.

Dele af *Sandholt* er ogsaa fra det 16.de Aarhundrede og lignende er Tilfældet med *Løgemose*. Fra 1570erne stammer *Skovsbo* og *Hollufgaard*. *Holkenhavns* ældste Del er fra 1588. *Rønningesøgaard*, hvis ældste Fløj er bygget 1596 af Casper Merkdanner; medens *Harritzlevgaard* er bygget af Breide Rantzau 1606. Mange Herregaarde er opførte paa Kong Chr. IVs Tid; saaledes *Lykkesholm*, *Julskov*, *Fjellebro*, *Ravnholt*, *Kjørup*, *Sandagergaard*, *Gyldensten*, *Søbysøgaard*, *Valdemarslot*, *Ulriksholm*, *Broholm*. Derimod er *Damsbo* fra 1657, *Brahesborg* fra 1656, *Brobygaard* fra 1673 og *Skjoldemose* fra 1662. Nævnes maa ogsaa de faa gamle Bindingsværksgaarde fra Renæssancetiden, som *Fraugdegaard*, der er opført 1588. *Steensgaard* har Bindingsværk over ældre Grundmur. *Bramstrup* er først bygget 1689, *Wedellsborg* 1706, *Hvidkilde* 1742, *Margaard* 1745, *Glorup* 1765 og *Krængerup* 1772, *Langesø* først 1775 ligesom *Frederiksgave* og *Juelsberg* 1777, *Hindsgavl* 1784 og *Ørritslevgaard* 1789.

Paa mange af disse gamle Borge og Heregaarde har gennem Tiderne siddet mange betydelige Mænd, som paa forskellig Maade har gjort deres Navne kendte og deres Fædreland Tjenester, og som vi maaske senere kan komme til at omtale nærmere.

Vi vil nu springe noget frem i Tiden, for at se lidt indenfor i flere Bønderhjem paa forskellige Steder i Odense Amt. Hvem der er vant til at færdes blandt Beboerne paa Landet vil ikke kunne undgaa at bemærke, at man næsten i hvert eneste Hjem vil finde et eller flere gamle smukke og sjældne Familiegenstande i Form af Møbler, Redskaber og Brugsgenstande af Kobber, Tin, Messing eller Sølv, ja saagaar af Guld, som Ure, Smykker m. m.

Desværre er det ikke alle Steder man kender de enkelte Deles Historie, denne vilde maaske ellers kunne tale et tydeligt Sprog om de henfarne Slægters Liv og Virke. Ret almindeligt vil man endnu den Dag i Dag kunde se *Medailler* og *Sølvbægre,* som i tidligere Tider er skænket et virksomt Medlem i Familien for Flid i en eller anden Retning. Navnlig var det Kgl. Landhusholdningsselskab i nogle Aar virksom i saa Henseende. Saaledes holdt dette Selskabs Bestyrelse et højtideligt Møde den 31. Januar 1771, hvor de første Præmier uddeltes. Blandt de heldige ved denne Lejlighed var den fynske Selvejerbonde *Jørgen Christensen* i Korsebjerg, i Ubberud Sogn, der for den af ham udviste Vindskibelighed og Dygtighed modtog Selskabets Sølvmedaille samt et stort Sølvbæger med en ærefuld Indskrift og et Eksemplar af Bomares „Natur Lexikon", endvidere optoges han som korresponderende Medlem, ligesom Selskabet „besluttede at lade hans Flid end ydermere stykkevis offentlig bekendtgøre."

Jørgen Pedersen i Peirup, i Orte Sogn, fik ligeledes i 1771 for sin utrættelige Flid og Foretagelsesaand med at bringe sin Gaard i fortrinlig Stand af Kongen gennem General-Landvæsenskommissionen til Opmuntring tildelt en Guldmedaille, ligesom han Aaret efter af Landhusholdningsselskabet modtog den store Sølvmedaille.

I August 1818 fik Gmd. *Peder Jensen af Østrup Skovgaard* det 4. Sølvbæger for skadeligt Vands Afgravning. Han har gravet paa sin Lod 1938 Favne Vandafledningsgrøfter og bortryddet en Del Sten. Samme Dag fik Fæstebonden *Christoffer Hansen i Søllested Sogn* det 2. Sølvbæger for i 5 Aar at have mærglet 58 Tdr. Land

med omtrent 8000 Læs Mergel. Desuden for at grave 120 Favne Vandgrøft, ved at gennemskære en Tørvemose med 300 Favne Grøft. Han har anlagt 3 Haver, hvori han avler 40 á 50 Tdr. Æbler og Pærer om Aaret, og hvor der er lagt 1500 Stænger Humle, endelig har han opført 1000 Al. Stengærde og 2764 Al. dobbelt Jordvold.

Gaardmand *Niels Rasmussen i Tommerup* fik ogsaa det 6. Sølvbæger for skadelige Dyrs Udryddelse. Han har dræbt 100 Stk. Maarer. — Pastor *Birch i Nørre Aaby* har indflettet Præstegaardens Jorder med 200 Favne Jordvolde, Lodden delt i 10 Marker, som brakkes og drives med Kobbelbrug, 6 Tdr. Land indhegnet og beplantet med forskellige Træer, Humle, Kommen osv.

I Aaret 1819 fik *Kancelliraad Møller til Østrupgaard* den 1. Guldmedaille for hans betydelige Inddæmninger; ved 3 Dæmninger afdæmmet Egense Fjord, 1100 Tdr. Land, den største Dæmning 1100 Alen lang, dens Bredde 20 Alen i Bunden, 6 Alen foroven, dens Højde 4 Alen. Fjordens største Dybde, hvor Dæmningen opførtes, var 8 à 9 Alen paa 90 Alens Strækning. Dæmningen hviler her paa nedrammede Pæle osv.

Møller *Rasmus Jensen i Puge Mølle* fik 6te Sølvbæger for skadelige Dyrs Udryddelse. Han har dræbt 76 Maarer og mange Væseler.

Lærer *Hans Rasmussen* ved Borgerskolen i Assens har med megen Opofrelse af Penge og Tid oprettet en saakaldt Haandgerningsskole for de Børn, som er betroet til hans Undervisning. I denne Skole øves Børnene i at forfærdige Hegler, Fuglebure, indbinde Bøger osv. Uheldige Omstændigheder har foranlediget, at denne Undervisningsanstalt ikke har gjort saa god Fremgang, som man

formedelst dens Gavnlighed kunde ønske. — I Aaret 1820 blev der tilstaaet *Hans Hansen Kjær paa Fønsskov* 20 Rdl. aarlig i 5 Aar i Understøttelse til planmæssig Drift af Gaarden. — Gaardmand *Lars Jørgensen i Stige, i Lumby* Sogn, fik det 3. Sølvbæger, fordi han har opbrudt en Del af sin Lod, gravet 2000 Alen Vandgrøfter; 2 Tdr. Land af Mosejorden gjort til Agerland; forhen avlet 50 Tdr. Sæd, nu 200 Tdr. paa denne Ejendom. 500 vilde Træer og en Del Frugttræer er ligeledes plantede, og 60 Favne Stengærde oprejst af Sten, opbrudte paa Lodden.

Den blinde Bondekarl *Ole Olsen af Vedtofte* fik samme Aar 10 Rdl. for Duelighed i adskillige Haandarbejder, saa og for at have undervist nogle Bønderdrenge i Forfærdigelsen af Grimer og Dækkengjorder paa en af ham selv opfunden Væv.

Gmd. *Rasmus Davidsens* Hustru, *Dorthe Larsdatter* i Balslev nævnes med Ros for Havedyrkning. Hun har selv anlagt 3 Skp. 2 Fjdk. Have med megen Besværlighed, hvor hun har plantet og forædlet over 280 forskellige Frugttræer samt anlagt en Humlehave med 2150 Humleranker.

Husmand *Christen Madsen i Søllested* fik en Understøttelse af 30 Rdl. aarlig i 3 Aar til planmæssig Drift af sin Jordlod.

Fæstegmd. *Andreas Christoffersen i Søllested* paa Skovgaarden Lysholt fik 2det Sølvbæger for udmærket Flid ved Rydning, Hegn, Afgravning, Mergling, Humleavl, planmæssig Drift osv. Driften havde tilforn været slet og Jorderne af ringe Bonitet. 25 Tdr. Land var begroet med Geil, Lyng og Skov, og fyldt med Sten. Han har bortført 4000 Læs Sten. 9 Tdr. Land Mosejord har han ryddet

for Tuer og Elleskov. Desuden ryddet endnu 5 Tdr. Land Tørvejord. Til Vandafledning har han i det hele gravet paa sin Lod 4425 Alen Grøfter, og for at lede Gødningsvandet fra Gaarden ud paa Agrene gravet en Grøft 500 Alen. Af Udhegn og Mellemhegn er der rejst 1873 Al. Stengærder, beplantet med Hessel samt 2026 Alen dobbelt Grøftevold, beplantet med Hvidtjørn og Hessel. Fra Aaret 1812 har han merglet 50 Tdr. Land med 9000 Læs Lermærgel osv. Han avler aarlig 16 à 20 Lpd. Humle.

Boelsmand *Lars Jørgensen af Carlslunde i Barløse* Sogn fik 3. Sølvbæger for at have indrettet sit Agerbrug til Vexeldrift, brugt nogen Staldfodring med Kaalraber, Kartofler osv. For at have udvidet sin Have til Køkkensager osv. 550 Favne Hvidtornhegn plantet paa hans Lod.

Degn og *Skolelærer Rasmussen i Assens* fik 4de Sølvbæger for sin Haandgerningsskole, hvis Hovedgenstand i den senere Tid er blevet at forfærdige Kornrensningsmaskiner af en af ham selv udtænkt simpel Konstruktion.

Skibskaptajn Brylle i Stige nævnes med Hæder for hans med Møje og Bekostning anlagte og bekvemme Badehus, især for Odense Bys Indvaanere.

I Aaret 1823 fik *Niels Jacobsen af Usselhusene i Tommerup* Sogn det 6. Sølvbæger for skadelige Dyrs Udryddelse. I de 3 sidste Aar har han ved Hjælp af en afrettet Hund fanget 160 Maarer, og i 1823 Aars Foraar alene 70 Stk., desuden mange Ræve og Oddere.

I 1824 fik *Læder-Fabrikør Rasmussen* i *Odense* 3. Sølvbæger for Dyrkning af Karteboller. Han begyndte hermed i 1815, avlede i dette Aar 250 Stk.; men har siden betydelig udvidet sin Dyrkning. 1824 avledes 18000 Stk.

I de sidste 10 Aar avlet i det hele 29,050 Stk., hvilke er solgt til Klædefabrikørerne *Knock* og *Hirschfeldt* i Odense, som bevidne, at de er lige saa gode som de indførte, og har Rasmussen i det sidste Aar leveret hele det behøvede Kvantum til Fabriken.

Samme Aar blev Selvejer *Anders Rasmussen i Skovshøjrup, i Brænderup* Sogn, nævnt med Hæder, fordi han i 23 Aar har udplantet over 4000 Ege-, Bøge-, Gran- og Elletræer, som alle er i god Vækst, samt foretaget Vandafledning, Rydning og Engvanding. Anlagt 2de Haver, indhegnet sin Skov og sine Jorder. Sommerstaldfodring for Hestene.

I 1825 blev *Fæstegaardmand Lars Hansen*, hoverigørende Bonde ved Søby-Søgaard, nævnt med Ros for Udgravning af en Mose paa 5 Tdr. Land, for Rydning af Skov paa 5 Tdr. Land, for Plantning af over 1000 Favne levende Hegn, og Indhegning af et Stykke Skov til aldeles Fredning.

I Aaret 1826 fik *Pastor Rützou* ved Kerteminde 2. Gulmedaille for Sommerstaldfodring, begyndte 1820 med at staldfodre 5 Heste, 7 Stk. Hornkvæg, og har i de følgende 6 Aar ej alene sommerstaldfodret sin Besætning indtil Høst, men endog oftest holdt over Halvparten deraf ude hele Aaret igennem. Præstegaardens Areal er 59½ Tdr. Agerland, 11½ Tdr. Land Eng, hvorpaa ved Begyndelsen af Sommeren 1826 holdtes 20 Heste, 16 voksne Høveder, 7 Stk. Ungkvæg, foruden Faar, af hvilke 18 Stk. blev holdt paa Stald indtil Høst. Hvad der mest bidrager til at gøre Staldfodringen mulig, var Lucernen, som gav 5 til dels meget gode Slet.

Samme Aar blev Gmd. *Jørgen Jørgensen i Tarup, Paarup* Sogn, nævnt med Hæder for levende Hegns-Plantning, 1882 Favne Hvidtornhæk i frodig Vækst. Desuden tilplantet de bare Pletter i sin Skov med Elle, Pil og Hasseltræer.

Ligeledes blev *Fæstegmd. Hans Jensen i Fangel* nævnt med Ros for Jordforbedring. Han har opdyrket en Lyngstrækning, og fyldt et Morads, ialt 10 Tdr. Land, og næsten fordoblet sin Gaardproduktion.

Endvidere blev Tjenestekarl *Rasmus Jespersen i Bjørnsboe, i Haarslev* Sogn, nævnt med Ros for Plantning og Podning, i sin Fritid, af over 1200 Stk. Frugttræer for Egnens Beboere.

I Aaret 1827 fik *Skolelærer Warming i Uggerslev* Sogn tilkendt en 5 aarig Understøttelse af 20 Rdl. aarlig til planmæssig Drift af Lodden.

Degn og Skolelærer *J. H. Nielsen i Særslev* fik 4. Sølvbæger for Havedyrkning og Staldfodring. Han indtog et Stykke Land af Byens Gade paa 1512 □ Alen, som opdyrkedes til en Træskole for Sognet, hvorfra Træerne gratis blev fordelt, siden anlagdes her ogsaa en Humlehave til 600 Planter. Et unyttet Stykke Land ved Kirken blev ligeledes indtaget til Have samt Planteskole og Havesager; ligeledes er Degnehaven udvidet. — I Løbet af nogle Aar har Lærer Nielsen uden Betaling uddelt til Sognets Bønder over 1000 Frugttræer, foruden Forædling af 250 Stk. i Bøndernes Haver. Ligeledes har han beskaaret alle disse Træer, saalænge det behøvedes, og han har i Fritiden anlagt Haver for Bonden, deriblandt mange Humlehaver, og leveret Buske og Træer dertil. Endnu

har han Planteskole, bestemt for Sognets Brug. I 12 Aar har han brugt Vexeldrift og Staldfodring.

Samme Aar blev der tildelt Selvejergaardmd. *Jørgen Nielsen af Ellegaard, i Skovby* Sogn, det 6. Sølvbæger for Jordforbedring, Skov- og Hegnsplantning. Han har indfredet flere Skovpletter, udtørret og opfyldt Moser og Vandsteder, anlagt adskillige nye Plantninger af forskellige vilde Træer, ialt omtrent 13 Skp. Land. En Mose med dybe Vandhuller, paa 2 Skp. Land, opfyldt og anlagt til Humlehave.

Ligeledes fik Jæger *Martin Vensel paa Wedelsborg* det 5. Sølvbæger for skadelige Dyrs Ødelæggelse. Han har i de sidste 4 Aar ødelagt 310 Stk. Husmaarer.

I 1828 fik Selvejergaardmand *Hans Andersen af Broholm, i Brylle* Sogn, det 3. Sølvbæger for Skovplantning, levende Hegn og forbedret Agerbrug. Han har ej opelsket mindre end 4739 forskellige vilde Træer, heraf 3000 Bøge. Omkring Lodden plantet 2023 Favne levende Hegn, hvoraf de 833 Favne klippede og forsynede med halv Stenmur. *Han er den dueligste Landmand i Sognet, og har opbygget den skønneste Gaard i samme.*

Selvejergaardmand *Lars Pedersen af Aasum By* fik det 2. Sølvbæger for udmærket Husflid. Han saar aarligt 10 á 12 Skp. Hørfrø, som efter Jordbundens og Vejrligets Beskaffenhed yder ham mellem 20 og 30 Lpd. renslaaet Hør og 7 à 8 Tdr. rent Hørfrø, som tildels sælges til Sædehørfrø. I 1828 avlede han efter 12 Skp. Udsæd 48 Lpd. renskettet Hør. I de sidste 11 Aar har han avlet 323 Lpd., hvoraf hans Kone aarlig har forarbejdet 400 Alen Hør- og Blaarlærred, mest til Salg. Desuden er solgt aarligt 10 a 12 Lpd. skettet Hør.

Madam *Marie Jensen i Odense* fik 50 Rdl. i Penge og 1. Sølvbæger for udmærkede Arbejder af Kniplinger og Blondefilering, hvori hun giver Undervisning til andre.

I 1829 fik Gmd. *Niels Jørgensen i Ørritslev, i Otterup* Sogn, en Understøttelse til planmæssig Drift af 50 Rdl. aarlig i 5 Aar.

Gmd. *Hans Pedersen i Ørslev*, ved Wedelsborg, fik ogsaa en Understøttelse paa 40 Rdl. aarlig i 5 Aar til planmæssig Drift af sin Gaard.

Møller *Jeppe Clemmensen i Bogense* fik det 4. Sølvbæger for Jordforbedring og Plantning. Et Areal af 20 Tdr. Land Moseeng, med mange Vandhuller, har han alene ved sine Børns Hjælp gjort udmærkede frugtbare ved Udgravning med 12 Favne Vandgrøfter samt Fyldning af 3000 Læs af den opgravede Jord i Hullerne. Lodderne blev forsynede med 1120 Favne Grøftevold, beplantet med Pil og Poppel. Han har ogsaa indrettet en liden Vandmølle paa sin Lod, til Nytte for Byen. Han har plantet mange Frugttræer og anlagt en Humlehave. Plantet 600 Favne ved Landevejen over Bymarken med kanadisk Poppel o. s. v.

Selvejer *Jens Pedersen paa Rønninge* Mark nævnes med Hæder. Han har anlagt en Td. Ld. Have, indhegnet til dels med Stengærde og beplantet med Popler; i Haven plantet mange Frugttræer og Humlekuler. Hegnet i Marken er meget forbedret og beplantet.

Musicus *Nicolaj Siverts i Odense* fik i 1830 det 4. Sølvbæger for Tilberedelsen af Tarmstrenge til flere Instrumenter, ligesaa rene og stærke som de romerske og bedre end de tyske; billigere end de indførte Strenge.

Samme Aar fik Baadsfører *Chr. Fr. Romsøe af Kerteminde* 25 Rdl. Belønning. Han har i Foraaret 1831 fisket en Del Torsk, hvoraf han har tilberedt 180 Lpd. Klipfisk og Bergefisk, som alle var forsvarlige Handelsvarer.

I 1832 tilstod Selskabet 164 Rdl. til 3 *Spindeskolers Oprettelse* ude paa *Sletten,* hvilken Sum Anskaffelserne af Rokke og Inventarium til de nævnte Skoler antoges at ville koste.

Møller *Stephen Jørgensen*, Ejer af *Borreby Mølle, i Bellinge* Sogn, fik det 4. Sølvbæger for Skovdyrkning. Han har fredet og beplantet de aabne Pletter paa en Lod paa 10 Tdr. Land i *Verninge* Sogn, som hørte til Gaarden, men hvorpaa Træerne var afrevne. Denne giver nu Gavntræ og Bygningstømmer. Han har tillige lagt Vind paa levende Hegn og Jordernes Forbedring osv.

Skolelærer *Rasmussen i Assens* fik 100 Rdl. i Sedler. Han havde i flere Aar sysselsat en Mængde fattige Børn med nyttigt Haandarbejde, da han i 1824 oprettede en Kartefabrik, som han har stræbt efter Evne at gøre fuldkommen især ved Anskaffelser af nye opfundne Maskiner og Værktøj. I denne Fabrik er fra dens Oprettelse forfærdiget over 38000 Karter, der omtrent er lige saa gode som de udenlandske, og finder villig Afsætning. Desuden har han i sin Industri-Anstalt forfærdiget en Mængde Kornrensnings-Maskiner, Kornharper samt Staaltraadsfletninger, Messingtvist osv. I Vinter har over 70 Børn og Husarme fundet Arbejde i Fabrikken.

I Aaret 1833 blev *Jacob Madsen i Vosemosegaard, i Sanderum* Sogn, nævnt med Hæder. Han har blandt andet bragt 36 Tdr. Land uopdyrket Jord under Plov, og

mærglet de fleste af Gaardens Jorder. Plantet meget baade i Skov og paa sit Hegn, og indført Rapsavl.

Ligeledes nævnes med Hæder *Jens Chr. Hansen i Nørre Lyndelse* for et Teglværks Anlæggelse, hvorfra han i 6 Aar aarlig har solgt 85000 Sten.

I 1834 nævnes med Hæder *M. Petersen paa Ølund.* Han har ved en Dæmning, 320 Favne lang, vundet fra Stranden 74 Tdr. Land, og sikret 20 Tdr. Land fra Oversvømmelse.

Dernæst nævnes med Hæder *Hans Mortensen i Bellinge* som flittig Havedyrker og for levende Hegns Plantning.

I 1835 fik Ungkarl *Jørgen Andersen i Indslev* Sogn 6. Sølvbæger for nyttig Anvendelse af Vinteraftnerne og øvrige Fritimer ved Forfærdigelse af Avlsredskaber, Drejerarbejde, Stenkløvning, Rebslagning osv. Alt udført paa en Maade, som vidner om Duelighed.

I 1836 fik Husmand *Hans Andersen i Voldtofte* 50 Rdl. for hans almennyttige Arbejde ved Forfærdigelsen af gode Kornrensningsmaskiner og Sold til Korntørringsmaskiner.

I 1838 fik Gaardfæster *Hans Jørgensen i Dærup, i Flemløse* Sogn, under Federikslunds Gods, det 4. Sølvbæger for Jordforbedring. Han var den første i Sognet som mærglede. Han har opbrudt en Mængde Sten og sat deraf 400 Favne Dige; fremdeles gravet 200 Favne Vandgrøft. Med megen Møje og Bekostning har han anlagt en kortere Vej til sin Udlod ved at gennemskære Bakker og fylde Lavninger; over 100,000 Læs Jord er udgravede af de høje Bakker og førte hen i Fordybningerne.

Samme Aar fik Gmd. *Hans Nielsen Langsted i Verninge* Sogn 50 Rdl. i Understøttelse. Han har indfredet

sine Marker med levende Hegn, mærglet og indført en bedre Drift med Helbrak, Raps, Kartofler og Høravl. I Fjor saaede han over 3 Tdr. Hørfrø, dels paa egen Jord, dels tilfælles hos nogle af Bymændene.

Endelig i 1839 blev *Lars* og *Hans Jørgensen i Kjøng* nævnt med Hæder, fordi deres Hørfrø er søgt i Omegnen. De har i en Del Aar med særdeles Iver og Held befattet sig med at ødelægge Maarkatte flere Steder i Provinserne.

— — —

Hvor er det dog nogle udmærkede Oplysninger vi faar her gennem det kgl. Landhusholdningsselskab om Landbrugets og Landmændenes Kultur og Driftsforhold for 100 á 150 Aar siden. Der kan ingen Tvivl være om, at de Mænds Navne, som her nævnes, er nogle af de mest driftige, dygtige og ansete, hvilket ogsaa ligefrem siges flere Steder. Alene dette har sin store Betydning paa flere Maader, bl. a. i personalhistorisk Henseende, især for de paagældendes Slægt, og da Tiden ikke ligger saa overvættes langt tilbage, kan Slægtskabet frem i Tiden jo meget let konstateres.

Endvidere er de meddelte Oplysninger, navnlig om Landbrugsdriften, meget interessant, læg saaledes mærke til det meddelte fra Viby Præstegaard, hvor der paa 71 Tdr. Ld. holdtes 10 Heste, men kun 16 voksne Køer og 7 Kalve, og dette er jo aabenbart en endda meget fin Bedrift. Ogsaa for Købstædernes Vedkommende faar vi spredte Notitser om et og andet, der ikke er uden Betydning, saaledes Skolelæreren i Assens, som laver sig en hel stor Fabrik, og der skaffer Arbejde til op imod 100 Mennesker. Kort sagt, der findes mange Ting man maa be-

undre, og som nok kan give Anledning til Eftertanke. Hovedindtrykket er, at der bliver arbejdet af alle Kræfter, og at dette bliver hædret og paaskønnet saaledes, at det maa tjene til Efterfølgelse af andre.

Lidt om nogle af de borgerlige Rigsdagsmænd fra 1660.

Da endelig den lange og for Landet meget byrdefulde og sørgelige Krig med Sverig var afsluttet i Begyndelsen af 1660, henlaa hele Danmark i en frygtelig Nødstilstand, der maatte og skulde hjælpes baade her og der, og der var ingen som kunde og ejheller vilde hjælpe. Regeringen indkaldte da en *Rigsdag* eller *Stændermøde*, som traadte sammen i København den 10. September 1660. Stænderne skulde drøfte Skatte- og Lehnsspørgsmaalet. Mødet aabnedes i Riddersalen paa Københavns Slot. Til at deltage heri var indkaldt hele Aldelsstanden, af hvilke foruden Rigsraaderne ca. 100 havde indfundet sig, endvidere var mødt alle Bisperne, Repræsentanter for Kapitlerne og Universitetet, samt 4 Mænd fra Københavns Borgere og en á to Mand fra hver af de øvrige Købstæder. Derimod var der *ikke* en eneste Repræsentant fra hele den store *Bondestand,* der heller ikke var indbudt.

Her i Oktober Maaned kom Spørgsmaalet om Arveregeringens Indførelse ogsaa til Forhandling, og ind i November Maaned ligeledes en Forhandling om Haandfæstningens Ophævelse og Arvehyldingen.

Ved næsten alle disse Forhandlinger var Ordskiftet meget skarpt, og det viste sig meget snart, at Borgerstanden og Gejstligheden holdt sammen om at støtte Kongehuset i sine Ønsker, dog sluttede sig ganske enkelte af de adelige sig ogsaa hertil, medens hele den øvrige Adelsstand stod alene om at holde paa sine Privilegier. Men da de mærkede dette og blev klar over, at der intet var at stille op, saa faldt de til føje og gik godvillig med de andre om at stadfæste Arvehyldingen, og underskrev Eneværldsarveregeringsakten i Januar 1661.

— — — —

Jeg tænker mig, at det vil kunne have nogen Interesse for Læserne at høre lidt om, hvad det var for Mænd, der her fra Fyn var med til denne store Begivenhed for snart 270 Aar siden. Vi træffer altsaa slet ingen Bønder blandt disse Mænd; deres Kulturstandpunkt og Anseelse laa alt for lavt til at de kunde komme med her. Derimod vil vi se lidt paa de borgerlige Mænd, dem fra Købstæderne. Det bliver dog nødvendigt for Pladsens Skyld at nøjes med at nævne Navne og Byer i Svendborg Amt; derimod vil der blive meddelt nogle flere Oplysninger om Personerne fra Odense og Assens Amter.

For Faaborg By mødte saaledes Borger og Raadmand *Iver Nielsen*, for Svendborg By ved man ikke bestemt hvem der mødte, thi han har ikke underskrevet nogle af Dokumenterne, men man mener, at han enten hed *Søren Villemsen* eller *Niels Lauridsen*. Rudkøbing blev repræsenteret af Raadmand *Martin Panck*, og Nyborg af Apoteker *Knud Johansen Wulff*. Ærø laa jo under Sønderjylland den Gang.

For Odense By mødte 2 Repræsentanter, nemlig som første Rigsdagsmand *Thomas Brodersen Rüsbrigh.* Han var født i Rüsbrigh, i Nørre Haksted Sogn, 3 Mil sydvest for Flensborg, og Søn af Lille Didriksdatter og Broder Tadersen til Rüsbrigh i Holstein, (hvis Forfædre havde ejet denne Gaard i 2 Hundrede Aar). I 1644 blev F. B. Rüsbrigh „Rigens-Skriver" i Odense, men han havde alt i 1634 ægtet i Odense *Birgitte Ottosdatter Seeblad*, og da var han Ridefoged og Slotsskriver paa St. Hans Kloster. Han var alt Raadmand 1638 og blev Borgmester 1649. Det var saaledes ret rimeligt, at han blev valgt til Byens 1ste Ombud til Forsamlingen i København. Han skal have indfunden sig i god Tid, og da han 6te September om Aftenen sammen med en anden Fynbo gik over Slotspladsen, sagde den ene af dem: „Hvad skal den Rigsdag dog betyde?"; thi i længere Tid havde man kun kendt *Herre*dage, og havde derfor nu ogsaa ventet en saadan. Da var det, at *Hannibal Sehested* hændelsesvis gik forbi og optog Svaret med de Ord: „Den betyder, at — vil Du ikke, saa skal Du!"

Rüsbrigh har næppe spillet nogen fremtrædende Rolle paa Rigsdagen, han deltog dog i de første af de „ufrie" Stænders Anliggender; men han blev hurtig træt af Rigsdagen; 1/10 skrev han hjem til sine Børn: „Jeg havde ikke troet, vi skulde saa længe ligget her, Gejstligheden og Borgerskabets Deputerede er enige nok, og har i Gaar overleveret deres Erbydelse. Om det ellers er til Takke og bliver vel optaget, derom ved man endnu intet. Alle tre Stænder er dog derudi enige, at de begære indstændig Folkenes (ɔ. Hærens) Aftakning. De mener, at vi skulde paa Mandag (ɔ. d. 8de), med Guds Hjælp faa Ende

paa Mødet.“ Hans Dattersøn tilføjer: „Han rejste dog hjem igen inden den pricipaleste Proportion blev gjort“. Og desuagtet opføres han blandt de 6, som Nansen den 5te Oktober indviede i Sammensværgelsen om Tronens Arvelighed. Maaske har han delt Anskuelse med Dattersønnen, som mange Aar senere udstødte det stille Suk: „Det var baade det første og det sidste Stændernes Møde, som er holdt her i Danmark i min Levetid; ja vel en mærkelig Sammenkomst, hvis Slutning faldt omsider saaledes ud, at vi, der skal have vort Brød og vor Bopæl i dette Rige, maa aldrig vente saadanne Møder flere, i hvilke Stændernes Vota skulde faa noget at sige, men vi maa alle med hinanden bekvemme os til ex unius suprema et arbitraria voluntate at dependere.*

Thomas Brodersen Rüsbrigh døde i Odense 15. November 1665 og blev jordet i St. Knuds Kirke, hvor der endnu findes et storslaaet Epitafium af Sten, der viser ham, hans Kone og deres Børn. Paa dette findes han selv malet med sin Hustru, 2 voksne Døtre og 3 mindre Sønner. Hans Kone blev tidlig svagelig, og den $^{6}/_{11}$ 1659 kom der Anskrig, at Svenskerne havde resolveret straks at udplyndre Byen og afbrænde den, hvad dog den svenske General Bøttger afværgede, og Rüsbrigh samlede da Hustru, Børn og Børnebørn om sig for at afvente, hvad der vilde ske. Knap 4 Uger efter døde hans Hustru, kun firti Aar gl., og kun 6 Dage før Søvbrylluppet. Efter den Skik, som i fornemme Huse var brugelig, blev der indtil hendes Jordefærd holdt Vaagestue over hende af de fornemste Kvinder i Byen, hvilket gjorde et levende Indtryk paa de hollandske Officerer, som da laa der. Den kristelige Stem-

*) Se Birkerods Dagbøger.

ning i Huset er maaske nærmest udgaaet fra hende, i det mindste forærede *Anders Bording* hende sine utrykte aandelige Viser, og de bevaredes saa tro, at de efter 50 Aar kunde udleveres til den (ɔ: Frederik Rostgaard) som samlede Bordings Digte.*)

Den anden Rigsdagsmand fra Odense By var Borgmester *Knud Jacobsen*, som en enkelt Gang førte Tilnavnet *Blanchenberg*, der maaske stammer fra en Gaard af dette Navn i Rørup Sogn (hvor han kan være født). Han blev Raadmand i Odense 1642 og var Borgmester fra 1651 til 1667, da han tog sin Afsked, vist nok paa Grund af de mange Processer han gennem flere Aar havde fra alle Retterne lige til Højesteret. Knud Jacobsen døde først 1677, begravedes $^{26}/_{3}$. Han var gift med Enken efter Borger *Peder Nielsen* i Odense, *Mette Klemensdatter*, der først døde 1690, og havde med hende flere Børn, bl. a. *Peder Blanchenberg*, der 1688 blev Borgmester i Odense, og døde 1711.

For *Kerteminde* mødte paa Rigsdagen 1660 *Hans Nielsen*, der var en Svigersøn af Raadmand, By- og Herredsfoged Niels Hansen i Kerteminde, og hvis Datter, *Karen Nielsdatter*, var Rigsdagsmandens Kone. Han var endnu Raadmand 1670. Under Svenskekrigen 1658—60 blev Hans Nielsens Gaard ødelagt.

Rigsdagsmanden for *Assens* var *Isak Mouritzen*. (Han var en Søn af Præsten *Mouritz Isaksen*, † 1639 i Horne). Han var Herredsfoged 1641 i Baag Herred, og boede paa *Vedstaarup*, men fæstede 1642 den halve Gaard paa *Helnæs*, som Hans Hansen døde fra.

*) Birkerods Dagbøger.

Den $^{16}/_{4}$ 1660 udgik en Missiue til *Jørgen Brahe*, at Isak Mouritsen maa være Byfoged i Assens og dog tillige betjene Herredsfogderiet. Endnu i 1665 besad han disse Embeder, han døde 1676. Han var, i Modsætning til den forudgaaende, en meget fredelig Mand, der i al sin Tid kun havde en Retssag. Hans efterlevende Enke, der bortflyttede til Faaborg, hed *Maren;* der efterlod bl. a. en Søn *Mourits Isaksen*, f. 1644 i Assens, der døde som Sognepræst for *Sønderby* og *Helnæs* 21. Februar 1695.

For *Middelfart* By mødte *Herman Friis* paa Rigsdagen. Han var 1650 Skriver paa *Hindsgavl* Slot, og nævnes som Klager paa sin Husbond, *Tyge Belows*, Vegne under 6. November 1655 og siden oftere i de følgende Aar. I 1654 nævnes han som Tolder og 28. Februar 1655 siges han at være Raadmand og 8. Oktober 1660 kaldes han af Kongen: „Os elskelige Herman Friis, Borgmester udi Middelfart". Den 10. August 1663 fik Henrik Lindenov Ordre til tillige med Bispen i Fyn at dømme mellem Herman Friis og Kapellanen i Middelfart, Povl Sørensen, Vejle, da Friis klagede over, „hvorledes Kapellanen mig, mit Hus, mine Medkolleger paa usømmelig Vis havde angrebet, og derfor højligen er foraarsaget hannem at lade indstævne for Konsistorio". — Han var en ret formuende Mand, ejede bl. a. 40 Tdr. Land Hartk. Bøndergods. Skiftet efter Herman Friis foretaget 14. November 1664. Medens Skiftet efter Lisbet Hansdatter først foregik 1. Januar 1677. En Søn, *Hans Hermansen Friis*, døde som Sognepræst i *Gørding* og *Vejrup* 8. December 1694, 37 Aar gl.

Som Rigsdagsmand for Bogense mødte i 1660 *Hans Jørgensen*. Han var født 1612, maaske i en By af Navnet

Husum, siden alle hans Børn førte dette Tilnavn. — I Aaret 1657 omtales han som Borgmester i *Frederiksodde*, medens han 6. April 1660 kaldes for Borgmester i Bogense, og i den mellemliggende Tid har han ført et bevæget Liv, og har maaske været „den første Ophavsmand“ til Rejsningen i Skaane. Hvor uheldig denne løb af, er bekendt. Hans Jørgensen reddede dog Livet, han har sagtens været i København, da de andre blev fængslede og senere, 22. December 1659, henrettede. Borgmester Hans Jørgensen skildres som en brav og dygtig Mand, der med Iver tog sig af Borgerskabets Tarv, hvorfor han ogsaa synes at have været agtet og elsket af dette. Han havde kun i 2 Maaneder været Byens Borgmester, da han tillige blev dens Rigsdagsmand, og herom findes i „Bogense Raadstue Baagh“ et interessant Dokument, hvori meddeles, at Borgmester Hans Jørgensen 2. November 1660 paa Bogense Raadhus udi det ganske Borgerskabs Nærværelse tilkendegav, at han havde været i København til Mødet 8. September 1660, og der sammen med de andre Byers Fuldmægtige havde hyldet Kongl. Maj. og hele det kongelige Hus at være Danmarks Riges Arffuelig arffgiffuen, og han tilspurgte nu det hæderlige Borgerskab, om det dermed var tilfreds, og det nu ved derris Ed for Retten ville bekreft... Hvilcke alle Efterskrevne Borgere ved Ed och Opragte fingre haffr udi dette och (allt) samtøgt...Ønskede der hoes samme Christelige Werch maa verre skede i en lycksalig tid, Gudz høge och Hellige Naffn til ære... Den 18. April 1663 udnævntes Hans Jørgensen til Tolder og 5. September 1672 kaldes han: „Borgmester, Tolder och Consumtionsforvalter“, og han synes at have beholdt alle disse Bestillinger

til sin Død. Han jordedes, 69 Aar gl., 28. November 1681 i Bogense Kirke.

Hans Jørgensen Husum synes at have været gift 3 Gange, men den første Kones Navn kender vi ikke, men derimod hendes Søn, thi „1. September 1671 fremstod for Retten Borgmester Hans Jørgensen ved sin Søn *Jørgen Hansen*, som begierer Dom“ osv. Dernæst ægtede han sin Formands, Borgmester *Jens Madsen*, Datter og havde med hende 9 Børn, hvoriblandt var *Niels Hansen Husum*, Præst i Gelsted og Rørup, † 1704. Endelig 3die Gang ægtede han *Kirsten Sonesdatter*, Enke efter Sejlmager *Tord Bønrode* af København. Hun havde med Høns Jørgensen 2 Døtre. Hun giftede sig 3die Gang 16. Juni 1686 med Tolder Kristian Pedersen i Bogense, men hun døde allerede 1693, „i sit 61, Aar“, og er derefter født 1632.

Det har sin Interesse i flere Henseender at kende disse gamle fynske Rigsdagsmænd, navnlig fordi de ofte danner Bindeled mellem Tiderne forud og senere, hvor flere af dem har efterladt sig en talrig og betydelig Efterslægt, ligesom flere af dem har Slægtforbindelse helt ind i Middelalderen med kendte Personer, med hvilke man uden disse vilde have Vanskeligheder med at konstatere Forbindelsen mellem den ældre og yngre Del af samme Slægt.

Træk af
nogle fremragende Fynboeres Levnedsløb.

I Betragtning af, at det ikke alene har almén Interesse at læse noget om hvorledes vore betydelige Mænds Liv har formet sig i store Træk, saa kan det maaske ogsaa for baade en og anden af den nulevende Slægt faa blivende Betydning. Vi, der nu lever, er jo Arvtagere efter de forudgaaende Slægtled, og maa vedgaa „baade Arv og Gæld“, som det hedder; det vil sige, vi arver baade det onde og det gode, som vore Forfædre har efterladt os. Men det, som det særlig gælder om for os, er da at vi dels søger at faa alt det Gode til at bærer megen og god Frugt, og dels at vi lærer at holde det Onde nede ved formaalstjenlig Bekæmpelse, saaledes at det svækkes mest muligt og til sidst forgaar. I vort Arbejde for dette Maals Opnaaelse vil vi have Gavn af at lære at kende nogle af vor særlig gode Mænds Liv. Idet jeg da nu gaar over til at meddele nogle Træk af nogle af de mere betydelige Fynboeres Liv, da nævner jeg ikke, i alle Tilfælde ikke lige straks saadanne, som maa forudsættes at være kendt af alle. Men dem jeg nævner, har dog paa en eller anden Maade gjort sig fortjent af vort Land og Folk. Jeg har ingen bestemt Orden i hvilke de følger efhinanden, men jeg nævner dem efterhaanden, som jeg kommer i Tanker om den enkelte, jeg begynder med.

Søofficer og Gehejmestatsminister *Steen Andersen Bille.* Han er født i *Assens* og Søn af Kontreadmiral Daniel Ernst Bille og Johanne Sophie Amalie Stibolt. S. A. Bille var en dygtig Sømand, der i flere Henseender har gjort sig fortjent af sit Land. I 1797 blev han som Kaptajn sendt med Fregatten „Najaden" og Briggen „Sarpen" og en Chebek med ialt 64 Kanoner ind i Middelhavet, hvor Beijen af Tripolis vilde tiltvinge sig en uforholdsmæssig stor Indtægt for at lade Danmarks Middelhavsfarere i Fred. Men 16de Maj 1797 løb „Najaden" dristig ind i Tripolis' Havn, bestod her en Kamp med en tredobbelt Overmagt, som endte med en glimrende Sejr. — Den 2den April 1801 kommanderede Bille Reserveeskadren paa Københavns indre Rhed, bestaaende af Linieskibene „Danmark" og „Trekroner" samt Fregatten „Kronborg". Da England i 1807 med en betydelig Hær og Flaade overfaldt København, blev Bille udnævnt til Højestkommanderende over Søværnet og deltog i flere Kanonbaadstræfninger under Belejringen. Men Københavns Kapitulation vilde han ikke underskrive. I 1803 blev han 3die, i 1804 2den og 1826 1ste Deputeret i Admiralitetet og var Sjælen i Marinens Administration, af hvilken han har store Fortjenester. Han blev senere virkelig Admiral og Storkorsridder og 1831 udnævntes han til Gehejmestatsminister. I 1790 ægtede Bille *Frederikke Vilhelmine Bornemann*, * 1770, † 1851, (en Datter af Konferensraad Vilh. B), med hvem han havde 2 Sønner og 2 Døtre. Bille var en værdig, elskværdig og venlig Mand, hvis Valgsprog var: „Gør Ret og frygt ingen". Han døde 82 Aar gl., 15. April 1833, efter at have tjent Kongen og Landet med Hæder i 70 Aar.

Baron *Carl Frederik Axel Bror Blixen-Finecke.* Han blev født paa Herregaarden *Dallund* 15. August 1822, og allerede 7 Aar gl. blev han ved Faderens Død Besidder af dette Stamhus og af Friherreskabet Næsbyholm i Blekinge samt Ejer af nogle Godser i Pommern, hvilke sidste han dog solgte i 1848. I sin Ungdom besøgte han tyske Universiteter, og gjorde her bl. a. Bekendtskab med *Bismarck.* I 1848 meldte B.-F. sig frivilligt og blev Chef for den ene Eskadron af Herregaardsskytterne, og vandt som saadan Ridderkorset, var 1850 en af Grundejerforeningens Stiftere og dens første Formand. Han viste personlig stor Liberalitet ved at sælge Fæstegodset fra Dallund. 1851 valgtes B.-F. til Folketinget og erklærede sig da for Helstatsmand, men udtalte sig i stærke Udtryk mod de slesvig-holstenske Oprørere. Efter at hans første Hustru, *Sophie Anckarcrona* (f. 1821, † 1852) var død, ægtede han 1854 *Prinsesse Augusta af Hessen*, yngre Søster til *Dronning Louise*, og opgav efter et Sammenstød med Kong Frederik den VII. sine Titler som Kammerherre og Hofjægermester, samtidig med at han gjorde Skridt til Optagelse i det svenske Ridderhus. B.-F. foreslog 1858 i et Skrift: „Skandinavismen praktisk", en gensidig Adoption af de to Kongehuse, saa at det længstlevende skulde arve alle 3 Kroner. I 1858 optraadte han meget frisindet paa Rigsdagen og søgte at indtage en Mellemstilling mellem Bondevennerne og det nationalliberale Parti. I 1859 blev B.-F. Udenrigsminister og Minister for Slesvig, særlig ved Indflydelse af den slesvigske Politiker *Laurids Skov.* Som Minister opfordrede B.-F. sin Svoger, *Prins Christian* (Chr. d. 9ende) til at overtage Posten som Statholder i Holstein, der da skulde stilles i løsere Forhold

til Danmark, og efter en kort Rejse i Mellemslesvig hævdede han i en kort Indberetning til Kongen Sprogreskripternes Retfærdighed overfor de tyske Klager. Overensstemmende hermed stiftede han i 1861 Dannevirkeforeningen og fortsatte baade i Folketinget, hvis Viseformand han var i et Par Aar, og i Rigsraadet Oppositionen mod *Ministeriet Hall*, hvorhos han i Efteraaret 1862 tilraadede at søge Forlig med *Bismarck* og Forholdet til *Holsten*, og samtidig knytte nærmere Forbindelse med *Sverrig-Norge*. Efter 1864 tog B.-F. ingen Del i det offentlige Liv. I al sin Optræden, saavel offentlig som privat, var han stedse elegant, en Gentleman baade i Handling og Tænkemaade, liberal og fordomsfri i sit Væsen, i Stand til at omgaas baade Fjender og Venner paa den elskværdigste Maade, i det hele en lige saa vindende som interessant Personlighed. Han døde 6. Januar 1873 og efterlod sig en Søn og en Datter af første Ægteskab og to Sønner af sidste, af hvilke den ene nu er Ejer af *Hesselagergaard*.

Carl Frederik Balslev blev født den 10. Januar 1805 i Haarslev, hvor Faderen var Sognepræst. Han blev ogsaa selv 1833 Sognepræst til Vigerslev og Blidstrup paa Mors; og i 1850 Sognepræst ved Domkirken i Ribe og Stiftsprovst for Ribe Stift. 1860 kom han til Fyn som Sognepræst for Nørre Broby, men vendte atter tilbage til Ribe som Biskop. Balslev har især fortjent sig et Navn ved sine to Skolebøger: „Bibelhistorie tillige med lidt af Kirkens Historie efter Apostlenes Dage“, til Brug for Almueskoler; denne Bog havde alt i 1844 naaet til 81 Oplag, og „Luthers Kathekismus med en kort Forklaring“ naaede fra 1844 til 1883 ialt 114 Oplag. Ved kgl. Resolution af

1856 anordnedes denne Bog til Brug ved Religionsundervisningen i Skolerne og ved Konfirmationen, i Stedet for den tidligere ene priviligerede „Balles Læsebog“, som den snart fortrængte fra alle Landets Skoler. Biskop Balslev blev 1882 Æresdoktor i Theologien. Han døde 11te Marts 1885.

Vi vil maaske senere faa Lejlighed til at nævne nogle Mænd, som er udgaaet fra den fynske Bondestand, og i andre Livsstillinger vundet et hædret Navn i andre Samfundsklasser, endogsaa blevne til Mænd, som tælles blandt nogle af Danmarks mest læste og berømte Mænd. Disse betydelige, ja store „*Bøndersønner*“, er der skrevet saa ofte og saa meget om, at vi nu tør lade disse vente med en Omtale til senere. Derimod synes jeg, der er mere Anledning til at mindes nogle af de „*Bøndersønner*“, som er forblevne i deres Forfædres Livsstilling, og dér opnaaet at vinde sig et agtet Navn for stor Flid, Omtanke og Begavelse, og derved ofte blevne Fremgangsmænd og Forbillede for andre Bønder. Disse mere fremragende Bønder har imidlertid ikke opnaaet at blive saa ofte og saa hædrende omtalt, som de Bøndersønner, der forlod Landlivet og gik over i andre Livsstillinger. Dette er mulig en Fejl, der burde rettes.

En af de mere betydelige fynske Bønder, som bør nævnes i denne Forbindelse, er *Jørgen Christensen Korsebjerg*, Ejer af *Korsebjerggaard i Ubberud* Sogn. Han blev den første danske Bonde, som „Det kgl. danske Landhusholdningsselskab“ fandt sig foranlediget til paa en smuk, værdig og sjælden fyldig Maade at hædre som praktisk Agerdyrker. Dette skete allerede i Selskabets 2det Virksomhedsaar 1771.

Efter sin Gaard bar han Navnet „Korsebjerg“, som Skikken var og er der paa Egnen, og hans Minde lever endnu i Folkemunde paa hans Hjemegn. I Ove Mallings „Store og gode Handlinger“ er der rejst ham et smukt Eftermæle.

Jørgen Christensen er født i *Kirkendrup* i Næsbyhoved-Broby Sogn, hvor hans Fader, Christen Jørgensen, var Gaardfæster. Da Kirkebøgerne er brændt, kan hans Fødsel ikke konstateres, men efter alt at dømme maa han være født omkring Aar 1704, og 8. Maj 1731 fik han af Borgmester *Bles* i Odense „Korsebjerggaard“ i Fæste; men købte Ejendommen til Selveje 15 Aar senere i 1746. Til „Korsebjerggaard“ hørte den Gang ca. 180 Tdr. Land og stod for 6½ Td. Hartkorn, og han betalte Købet med 2000 Rdl., hvilket da ansaas for en alt for høj Betaling, da det hele var i en mindre god Forfatning. Jørgen Christensen blev gift 1. Juli 1731 med *Maren Rasmusdatter*, en Datter af Gmd. Rasmus Jørgensen og Maren Larsdatter i *Næsby*. Hun var ung Enke efter den forrige Fæster af „Korsebjerg“ Ole Pedersen. J. C. blev i dette Ægteskab Fader til 4 Børn, som dog alle var døde før Faderen. Ved det første Barns Daab var mange fine Folk til Stede, bl. a. Borgmester Bles og Frue fra Odense, og Apoteker von Westen fra Odense samt Skovrider Koborg og Skovrider Carl Haar, Præstekonen og Skoleholder Hans Fischer i Ubberud.

Det kgl. Landhusholdnings Selskab havde hørt om Jørgen Korsebjergs Dygtighed som praktisk Landmand, og ønskede i 1770 en detailleret Underretning derom, hvor det bad den residerende Kapellan i *Vissenbjerg*, *Jacob Kofoed Trojel*, om at give Selskabet fornødne Op-

lysninger i saa Henseende. Ved Nytaarstide 1771 indsendte Trojel sin Beretning, der er ledsaget af Attester fra Herredsfoged *Mylius* og Stiftamtmand *Bjelke,* Krigsraad Dr. juris *Hedegaard* og Etatsraad *Lowsou,* der havde været beordret til at bese „Korsebjerg" og Jørgen Christensens Arbejde dér. Disse Brevskaber er offentliggjorte i „Magasin for praktichske Skribentere", i hvilken det bl. a. hedder: „Han har opbygget sin Gaard særdeles fast og solidt. Til Haver anvendte han store og anseelige Pladser og plantede en stor Mængde Frugttræer i saadan Orden og Afstand, at Jorden imellem dem kunde pløjes og besaas; desuden plantede han saa mange Frugttræer ved Gærderne og Skællene og andre Steder i Marker, at de vanskeligt kunde tælles. Ligeledes plantede han Humle efter engelsk Mønster, og holdt det hele i fortrinlig Stand. For altid at have fornøden Humlestænger, planter han *Vidjer,* hvor ikke andet vil trives. Desuden drev han en mægtig stor *Kartoffel-Avl,* en iøvrigt paa den Tid ret ukendt Rodfrugt, og drev det til at avle over 100 Tdr. Kartofler aarligt, og til Brug ved denne Avl opfandt han selv en hensigtsmæssig Kartoffel-Plov, med hvilken han kunde udrette lige saa meget som ellers 10 Karle udførte. Mange sure Mosehuller omdannede han til Engbund ved at aflede Vandet. Alle Ejendommene, Marker og Enemærker indhegnede han med Stengærder, saa næppe nogen Herregaard havde dem saa gode. Han opførte over 320 Favne dobbelte Stengærder og 370 Favne Stengærder med levende Hegn paa, desuden 340 Favne halve Stengærder og 117 Favne saadanne almindelige Stengærder med levende Hegn af Hvidtjørn ovenpaa, altsaa tilsammen 1150 Favne Stengærder. Men frem for alt fortjener at anmærkes

den Flid og Omsorg, som han udviser ved Opelskning af Skov; der findes 14 Tdr. Land Skov ved Gaarden. Paa hele Gaardens store Areal findes ikke en eneste ubenyttet Plet, men alt yder et behageligt Skue og afgav Vidnesbyrd om Ejerens sjældne Flid og Vindskibelighed. Han førte derhos et ordentlig og stille Liv, og var en vel oplyst og fornuftig Mand, der ved blot og bar Selvprøvelse og ved Læsning have tilegnet sig saadan *Kundskab om Urter,* som man aldrig kunde formode hos en Mand af Bondestanden. Urternes medicinske Kraft og Brug var ham saa bekendt, at han i mange Tilfælde forstod at give gode og uskyldige Raad".

Herredsfoged Mylius tilføjer bl. a., at Jørgen Christensen ejer en Bogsamling af theologiske, medicinske, filosofiske og juridiske Bøger baade i det danske og tyske Sprog, hvori han læser i arbejdsledige Timer. „Ogsaa under den simple Kjortel findes der ofte Visdom". Sandheden af dette gamle Ord stadfæstes ogsaa af den fynske Bonde paa „Korsebjerggaard". Landhusholdnings Selskabet belønnede Jørgen Christensens store og sjældne Vindskibelighed ved i sit Aarsmøde den 31. Januar 1771 at udtale følgende: „Selvejer-Bonden Jørgen Christensen i „Korsebjerg" i Fyn, som har udrettet ovennævnte yderst fortjenstfulde Arbejder, belønner Selskabet paa følgende Maade: 1) „Selskabet optager ham til korresponderende Medlem, 2) beslutter at lade hans Flid end ydermere stykkevis offentlig bekendtgøre, 3) tilkender det ham et stort Sølvbæger med en ærefuld Indskrift efter Fortjeneste, 4) tilstaar det ham endnu Selskabets større Sølv-Medaille og 5) skænker det ham et vel indbundet Eksemplar af Bomares Naturhistorie (8 Bind) for hans Lyst til Læsning.

Et andet hædrende Vidnesbyrd om Jørgen Christensen findes i „Odense Adresse Kontors Efterretninger fra 1774, i „Økonomiske Breve“: Denne Mands Arbejder ere saa vidt udstrakte og saa mangfoldige, at jeg ikke ved, hvor jeg skal begynde og ende, thi de ere næsten uendelige. Han siger: „Naar alle vilde omhugge Skovene, og intet blev plantet og fredet, hvad skulde da Efterkommerne faa til Hus og Skibstømmer og at varme sig ved?“ Hvor denne Mands Plov tilforn har gaaet, der staar nu den tykkeste Skov af dejlige Ege og Bøge; thi han har baade saaet og plantet Skov, som alt staar i fuldkommen Vækst. Sit Møddingevand leder han igennem sine Enge, som derved gødes og frugtbargøres. Ved sin Gaard har han til eget Brug bygget sig en skøn Vandmølle, hvori han foruden at male Mel og Gryn ogsaa støder Most af Frugten fra hans mange Frugttræer, og i Gaarden har han en Snes Bistader.

Foruden at denne Mand er utrættelig i de haardere og strengere Arbejder, thi han lægger selv Haand paa al Ting med, saa er han og flittig i de finere og lettere Arbejder. Han er tillige Botanikus eller Blomsterkender, og veed at nævne alle Urter i hans Mark ved Navn, ja veed ogsaa, hvortil de i Lægekunsten ere nyttige. Hans Dueligglighed, Skønsomhed og Flittighed er ogsaa bleven kronet med en *Guld-Medaille* fra det kgl. Landvæsens Kollegium. Se, saadan en Mand ejer Fyn, gid det maatte eje mange af hans Lige!“

Efter i Aaret 1774 at have mistet sin 81 aarige Hustru, og i 1786 døde den sidste af hans 4 Børn, den Søn, som han i 1776 havde overdraget „Korsebjerggaard“ til, og endelig døde den ædle Olding selv d. 27. Juni 1789.

Han havde allerede 16 Aar før sin Død foranstaltet den Forberedelse, at han stadig havde sin Ligkiste staaende hos sig, og derefter lod forfærdige en Vogn, hvorpaa han vilde køres til Graven, saa han daglig havde sin Død for Øje. Til sidst døde han af en Rørelse, hvorved Maalet (Mælet) blev ham betaget, 85 Aar gammel.

Gaardejer Ole Andersen, Sognefoged og Sogneraadsformand i Kauslunde. Han blev født 8. Marts 1827 i Kauslunde, hvor han henlevede hele sit Liv. Faderen var Gaardmand og Sognefoged Anders Hansen, * i Baaring 1774, † 2. Oktober 1829, og Moderen var Ane Kirstine Jørgensdatter, * i Brænderup 1795. Ole Andersen var kun 2½ Aar gl., da han mistede sin Fader, og efter et Aars Enkestand giftede Moderen sig igen med Ungkarl Ole Nielsen, der var født i samme By 14. Oktober 1802. Ole Andersen tjente Stedfaderen, indtil han 13. Oktober 1849 indgik Ægteskab med Pigen *Karen Margrethe Knudsen,* * 22. Maj 1831, en Datter af Gaardmand Knud Mikkelsen i Kauslunde (* 21. Januar 1792, † 8. Maj 1852) og Hustru Kirsten Larsdatter (* 26. Septbr. 1807, † 28. Jan. 1848).

I August 1851 blev Ole Andersen, kun 24 Aar gl., udnævnt til Sognefoged for Kauslunde Sogn, hvilken Post han beklædte til sin Død, og i 1853 blev han valgt til Medlem af Sogneforstanderskabet, og i 1861 blev han valgt til Sogneforstanderskabets Formand, en Post han ligeledes beklædte til sin Død. Den 21. Marts 1863 valgtes han til Formand for „Assuranceforeningen for Vends-Baag med flere Herreder“. I Krigsaaret 1864 lagdes der overmenneskelig Beslag paa hans Kræfter, som Følge af hans mange ansvarsfulde Bestillinger. Da Middelfart var bleven forladt

af vore Tropper, koncentrerede alt sig omkring Kauslunde Sogn; her oprettedes et Feltpostkontor, et Lasaret, en Vognpark, to Magasiner og et Artilleri-Depot, og hertil kom, at hver Bonde havde en fast Indkvartering af 8 à 10 Mand, foruden fuld Indkvartering af de øvrige ankomne og bortskikkede Tropper. Alt dette gav Ole Andersen et overvældende Arbejde som Sognefoged og Sogneforstander. „Det var en forfærdelig Tid den Gang, at leve i Kauslunde"! — I April 1865 valgtes Ole Andersen desuden til Medlem af Assens Amtsraad. I alle sine offentlige Stillinger vandt Ole Andersen baade sine Foresattes Yndest og sine Standsfællers Kærlighed. Følgen blev, at hans nærmeste Øvrighed indstillede ham til og d. 17. September 1866 benaadede ham med Danebrogsmændenes Hæderstegn. Endvidere valgtes han i Maj 1867 til Formand for „Landbo-Spare- og Laanekassen" i Nørre-Aaby. — Men midt i sin Gerning i Sparekassens Tjeneste blev han pludselig overfalden af et apoplectisk Anfald 22. Juni 1870, og efter nogle Øjeblikkes Forløb var han død, kun 43 Aar gl. Han var en sjælden agtet og afholdt Mand i sit Sogn, hans Ord og Raad havde Vægt, naar de æskedes, og de æskedes ofte og ydedes villigt og gerne.

Gaardmand Jens Andersen i Vester Hæsinge er født 28. Oktober 1799 der i Byen, hvor Faderen, Gaardejer Anders Nielsen, var Sognefoged. Efter sin Konfirmation ønskede Jens Andersen at erhverve sig nogle flere Kundskaber og Færdighed i Landbruget, hvorfor han søgte at blive optaget som Lærling under det kgl. danske Landhusholdnings-Selskab, som just ved kongelig Resolution af 1. Marts 1820 havde faaet Ret til at fritage et begrænset

Antal unge Bønderkarle for at aftjene deres Værnepligt i Linien, imod at Selskabet antog dem som Lærlinge, for under forskellige Landmænds Vejledning at oplæres og uddannes til dygtige Avlskarle. Jens Andersen var saa heldig at blive optaget, og var saaledes tillige med *Peder Hansen* fra *Fraugde-Kjærby* blandt de første, der lærte Landvæsenet paa Landhusholdnings-Selskabets Foranstaltning, og efter udstaaet 3-aarig Læretid paa forskellige Steder, saaledes som det baade da og senere var og er Tilfældet med enhver Lærling, tjente han i 6 Aar som Avls-Forvalter hos Kammerherre *Hans Nobel von Nørager* til Stamhuset Sandholt. Som Forvalter indgik han Ægteskab den 27. Juni 1827 med Pigen *Ane Kirstine Pedersdatter,* en Datter af Møller Peder Hansen Møller i Sandholt Mølle, og Hustru Mette Marie Larsdatter. Jens Andersen var en særdeles dygtig og tænksom Landmand, hvilket han havde givet iøjnefaldende Beviser for som Avlsforvalter, og det viste han ogsaa, da han snart efter kom i Besiddelse af en Ejendomsgaard i Vester Hæsinge. Han var saaledes den første der i Byen, der brugte Svingplov og svensk Harve samt tillige den første, som brakkede og mærglede sin Jord. Kort sagt, han drev Jorden saaledes, at Folk sagde, at han til sidst ikke avlede noget; men det viste sig bag efter, at han drev den godt, og de fleste fulgte ham snart efter og drev deres Jord paa samme Maade. For at kunne gøre sig et endnu tydeligere Begreb om hans Dygtighed og den Alvor, hvormed han gik frem i sit Agerbrug, anføres af en i 1834 til Landhusholdnings-Selskabet indgivet Beretning, hvis Sandhed var bevidnet af Præsten Becker samme Sted samt Møller P. H. Møller i Sandholt Mølle, og Gmd. Mads Larsen i Ny Stænderup,

følgende: „Han har betydeligt forbedret sin Ejendom, især ved Mærgling, Rydning, Vand-Afledning ved aabne og dækkede Grøfter og Engenes Vanding. Gaardens Ud- og Mellemhegn er næsten helt beplantede, dels med Træer, som han har ryddet, hvor de stode i Vejen for Ploven. I en Mils Frastand har han købt og hentet 160 Læs Sten til Sluser, Ledpæle og til Gaardens Brolægning. Heste og Ungkvæg, undertiden ogsaa nogle Faar, staldfodre han til efter Høst, og hans Malkekøer halvstaldfodres. Jorderne, som indtil 1830 dyrkedes i 3 Aar og hvilede i andre 3, har han delt i 10 Lodder, hver paa 5 Tdr. Sædeland, og følgende Drift vil han ad Aare (1835) have i Orden: 1) Brak, som mærgles, forsaavidt det ej alt er sket, og tillige gødes, 2) Raps, 3) Hvede eller Rug, 4) Kartofler og Vikkehavre gødet samt Ærter og Hør, 5) Byg, udlagt med 6) Kløver til Slæt, 7) Rug, 8) Havre, med 9) Rød- og Hvidkløver til Slæt, og 10) Græs. Rugstubben fælder han saa snart ske kan, og saar deri Raps til Efteraars-Græsning. Han har iøvrigt ogsaa lagt Vind paa Plantning af Frugttræer og af vilde Træer i sluttet Stand, paa Humle-, Kommen- og Hampeavl“. — Præsten Becker tilføjer, at Jens Andersens Eksempel allerede har virket velgørende i Sognet. Denne vindskibelige og tænksomme Bonde tilkendtes derfor i 1835 Landhusholdnings-Selskabets 2. Sølvbæger (24 Lod vægtigt og indvendigt forgyldt) med Indskrift: „*For mønsterværdigt Agerbrug*“. Efter at have foredraget for Selskab sit Ønske, at virke for sin egen og Egnens Kvægstammes Forædling, hvortil den meget trængte, besluttede Selskabet i 1841, „i Anerkendelse af hans fortrinlige Landboflid at tilstaa ham som paaskønnende Opmuntring“ en ekstraordinær Understøttelse af 170 Rdr.

Disse 170 Rdl. skulde bruges til nogle udsøgte Tillægsdyrs Anskaffelse, for at han derved kunde blive i Stand til at iværksætte sine almennyttige Bestræbelser i den nævnte Retning. Han anskaffede sig nu 2 Kvier og 1 Tyr fra Frederiksborg Stutteri's Kvæg-Besætning, og det er fra disse Dyr, at den gode Slags af Køer, som nu findes i Vester Hæsinge, har udviklet sig. — Ved den første i det nævnte Aar 1841 afholdte Præmie-Pløjning paa *Brobygaards* Marker, og hvori 59 Deltagere anstillede Prøve, var Jens Andersen Medlem af Bedømmelses-Komitéen, og Mændene fra Vester Hæsinge tog gerne de største Præmier ved denne og senere lignende Lejligheder, saaledes at der kom flere Hundrede Rigsdaler til Sognet for Pløjning. Han udvirkede ogsaa, at flere af Gaardmandssønnerne der fra Sognet fik Understøttelse til at lære at lave Avlsredskaber hos Hjulmand *Frederik Andersen* i Vester Hæsinge. Jens Andersen var i det hele glad for at hjælpe andre fremad baade ved Raad og Daad. I det hele taget var han en sjælden fremsynet Mand, og kunde alt den Gang ligesom se den Tid, vi nu kan tage og føle paa. — Jens Andersen afgik ved Døden 28. Marts 1849 i sit 50. Leveaar, efterladende sig Enke og 6 Børn. Af Børnene blev Anders Jensen Andersen, * 5. April 1828, Købmand i Odense, ligesom Laurits Andersen, * 13. Marts 1839. Derimod blev Peder Andersen, * 14. Januar 1833, Bonde, ligesom Hans Andersen, * 20. Maj 1835, blev Ejer af Jordløse Mølle, og Datteren, Dorthea Andersen, blev gift med Garver Lund i Nyborg.

Gaardfæster *Hans Jørgensen* af Brændholt i Orte Sogn. Paa Gaarden *Brændholt* sad igennem mange Aar

flere betydelige Bønder af samme Slægt. Da „*de svenske Herrer*“ i Aaret 1664 solgte alt deres fynske Gods, som var samlet omkring den gamle Herregaard „*Frøbjerghus*“, til den saa fordelagtig bekendte danske Rigsadmiral *Henrik Bjelcke,* sad Bonden *Jørgen Hansen* som Fæster paa Brændholt, men denne Mand maa være død kort efter; thi i Aarene omkring 1670 træffer vi ret jævnligt *Jens Hansen* af Brændholt nævnt som *Beseglingsmand* paa Baag-Herreds Ting. Han nævnes som Regel først blandt Beseglingsmændene og Tingvidnerne, og en enkelt Gang har jeg truffet ham i Dommerens Sted paa Herredstinget, hvilket alt tyder paa, at han var en fremragende Bondemand. Han var født 1628, og blev begravet i Orte 24. Septbr. 1701, 73 Aar gl., men forinden havde han afstaaet Brændholt til sin Søn *Jacob Jensen,* der ogsaa var en ret betydelig Bonde. Han var i Aaret før Faderens Død bleven gift med *Kirsten Povelsdatter*, men allerede i sit 38. Aar døde Jacob Jensen, og blev begravet 4. Maj 1716 (* 1678), og det mærkelige sker, at den over 40 aarige Enke akkurat 14 Dage efter Mandens Begravelse, nemlig 18. Maj, ægter en ung Karl fra Nabogaarden *Væden* i Tommerup Sogn, hvis Navn var *Hans Jørgensen.* Nogle faa Dage senere føder hun et Barn, som i Daaben faar Navnet — Jacob — og Moderen døde i Barselseng, og blev begravet i Orte 30. Juni 1717. Det var saaledes en kort Glæde Hans Jørgensen blev indviet til i Brændholt; men han synes dog ret snart at have forvundet Sorgen, thi næppe et Aar efter Konens Død giftede han sig paany i 1718 med *Ane Marie Matzdatter* af Orte, og fik med hende flere Børn. Hans Jørgensen selv var født i Skalbjerg i Vissenbjerg Sogn 1602, som Søn af *Jørgen Rytter* og *Kirsten Jørgensdatter,*

(begravet i Tommerup 23. Marts 1729). Disse hans Forældre lod Sønnen faa en god Opdragelse og sjælden god Undervisning baade i dansk og tysk i en Skole i Odense. Efter hans Konfirmation tjente han 4½ Aar hos Biskop Müller i Odense, og derefter atter i 4½ Aar hos General-Major Holsten. Men da Hans Jørgensen havde mest Lyst til Landbruget, tog han derefter hjem til Faderen, der da havde købt „*Vædegaarden*“ i Tommerup Sogn, og fæstede i Aaret 1716 Gaarden Brændholt af General Lensmand *Frederik Gersdorff* til Kjærsgaard, Bramstrup og Lindved, der i 1693 havde købt „de svenske Herrers“ Gods omkring Frøbjerg af Henrik Bjelckes Arvinger. — Hans Jørgensen var en sjælden begavet og omgængelig Mand, og hans gode naturlige Forstand blev Aarsag til, at han snart blev taget i Brug af det offentlige. I Aaret 1728 blev han saaledes ved *Birkeretten i Ravnebjerg* udvalgt til *Syns- og Taxationsmand* i hele Rytterdistriktet, og i 1738 blev han beordret til at opmaale Ryttergodsets Grænseskel omkring den kongelige Vildtbane, Jagten angaaende, i hvilken Anledning han skal have digtet et Vers; hvortil han ogsaa havde gode Gaver. I 1734 blev han af Stiftamtmanden og Biskoppen udnævnt til at maale og taxere alle Kirkejorderne og de gejstlige Jorder og Grunde paa Ærø, og i samme Aar beskikkedes han til *Kirkeværge* for Orte Kirke. Endvidere blev Hans Jørgensen i 1762 af Kancelliet udmeldt til at være en af de saakaldte „Landmænd“ i Rugaards Amt ved Landvæsenets Forretninger, men nu begyndte Alderen snart at gøre sig gældende, han blev mere og mere skrøbelig, og maatte afgive flere af sine Bestillinger, og 8. Marts 1775 døde denne ædle og fremragende Bonde, 83 Aar, 3 Uger og 3 Dage gl.,

med Pauli Ord i Munden: „Jeg har Lyst til at opløses og være med Christo, thi det er jo meget bedre". (Fil. 1., 23.). — I Anledning af hans Dødsfald offentliggjordes følgende „Tanker":

„Ja, salige! de sidste Ord
Du talede paa denne Jord,
Ej bedre kunde være.
Du kjendte Gud og tjente ham,
Nu faar Du for hans Stol og Lam
I Himlen Fryd og Ære.

Af foranførte skjønnes kan,
Hans Brændholdt var en vittig Mand.
Han og besad den Gave,
At være munter, tækkelig,
Hvorved han elsket gjorde sig
Af Høje og af Lave.

I sidste Ægteskab med Ane Marie Matzdatter, der var bondefødt i Assens, havde han 7 Børn, af hvilke en Søn og to Døtre overlevede ham. En Søn, *Mads Hansen,* giftede sig og fik *Topgaarden.* En Datter, *Kirstine Hansdatter,* blev først 1743 gift med Skovrider *Søren Tobo,* og senere med Skovrider *Langsted* i Krogshøj. Den ene af Døtrene, nemlig *Birtha Kirstina Hansdatter* blev trolovet 15. September og viet 10. Oktober 1758 med Ungkarl *Anders Pedersen,* (en Søn af Gmd. Peder Nielsen i Orte) der da tjente som Kusk hos Etatsraad *Hans Simonsen* paa Erholm. Disse to unge Ægtefolk overlod Hans Brændholt nu Gaarden til, efter at han ved Ryttergodsets Salg i 1764 havde købt Brændholt af Kongen.

Men Anders Pedersen solgte Gaarden umiddelbart efter til Etatsraad H. Simonsen, og blev Fæster under Erholm. Hans Brændholt efterlod tillige hver af Døtrene en Ejendoms-Gaard i Brylle, medens Sønnen fik en Gaard i Skalbjerg, foruden mange Penge til hver.

Anders Pedersen var en ret betydelig Mand, som man henvendte sig til som Tillidsmand. Igennem mange Aar var han baade Sognefoged og Lægdsmand indtil sin Død 13. August 1801, 70 Aar gl. — Efter Anders Pedersens Død fik Sønnen *Hans Andersen* 20. Januar 1802 Fæstet paa Brændholt, medens en anden Søn, *Peder (Andersen) Brændholt,* var Forvalter paa Kjærsgaard, og *Søren Andersen* var Forpagter af Fjellerup Præstegaard. Hans Andersen ægtede 10. Oktober 1802 Pigen *Karen Rasmusdatter,* en Datter af Gmd. Rasmus Hansen i Topgaarden. Hans Andersen, der var født 1764, døde allerede 6. Juni 1806, og efterlod en lille Søn, Anders Hansen, 1½ Aar gl., der senere blev Gmd. i Frøbjerg, hvorefter Enken d. 20. December 1807 ægtede Ungkarl *Søren Andersen,* (Mandens ovennævnte Broder). Ogsaa den anden Mand overlevede Karen Rasmusdatter, der først døde 21. August 1843, medens Søren Andersen alt var død 7. Maj 1830. De efterlod en Søn, *Hans Sørensen,* som arvede Topgaarden efter Morbroderen Hans Rasmussen i Top, og desuden var der 4 voksne Døtre i Brændholt, af hvilke Datteren *Birthe Kirstine Sørensdatter* († 24. Oktober 1865, 58 Aar gl.,) blev gift 7. Juli 1842 med *Iver Madsen* (* i Vøjstrup 1813). Ogsaa denne Mand, den sidste Fæster af Brændholt, var en dygtig og anset Landmand, der i ca. 30 Aar var Formand for Skydebjerg og Orte Sogne-

raad, og blev saadan hædret paa flere Maader. Ved hans Død 16. December 1883 gik Brændholt fra Erholm over til Grevskabet Muckadell, og fik derefter en Bestyrer. Men indtil da sad den samme Slægt som Fæster af Brændholt gennem flere hundrede Aar, hvilket er et talende Vidnesbyrd om, at Forholdene mellem Herremand og Bonde var godt, og alle Fæsterne var velhavende Folk.

Gaardfæster *Jens Rasmussen Dahlkild* i Svanninge er født den 14. Maj 1805 i Svanninge ved Faaborg, hvor hans Forældre, Rasmus Christensen, en i sin Kreds meget agtet Mand, og Hustru Karen Jensdatter, var i Besiddelse af en Fæstegaard. Sønnen fik den almindelige paa den Tid tarvelige Skoleundervisning, og blev konfirmeret 9. April 1820. Derefter søgte han ved Læsning og Selvstudium at indhente det forsømte. Som „Gammelmandssøn" blev han fritaget for at aftjene sin Værnepligt som Soldat, og bestyrede efter Faderens Død Gaarden for Moderen. Den 10. Juni 1831 ægteviedes han af Pastor Becher i Vester Hæsinge Kirke til Pigen *Karen Jørgensdatter*, en Datter af Gaardejer Jørgen Pedersen og Hustru Ane Christensdatter. Jens Rasmussen kom umiddelbart derefter i Besiddelse af Faderens Gaard ved Fæstebrev. Nu anstrængte han sig af alle Kræfter for at udføre de Forbedringer i Landbruget, som da begyndte at vinde Indgang, han indførte saaledes straks Brak, han var den første Bonde i Svanninge, som mærglede; han var en af de første, som paabegyndte en ordentlig Vandafledning, hvilket paa den Tid, i Tredverne, da Dræning med Rør var aldeles ukendt, kun lod sig udføre ved aabne Grøfter og Sten-Faskiner, som man endnu undertiden kan se i Brug. Endvidere var han den første, som paabegyndte en

systematisk Opdyrkning af Overdrevs- og Hede-Udlodden, som de fleste Gaarde i Svanninge havde i de saakaldte „Svanninge Bjerge“. Med disse Forbedringer samt ved Indførsel af Driften af Raps, Ærter og Kartofler efter en større Maalestok, fordoblede han snart Gaardens Frembringelser af alle Slags, og tjente til et efterligningsværdigt Forbillede for andre. Efter at Kommunal-Forfatningen i 1841 for Landet var indført, var han Sogne-Forstander, først fra 1842—44 og senere fra 1848—53, desuden havde han flere andre offentlige Hverv i Sognet. Han var livlig, politisk interesseret, og sluttede sig til „Bondevennernes Selskab“, og da Valgene til den grundlovgivende Rigs-Forsamling blev udskrevne til 5. Oktober 1848, var Flertallet af Vælgerne i Svendborg Amts daværende 6. Kreds enige om, at Kredsen burde repræsenteres af denne Mand. Han valgtes i Korint Kro til *Medlem af Rigs-Forsamlingen* med 409 Stemmer imod 99, der faldt paa Kancelliraad H. S. Blom. Senere stillede han sig ikke mere til Valg, hvorimod han flere Gange sendtes som Valgmand for sit Sogn til Landstingsvalgene i Odense. Under 14. December 1853 modtog Jens Rasmussen kgl. Tilladelse til at antage Tilnavnet *Dahlkild*, væsentlig for at undgaa Forvekslinger med andre af samme Navn.

Han afgik allerede 11. November 1855 ved Døden, kun 50½ Aar gl. — Kun 2 af 7 Børn overlevede ham, nemlig Jørgen Jens Dahlkild, der modtog Uddannelse paa „Fyens theoretiske Landvæsens-Institut“, og senere bestyrede Gaarden for Moderen, og Frederik Jensen Dahlkild, som gennemgik et Kursus paa Assessor Dichmanns Bonde-Højskole ved Faaborg.

Tømrer og Husejer *Christen Madsen* i Bregnør.

I Begyndelsen af det 19. Aarhundrede fremstod der paa Fyn flere *Opvækkelses-Prædikanter*, hvilket havde til Følge, at der paa flere Egne skete en stor aandelig Opvækkelse, der daglig voksede i Udstrækning, og mange vil endnu kende Navnene paa nogle af de fromme og troende Lægmænd, der bleve Midler i Herrens Haand til mangfoldige Sjæles aandelige Frelse. — Fra de fleste Prædikestole rundt om i Landets Kirker — saaledes lyder i det mindste Vidnesbyrdene fra paalidelige Mænd — forkyndtes en kold og mat Moral-Filosofi, en saft- og kraftløs Dydelære, „en naturalistisk Vantro", i Stedet for Evangeliet om Naaden ved Troen paa Verdens Frelser. De Sjæle, der attraaede noget højere, søgte derfor Opbyggelse i Hjemmets Stilhed, snart søgte ligesindede sammen til slig Opbyggelse, og saaledes opstod Tid efter anden de saakaldte „gudelige eller hellige Forsamlinger", der snart blev en saadan Torn i Øjet for mange Præster, at de skræmmedes op af deres Søvn og paakaldte — den verdslige Ørigheds Arm mod „de Hellige", hvis uhørte og statsfarlige Brøde bestod i, at de i Forening søgte at opbygge hinanden ved Bøn, Salmesang og Læsning i Guds Ord eller en aandefuld Prædiken i Luthers, Brokmands eller H. Müllers Postille. Blandt de Lægmænd, der var Lederne af de fynske gudelige Forsamlinger, bør navnlig nævnes den Mand, hvis Navn staar over disse Linier, nemlig Husmand og Tømrer *Christen Madsen* fra Bregnør, Gaardejer *Peder Larsen* i Skræppenborg, *Lars Pedersen Møller* i Vigerslev, Gaardfæster *Anders Larsen* i Gamborg, og Husmændene *Rasmus Nielsen* i Drigstrup og *Johan Nielsen* i Skaarupør.

Idet jeg henviser til „Nordisk Kirke-Tidende“, 2. Aargang, og Ludvig Helwegs „Kirke-Historie“ samt til Strøms „Efterretninger om Kjærteminde Præster“, vil vi kaste et Blik paa førstnævnte af de 6 Fynboere, nemlig *Christen Madsen,* „den egentlige fynske Opvækkelses-Prædikant“.

En Snedker, Rasmus Klinck, i Kerteminde havde optaget i sit Hus en gammel Skomagersvend *Ole Henrik Svane,* der ellers skulde være Lem i Odense Amts Fattighus. Denne gamle, fattige var en Sjællandsfar fra Kulsvieregnen, der i sin Ungdom havde rejst paa sit Haandværk i Tyskland, hvor han var bleven kristelig paavirket, var senere i København bleven bekendt med den navnkundige Opbyggelsesprædikant *Hans Nielsen Hauge,* og havde derpaa opholdt sig en Del Aar i Svendborg, men tog, da Alderdommen kom, til Kerteminde, hvor han boede indtil sin Død hos Rasmus Klinck, der kendte ham fra Svendborg og allerede den Gang var kommen til alvorlig kristelig Eftertanke ved at tale med ham. Nu foranledigede det daglige Samliv ganske naturligt en Husandagt, hvori foruden Klincks egen Familie kun en gammel blind Pige deltog. Dette stod saaledes hen fra 1814 til Slutningen af 1818. Da traf det sig, at en Husmands Kone fra Drigstrup var kommen ind og hørte den gamle Svane, der var en sjælden begavet og gudfrygtig Mand, læse i sine gudelige Bøger ved den omtalte Husandagt, og tale om den Fred og Glæde, der kun er at finde i Troen paa Guds Naade i Christo Jesus, og da hun kom hjem fortalte hun sin Mand, ovennævnte Christen Madsen, om den Glæde hun havde haft af at høre den gamle Skomager tale om Guds Ord, som hun fandt der var

anderledes Salvelse i, end i Præstens Fornuft-Prædiken, og hun bad ham om, at han næste Søndag Eftermiddag vilde følge med hende derhen. Han formente hende ikke at gaa til denne Andagt, naar hun selv vilde, men havde den Gang ingen Tid til at følge med hende, for han arbejdede baade Søndag og Søgn.

Forinden vi gaar videre, er det rigtigst at give nogle Oplysninger om Christen Madsen og hans Kones Familie-Forhold og ydre Livsvilkaar. Christen Madsen er født 1. Marts 1776 i Munkebo, men hans Forældre kender vi ikke, ligesom vi heller ikke kender noget til hans Liv som Barn og Yngling. Efter at have ægtet sin Hustru, *Mette Marie Nielsdatter* (døbt 8. August 1778,) en Datter af Snedker Niels Nielsen (* 1738, † 1. Januar 1799) og Hustru Maren (* 1738, † 16. August 1778), bosatte han sig som Husejer paa Bregnør Mark. — Snart maatte dog Chr. Madsen med sin Hustru til Husandagt hos Klincks, og her slog Sandhedsordet ham. Han blev grebet af en højere uforklarlig Magt, der gjorde ham til hvad han senere blev, kristeligt talt, men før han kunde bøje sig for Sandhedsordet i kristelig Ydmyghed, maatte han gennemgaa en indre Kamp, der var saa voldsom og ledsagedes af saa betænkelige legemlige Tilfælde, at hans Venner endog frygtede for, at det vilde koste ham Livet. I 6 Uger varede denne Tilstand, endelig kom han til Ro, da det forekom ham, at Herren selv havde aabenbaret sig for ham i sin Lidelses-Skikkelse og givet ham Forvisning om hans Naadestand; han var nu i sit Hjerte vis paa, at han havde sine Synder forladte og var et Guds Barn. Det var just paa Kongens Fødselsdag, d. 28. Januar 1819, at han udgik af sin Kamp som den, der sejrede, og der-

for festligholdt han altid senere den Dag som sin Fødselsdag. Den Fred og Glæde i Herren han havde fundet, kunde han umuligt være ene om, han brændte af Iver for at drage andre Mennesker fra den syndefulde Sikkerhed, hvori han selv havde vandret, til den frimodige Glæde, han havde fundet i Troen. Chr. Madsen var højt agtet og anset paa hele Egnen, saa det rygtedes snart, hvilken Forandring der var foregaaet med ham, at han var gaaet over til „de hellige", og Folk gik nu af Nysgerrighed til Klincks Hus for at høre denne Bonde, der aldrig kunde blive træt af at tale om aandelige Ting, og som forstod at udlægge Bibelen trods nogen Præst; som skildrede med folkelig Veltalenhed Syndens Vederstyggelighed, Verdens Ugudelighed og Herrens store Naade mod alle. Og da Chr. Madsen, som den mest veltalende Mand paa Egnen, gerne var Skaffer ved alle Bryllupper og andre Gilder, hvor han før havde moret Gæsterne ved sine vittige og lystige Indfald og fyrrige Taler til Brudeparrets Ære o. s. v., saa havde han nu Lejlighed til i de talrige Sammenkomster at tale et og andet Alvorsord til Paamindelse og Opvækkelse. Mange kunde naturligvis ikke fordrage, at de saaledes skulde afbrydes i deres Lystighed og besvares med Alvorstanker, og han blev derfor siden ikke bedt om at være Skaffer hos andre end dem som mente, at Glæden ikke forstyrredes, men forhøjedes ved en Samtale om de alvorligste og dybeste Sandheder. Men det var ikke alene saadanne Lejligheder han benyttede til at paaminde sine Medmennesker om det ene fornødne, han formanede og paamindede i Tide og Utide, og anvendte altid hele Søndagen udelukkende til Opbyggelse. De, som nu vaktes ved hans Iver til at

prøve sig selv for Guds Aasyn, sluttede sig naturligvis nærmere til ham og kom gerne til ham Søndag Eftermiddag, hvor de da anvendte et Par Timers Tid til at tale om Kristendommen, læse i Bibelen, bede og synge Salmer med hverandre. Og da de nu afholdt sig fra de sædvanlige Laug, fordi de ikke længere fandt Behag i dem, begyndte de at spottes og hades af dem, som ikke kunde taale det levende Eksempel af et gudeligt Levnet saa nær for deres Øjne. De kaldtes nu spottevis „de hellige", blev skældt ud for „Fanatikere" og blev ved Aviserne udraabt over hele Landet for en „ny sværmerisk Sekt". Men saa drev Nysgerrigheden flere til at søge hen til Kertemindeegnen for at høre den „ny" Lærdom og se den ny Bonde-Prædikant, og disse bad da ofte Chr. Madsen om at besøge dem, for at de kunde tale nærmere sammen. Han begyndte da at komme videre omkring paa Fyn, og hvor han kom paa Besøg samledes gerne en Del Naboer for at se denne Mand, der var dem som et Vidunder. Saaledes voksede de opvakte Kristnes Tal bestandig hist og her; de faa troende holdt sig da naturlig sammen, og Andagts-Forsamlinger begyndte at holdes paa mange Steder, ikke alene paa Hindsholm, men ogsaa i andre Egne af Fyn.

Paa den Tid var *Jens Paludan Müller*, „en alvorlig og værdig Mand, stundom stræng nok imod andre, men altid strængest imod sig selv", Præst i Kerteminde. Han og de opvakte var vel uenige med hverandre om mange Ting, men han lagde dem ingen Hindringer i Vejen. Han blev imidlertid i 1819 Sognepræst ved St. Knuds Kirke i Odense og Stiftsprovst for Fyn og fik til Eftermand i Kerteminde Præsten i Vissenbjerg, Professor *Christoffer Schrøder Andresen.*

Fra først af saa det ud, som om Andresen vilde stille sig i et venligt Forhold til de Opvakte, men Degnen *Juul* i Drigstrup, deres ivrige Modstander, fik ham snart omstemt. Den gamle residerende Kappellan *Hans Rhuman Monrath,* der var bleven greben af Opvækkelsen, sluttede sig derimod til de Opvakte, og skønt han holdt de selvsamme Prædikener hvert Aar, var det nu som om der var kommen nyt Liv i dem, og en ikke lille Kreds samlede sig med Opbyggelse om ham.

En Strid, som de Opvakte tidlig fik med Andresen, fik en følgerig Indflydelse paa dem. Som ivrig Rationalist hadede han den nye Opvækkelse, der navnlig greb stærkt om sig i hans Sogne, og i sine Prædikener rasede han mod den „nye Sekt", som i hans Øjne var „en Hob Farisæere, Hyklere og Fanatikere". Da de afholdt sig fra verdslige Forlystelser, som de ansaa for syndige, angreb han dem især derfor, han gik endog saa vidt, at han sagde paa Prædikestolen — efter hvad der senere ved Vidners edelige Forklaringer blev oplyst for Retten —: „Jeg danser, og min Kone danser, og hvem der siger, det er Synd, er en Farisæer og Hykler." Denne og lignende Ytringer foranledigede Chr. Madsen til at lægge den stærkeste Vægt paa Afhold fra Dans og saadanne Forlystelser, og at paastaa, at en genfødt Kristen under ingen Omstændigheder kunde deltage deri.

Da Præsten ikke kunde overvinde de Opvakte med aandelige Vaaben og syntes at have glemt, at Brugen af verdslige Vaaben i alle aandelige Stridigheder giver det visse Tab, opfordrede han den verdslige Øvrighed til at forbyde de Kristne at komme sammen for at læse, tale

og synge med hverandre til fælles Opbyggelse. Regeringen forulejliges nu ogsaa med Indberetninger om denne aandelige Rørelse, og Avis-Beretninger skildrede de Opvakte for hele Folket som „en fanatisk Sekt, der er meget farlig for Staten, og som Staten var forpligtet til at udrydde med Sværdet.“ Den gamle, halvt forglemte Forordning af 13. Jan. 1741 om gudelige Forsamlinger blev draget frem for atter at anvendes. Der udgik altsaa en Kancelli-Skrivelse til Kerteminde Politi, som strængt forbød slige Andagts-Forsamlinger; Folk maatte nok læse Bibelen og gudelige Bøger hjemme i deres Huse, men ikke naar der var fremmede til Stede. Dermed var Tegnet givet til en Række Forfølgelser eller rettere Plagerier mod de Opvakte, og navnlig mod Chr. Madsen, der ikke vilde holde op med en Gerning, hvortil han mente at have guddommelig Kald. Disse Plagerier hidrørte mest fra Folkehobe, der drillede og spottede „de hellige“ overalt, hvor de samledes, og tillod sig ikke sjældent Voldsomheder imod dem, som ved flere Gange at slaa Vinduerne ind, hvor de var forsamlet. En Gang greb de Voldsmændene paa fersk Gerning, anmeldte dem for Herredsfogden og fik det Svar, at naar de lod Forsamlingerne fare, fik de vel Fred i deres Huse! Politibetjente og Sognefogder beordredes til i Kerteminde og Drigstrup at passe paa, at den ene Kristen ikke kom til den anden, naar han læste i sin Bibel eller i Luthers Huspostil eller sang en gammel Salme, og da skete det ofte, at Politiet jog dem fra hinanden eller anmeldte for By- og Herredsfogder, at de havde truffet saa og saa mange fremmede Personer hos denne eller hin, medens han læste i en Huspostil. Saaledes kaldtes disse Folk for Øvrigheden,

tiltaltes haardt, truedes med Fængsel, hvis de gjorde det oftere, men sendtes saa hjem. Saaledes stod Sagerne i Efteraaret 1821. Da Øvrigheden nu efter Præsternes — navnlig Prof. Andresens — Opfordring begyndte at blande sig i denne Sag, stævnedes Chr. Madsen til Herredstinget i Odense. Herredsfogden behandlede ham meget mildt og venligt, og efter at have forbudt ham at holde Forsamlinger, bad han ham betænke, at han ikke havde Kald til at forkynde Guds Ord, og at det maatte være ham nok, at det var ham tilladt at læse, synge, prædike, bede i hans eget Hus for hans egne Husfolk. Denne venlige og kloge Behandling af Sagen bragte Chr. Madsen til at love, at han vilde gøre derefter. Men da han var kommen hjem, kunde hans Hoved og Hjerte ikke længere forliges, han syntes vel, et Herredsfogden havde Ret i, hvad han havde sagt, men hans Samvittighed lod ham ikke have Ro, den bebrejdede ham, at han ikke vilde bekende Herren for Verden, hvorledes skulde Herren da bekende ham for hans himmelske Fader? Han faldt herover i en meget haard Kamp, som ogsaa var ledsaget af stærke legemlige Lidelser, og overvandt den ikke, før han havde bestemt sig til at gaa til Odense igen og som ærlig Mand erklære Herredsfogden, at han ikke kunde holde det givne Løfte, men maatte tage det tilbage. Denne Vandring gjorde han med stor Frimodighed, men den var dog for ham som den visse Vandring til Baarer og Lænker. Denne Gang blev han dog ikke kastet i Fængslet, han truedes kun dermed, og sendtes saa hjem igen.

Forordningen af 13. Jan. 1744 tilsteder gudelige Forsamlinger under visse Forudsætninger, hvorimod Politiet aldeles forbød dem. For at blive fri for disse Fortræde-

ligheder og mulig faa i det mindste saa megen Frihed for sig og sine Venner til opbyggelige Sammenkomster, som kun Forordning tilsteder, indgav Chr. Madsen i Efteraaret 1821 en Ansøgning til Dronningen, „efterdi her tales om, at Deres Majestæt er en ret Jesu Christi Elskerinde, som med Flid stræber at befordre den kristelige Kirkes Vedligeholdelse“. Ansøgningen havde dog ikke den Virkning, han havde ventet sig. Den Ytring i samme, at „vores Lærer, som skulde vise os til et gudfrygtigt Levned, de viser os til at spille Kort, drikke og danse; det gøre vi, sige de, og hvo der siger det er Synd, er en Farisæer og en Hykler“, — den ansaas som fornærmelig for Sognepræsten i Kerteminde, og Dronningen, — der var bleven sammenlignet med Dronning *Esther,* der gjorde Forbøn for sit Folk — troede ikke at kunde lade den gaa upaatalt hen; hun viste saaledes, at hun ikke var en Esther for sit Folk. Andresen fik nu sit Ønske om at faa Sag anlagt mod Chr. Madsen opfyldt. Kancelliet tilskrev nemlig 3. Novbr. 1821 til Biskoppen og Stiftsamtmanden i Fyn, at der efter Kongens „allernaadigste Resolution skulde anlægges Sag mod Chr. Madsen, saafremt han ikke maatte havc forandret sit Forhold, siden Kancelliet nedlagde sin allerunderdanigste Beretning, og da Stiftamtmanden og Biskoppen derpaa havde indberettet, at Chr. Madsen vedblev at holde de ham forbundne Forsamlinger og agtede fremdeles at fortsætte dem, saa overdrog Kancelliet Stiftamtmanden at foranstalte Aktion imod ham. Aktions-Ordren blev udfærdiget 10. Jan. 1822 og den 30. s. M. arresteredes Chr. Madsen, efter at Jyden *Jens Frederiksen* fra Skanderborgegnen, der med Øvrighedspas drev Handel med gudelige Bøger alt var arresteret.

Jens Frederiksen var arresteret efter Angivelse af Degnen *Juul* i Drigstrup af Harme over, at han, den gamle Student i en Mundstrid med den troende Jyde var bleven overvunden af denne. Sagen anlagdes i Forening med begge de troende Lægmænd og varede fra 17. Novbr. 1821, da det første Forhør var optaget over Chr. Madsen, indtil 1828, da den først paakendes ved Underretten. Imidlertid holdtes de to Mænd ikke i Arrest i alle disse Aar; efter nogle Maaneders Fangenskab løslodes de begge mod Kaution. Jens Frederiksen vendte tilbage til Jylland og Chr. Madsen fortsatte sin Virksomhed til Folkets Opvækkelse. Fra denne Fængselstids Begyndelse og indtil Slutningen af 1824 skete imidlertid den største Opvækkelse; i Stedet for smaa fik man store, i Stedet for faa blev der mange Forsamlinger, og hvad der hidtil havde været indskrænket til en Afkrog af Landet, udbredte sig nu over hele Fyen, ja endog til Langeland, Sjælland, Lolland og Jylland. Det er denne Opvækkelse, som Lindberg og Helweg har givet Navnet: „*den fynske Opvækkelse*“, hvorimod Retten under den første Forfølgelse mod Chr. Madsen og mange flere kaldte de Opvakte for „*Kjærteminde Sekten.*“.

Saa længe Chr. Madsen sad arresteret, begyndte mange andre at føre Ordet, det borgerlige Tryk forøgede deres Fyrrighed og Iver, og en Heftighed, som altid følger med saadan Tilstand, ledsagede alle Vegne Opvækkelsen. Og da Chr. Madsen var løsladt af Fængselet, drog han omkring i hele Fyen, og hvor han kom frem, fandt han altid nogle Øren og Hjerter aabne. Auktions-Ordren udvidedes vel derhen, at han nu tiltaltes tillige for de Forsam-

linger han vedblev at holde, men da han i sit Hjerte var vis paa, at han gik Herrens Ærinde, kunde ikke bevæge ham til at tie; Lægprædikanten forkyndte tværtimod offentlig Lovene og Evangeliet med et saadant Troesmod og en saadan Aandskraft, at ogsaa mangfoldige andre var visse paa, at han dreves af en højere Aand.

Regeringens Opfattelse angaaende Forsamlingerne havde imidlertid forandret sig. Guvernøren over Fyen, Prins *Christian Frederik,* var kommen til Erkendelse om det urigtige i den hidtil brugte Fremgangsmaade med de Opvakte, og en Indstilling af ham havde til Følge en meget mærkelig Kancelli-Skrivelse af 7. September 1824 til Fyens Biskop (Plum), bestemt til Meddelelse for Stiftets Præster. Denne Skrivelse, der kalder de Opvakte for „fromme og sædelige Mennesker", udtaler blandt andet: „at Gejstlighederne bedst bør kunne oplyse Almuen om Religionens Sandheder; men ikkun ved *aandelige Vaaben* kan dette udrettes; ved sand evangeligsk Kristendoms Foredrag i Skolerne, fra Prædikestolen, i de religiøse Forsamlinger og Bibellæsninger", at „Præsten bør indskrænke sig til *med al Sagtmodighed* at overbevise dem af Skriften", at „den verdslige Øvrighed burde ikke forfare i denne Anledning uden Opfordring fra Sognepræsten, og da vilde det endda fra Regeringens Side være at tage i nøjeste Overvejelse, om denne i Forhold til sin Menighed har handlet som en retskaffen og oplyst Sjælesørger." Den borgerlige Forfølgelse mod Forsamlingerne ophørte nu; men de paabegyndte Processer mod Chr. Madsen og flere andre fortsattes lige fuldt. Man gik endog saa vidt, at Aktor nedlagde Paastand om, at Chr. Madsen og Jens Frederiksen skulde hensættes i Odense *Tugthus* hver i 3

Aar. Sagens Udfald blev imidlertid, at Underretten i 1828, altsaa først efter 7 Aars Forløb, tilkendte Chr. Madsen Fængselsstraf paa Vand og Brød i 6 Gange 5 Dage, hvilken Straf, efter at Sagen mod Slutningen af samme Aar var paakendt ved Lands-Overretten, forandredes af Højesteret i Begyndelsen af 1829 til 30 Rdl. Mulkt og 50 Rdl. i Omkostninger; men Chr. Madsen var afgaaet ved Døden før Dommen faldt, og det gik saaledes i Opfyldelse, hvad han svarede, da man vilde bevæge ham til at frafalde Appellen og truede ham med Højesterets-Dommen: „Jeg frygter ikke for Højesterets-Dommen, for jeg er gode Venner med Dommeren.“ Sagens Omkostninger udrededes af hans Dødsbo, hvorimod Mulkten faldt bort.

Christen Madsen afgik ved Døden den 19. Februar 1829, kun 52 Aar gl., og efterlod sig det Eftermæle blandt alle opvakte Kristne paa Fyen, at han var en sjælden begavet Mand, hvem hans egen Saligheds-Sag laa alvorligt paa Hjertet, og som var utrættelig i at overtale alle, han kom i Berøring med, til at søge deres Salighed hos Ham, der er „Vejen, Sandheden og Livet.“ I sit borgerlige Kald var han derhos saa flittig og arbejdsom, at ej engang hans værste Fjende kunde nægte, at han passede det indtil Beundring. For hans Øje stod altid den store Ligegyldighed, Dorskhed, Død, og Syndefuldhed, som raadede alle Vegne i Verden levende malet, og han kunde umuligt se roligt derpaa, men maatte søge at vække de sovende, vejlede de vaagnende. Der skal ikke være noget Sogn her paa Fyn, som han ikke har besøgt. Man fortæller om ham, at han kunde tale den ganske udslagne Dag til Omvendelse eller Opbyggelse, uden hverken at

spise eller drikke og uden anden Afveksling end den, Salmesangen gav, hvori han ogsaa tog levende Del; navnlig havde han paa Kongens Fødselsdag — hans egen „aandelige Fødselsdag“ — Forsamling hos sig fra Morgen til Aften, og da sagde Verdens Børn om ham, at „Munden stod ikke paa Skarnet den ganske Dag.“ Hvad Forhaanelse og Forfølgelse han led af Verden, tilgav han den gerne, og bar alt med kristelig Taalmodighed; og naar han talte haardt mod Verden og den Syndesøle, hvori den ligger og hvorover den søger at kaste Dydens, Fordragelighedens og Oplysningens pjaltede Kaabe, da drev Kærligheden ham til at tale saaledes, ikke for at opirre, men for om dog nogen kunde vækkes til alvorlig Efteranke. Han ejede ikke meget af Verden, men i Verden vandt han mange Hjerter. Han stiftede ikke nogen Sekt og efterlod sig ingen Sekt, men mange opvakte Kristne over hele Fyen, som med Kærlighed ihukom ham og hans Virksomhed. Da Prof. Andresen ikke vilde holde Ligtale over ham, holdt den henved 77-aarige residerende Kapellan Monrath den og sagde bl. a.: „Han hed Christen af Navn og var Christen af Gavn.“

I Forsommeren 1926 blev der afsløret en smuk Mindesten for Chr. Madsen ved hans Fødehjem i Bregnør, hvortil Midlerne var indsamlet blandt Egnens Beboere, og paa Afsløringsdagen var der samlet over 300 Mennesker. Under Festligheden talte fhv. Konsejlspræsident og Folketingsmand *Klaus Berntsen* og Formanden for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter, Proprietær *F. Hjort* af Baagegaard pr. Tommerup St.

Paa Mindestenen staar:

„Til Minde om Lægprædikant Tømrermand
Christen Madsen
og om hans Virksomhed for den gudelige Vækkelse fra
1819—1829
Han talte efter Aandens Bud
saa Tusinder fandt Vej til Gud.
Denne Sten rejstes 1926.“

Christen Madsen efterlod sig ingen kødelige Børn, men derimod mange aandelige, der velsignede hans Minde, som blev Midlet i Herrens Haand til deres aandelige Frelse. Hans Hustru giftede sig 8 Maaneder efter hans Død, $^{31}/_{10}$ 1829, med Rasmus Nielsen af Fraugde, en Mand der ganske traadte i Chr. Madsens Sted, som den begavede og nidkære Lærer og Fører for det opvakte Fyn.

Hun døde $^{23}/_{7}$ 1837, medens R. Nielsen 1838 ægtede Karen Rasmusdatter, en Datter af Gmd. Ras. Nielsen, Drigstrup.

Selvejerbonden *Peder Jørgensen* i Aarup og hans ældste Søn *Jørgen Pedersen* i Peirup er vi nødt til at omtale samtidig, idet store Begivenheder førte til, at Fader og Søn igennem mange Aar blev nødt til at leve i et indgaaende Samarbejde, som gør det umuligt at omtale den ene, uden tillige at nævne den anden.

Peder Jørgensen er født i Aarup i Skydebjerg Sogn 1666 og Søn af Ejendomsbonden Jørgen Hansen (f. 1624, † 1701) og Hustru Anne Pedersdatter (Datter af Peder Lauritzen og Dorthe Lauritzdatter). Peder Jørgensens fæd-

rene Slægt har iøvrigt beboet og ejet den Selvejergaard i Aarup i uafbrudt Rækkefølge ligefra *Kong Hans'* Tid (ca. 1490), da hans Stamfader *Peder Andersen „igjen købte Aarupgaard af Kong Hans.“* Men det er sandsynligst, at Familien har besiddet Aarupgaard længe før den Tid; thi ovennævnte Udtryk „igjen købte o. s. v.“, kan ikke godt forstaas paa anden Maade end saaledes, som om han en Gang tidligere havde købt Gaarden — maaske af Kong Hans. Maaske er Gaarden paa Grund af Restancer falden tilbage til Kongen, og da disse Restancer er bleven betalt, saa har Kongen atter givet Peder Andersen Skøde paa den nævnte Ejendomsbondegaard i Aarup. Hvorledes dette nu end maatte forholde sig, saa er det vitterligt, at Peder Andersen allerede i 1460 nævnes som Besidder af Gaarden.

Omkring Aar 1700 er Peder Jørgensen bleven gift med Anne Christensdatter fra Nyfæste (f. 1674, † 1743) og fik med hende 4 Børn, 3 Sønner, 1 Datter, og sin „jordejne“ Fædrenegaard i Aarup overtog han 1701 og sad i uforstyrret Besiddelse af denne i nær de 30 Aar, og alt tyder paa, at han var en baade dygtig Landmand, ret velbegavet og oplyst Bonde, der var særdeles vel stillet i økonomisk Henseende. Men omkring 1730 oprinder en meget lang, urolig og brydsom Tid for den nu snart gamle Mand. Grunden til denne ulykkelige Afslutning paa hans ellers saa rolige Liv var, at *„Herlighedsretten“* til hans Gaard, der laa under Frederiksgave, som var Krongods paa den Tid, gik over paa andre Hænder, idet Fr. IV. bortbyttede de 3 Aarupgaarde med andre 3 Gaarde i Brændekilde, som laa under Hovedgaarden *Erholm*, der da var kommen i den maalbevidste Herremands, Hans Si-

monsen Besiddelse nogle faa Aar (fra 1726) forud. Erholm (i Rørup Sogn) var helt op i Aarene omkring 1700 kun en meget ubetydelig og fattig Besiddelse, hvorpaa der ifølge Amtsregnskaberne foruden Avlskarlen kun holdtes en Tærsker og en Pige, og et enkelt Aar siges der, at der slet ingen Folk var paa Gaarden uden Ejeren selv. Besætningen var to Heste og 1 Ko, saa det kunde han vel nok overkomme at passe selv, og der var kun 2 a 3 Bønder, som laa under Erholm den Gang. Da denne Gaard og Gods af en *Erik Nielsen* 19. Januar 1699 blev solgt til *Lyder Spleth*,* kostede den hele Herlighed kun 2580 Rdl. Han blev gift med en Enke *Karen Borchenfeldt*, som efter hans Død giftede sig 3. Gang, da hun var 70 Aar (1720) med *Andreas Simonsen*. Under disse Besiddere gik Erholm stærkt frem i Kultur, især da den sidstnævnte var død og hans Broder *Hans Simonsen* (1726) blev Ejer af Gaard og Gods. Men Bestræbelserne for at udvide Erholms Areal skaffede Hans Simonsen en Mængde Genvordigheder, hvorom der paa Egnen den Dag i Dag gaar mange Frasagn i hvilke der hviler flere historiske Kendsgerninger. H. Simonsen, der straks begyndte med at udvide Gaardens Areal, saa sig generet heri af de 3 Aarupgaardes Jorder der, strakte sig omtrent op til Erholms Have og Bygninger, og for at faa Haand i Hanke med disse Naboer var det, at Hans Simonsen tilbyttede sig disse „Ejendomsgaarde“ med de 3 i Brændekilde, og samtidig erhvervede han Kongens Tilladelse til at lægge 3/4 Del af Aarupgaardenes Jorder ind under Erholm.

Men hele dette store Arrangement fra den nye Gods-

* En Søn af Jeremias Spleth i Naarup, der 1664 var Ridefoged for Rigsadmiral Henrik Bjelke paa „de svenske Herres Gods.“

herres Side syntes de gode Bønder i Aarup af let forstaaelige Grunde slet ikke om, og derfor enedes de om at anlægge Sag mod Amtmand H. Simonsen; hvilket dog maatte synes en ret dristig Tanke, da denne i mange Maader var en meget betydelig Mand og sad inde med flere store Embeder, som Amtmand over Hagenskov og Hindsgavl Amter og som Overinspektør over det fynske Ryttergods. Hertil kom, at han var Kongerne Fr. IV., Chr. VI. og Fr. V.s Yndling. — Imidlertid følte de 3 Bønder i Aarup sig i høj Grad krænkede ved, at ¾ af deres „Ejendomsjord" blev taget fra dem, som deres Slægt, Led efter Led, havde besiddet ukrænket i over 300 Aar, og som de derfor formente var deres rette Ejendom, der kunde gaa over til deres Børn efter dem. — Rettergangen anlagdes ved det hjemlige Birketing i Ravnebjerg (der var Ryttergodsets Værneting), men Bønderne tabte Sagen, de appellerede først til Landsretten og senere til Højesteret, men den 23. Marts 1734 faldt Dommen her, og den stadfæstede Birketingsdommen. Dette var jo et højst nedtrykkende Resultat for Bønderne, og man forstaar, at de 2 af disse, nemlig Anders Christensen og Niels Andersen efterhaanden fandt sig i den Skæbne, som Højesteret havde tilmaalt dem, nemlig at være alm. Fæstebønder under Erholm og kun at være Ejere af Bygninger og Besætning. Men dette kunde Peder Jørgensen ikke finde sig i, og deri var hans ældste Søn, Jørgen Pedersen (* 1704), enig med Faderen. Denne var nu en gammel og tillige svagelig Mand paa omkring 70 Aar. Sønnen opmuntrede den gamle Fader til at forsøge en ny Rettergang, for om muligt at faa omstødt den fatale Højesteretsdom, men for at faa Sagen optaget paa ny, maatte der fremskaffes nye Beviser.

For at fremskaffe disse Beviser rejste den unge Jørgen Pedersen til København og fik der efterhaanden opgravet alle de gamle Skøder paa Ejendomsgaarden i Aarup, lige fra Kong Hans' Dage, og de blev lagt frem i Retten; og dette var alt andet end behageligt for Herremanden, der stadig holdt paa, at Aarupgaard kun var en almindelig Fæstegaard. Disse Dokumentfund, sammen med gode Venners Opmuntringer, gav den unge Jørgen Pedersen Haab og Mod paa at føre Krigen videre mod Herremanden, og for om muligt tillige at vinde nogen Støtte udad til blandt det store Publikum, som efterhaanden begyndte at interessere sig for denne vidtløftige Proces, saa fandt Jørgen Pedersen paa (siger Sagnet) at bekendtgøre i Bladene, at nu var Retfærdigheden død i Danmark, og for yderligere at henlede Opmærksomheden herpaa, betalte han for at faa ringet med alle Hovedstadens Kirkeklokker, og skrev i Avisen, at det var i Anledning af Retfærdighedens Jordefærd, at der ringedes. Dette var imidlertid ikke det eneste krænkende Puds H. Simonsen maatte døje. Der fortælles ogsaa, at Parterne under de mange og lange Procesforhandlinger udspillede mangen en vittig Bemærkning.

Under Rettergangen maatte, efterhaanden som den gamle Peder Jørgensen blev mere skrøbelig, Sønnen, den unge Jørgen Pedersen, tage de mange Rideture til Retten i Odense, og under Retsforhandlingerne udtaler Dommeren gentagne Gange, at „Parterne trenerede hinanden!“ og der fortælles ogsaa, at den unge Jørgen Pedersen under Forhandlingerne og i sin Harme over den frygtelige Uret, som han følte der overgik ham og Familie, pralede med, at „han paa Kistebunden hjemme havde saa mange Sølv-

dalere, at han kunde belægge Vejen dermed fra Aarup til Erholm". Hertil svarede H. Simonsen: „Det kan jeg ogsaa gøre." Men Bonden riposterede hertil og siger: „Jeg kan sætte mine paa Højkant, og dog skal ikke den mindste Plet paa Vejen blive udækket!" Her blev Herremanden Svar skyldig.

Under de evindelige Retstrætter kunde det blive Parterne ret ensformigt med disse Rideture til Ravnebjerg og Odense hver Ugedag, og saa fandt Bonden paa, at de jo lige saa godt kunde følges ad, da de skulde samme Vej, og Jørgen Pedersen red da ind paa Erholm og spurgte H. Simonsen, om han vilde med, men den Idé syntes ikke at vilde lykkes for Bonden. Der fortælles ogsaa, at han fandt paa at smelte nogle af sine Sølvdalere om til en Hestesko, fæstede denne ret løst til Hestens Hov og red saaledes ind paa Erholm og raabte til Herremanden, om han vilde have Bud med til Odense, thi der agtede Bonden sig hen for at give Møde i Retten. Da han nu red ud af Porten, lod han Hesten gøre nogle Spring, saaledes at den traadte Sølvskoen, af og red saa videre ad Odense til. Skoen blev funden og bragt til Herremanden, som beholdt den, da han syntes den var for kostbar for en Bonde Paa dennes Forespørgsel, da han var for Hjemridning, om man ikke havde fundet en Hestesko, som han havde tabt, lod Simonsen svare Nej. Da Bonden imidlertid var sikker i sin Sag, lod han Herremanden indstævne for Retten og anklagede ham for ulovlig Omgang med Hittegods, og da denne Sag truede med at gaa Simonsen imod, maatte denne bide i det sure Æble og forhandle med Bonden om at lade Sagen falde. For denne Tjeneste skulde Bonden have Lov til at vælge den bedste

Gaard paa Erholm Gods. — Imidlertid fortsatte den unge Bonde sine Ture til København for at fremskaffe nyt Bevismateriale i sin og Faderens Sag, hvilket var højst ubehageligt for Herremanden, der følte, at han vanskeligt i Længden kunde holde Stand over for de af Modparten saa vel funderede Anklager. Men Herremanden havde jo en vældig Magt i Følge sine Embedsstillinger, og dem besluttede han nu at benytte sig af, og skønt Jørgen Pedersen alt havde ligget inde i 3½ Aar som Dragon, saa tog Herremanden ham nu yderlig til Landsoldat og lod ham ligge som saadan i 7 Aar, netop for at hindre ham i at hjælpe Faderen med Processen. Dette var jo en meget virkningsfuld Chikane, der føltes højst ubehageligt af Bønderne. Jørgen Pedersen besluttede derfor alligevel at rejse til København for at fremskynde Afsendelsen af nødvendige Beviser, som, da de udeblev, havde nødvendiggjort, at Sagføreren Gang paa Gang maatte bede om Udsættelse i Retten. Alt dette var bragt til Simonsens Kundskab, og den 29. Juni skriver den gamle Peder Jørgensen et Brev til H. Simonsen for at bede om Rejsepas for Sønnen mellem sin Gaard i Aarup og København, at gælde saa længe Sagen stod paa, og den gamle Mand stiller hele sin Formue i Kaution for, at Sønnen ikke vil rejse andre Steder hen, end til Hovedstaden. I Brevet beklager Peder Jørgensen sig ogsaa over, at H. Simonsen „ligesom paa en besynderlig Maade at betjene sig af kgl. Majestæts Befalinger har ladet lyse af trende Sognes Prædikestole efter hannem, ja endog siden min Søns Hjemkomst derhos tillige ladet ham ved Mandskab eftersætte, i hvad Mening og Henseende er Gud den alvidende bedst bekendt. Ikke desto mindre har dog denne Omgang, bestyrket af Hr.

Justitsraadens andre u-medlidenheder mod mig, indjaget mig den Skræk og Frygtsomhed, at Hr. Justits Raad under en og anden Skin vil søge at bemægtige sig forannævnte min Søn, Jørgen Pedersen, og derved hindre hannem, at han ikke paa egne og mine Vegne kan fortsætte de Rejser og Ærinder til København, som Sagerne behøver, hvormed jeg af Justitsraaden forfølges. Men jeg herved efter, at jeg først har Resendens min Søn Ret, for ufornøden Efterlysning, endskønt jeg ved tvende Mænd har ladet Hr. Justitsraaden vide, hvor han var begjærer et lovligt Rejsepas . . . . . Peder Jørgensen."

Herpaa svarer H. Simonsen 1. Juli 1743, at „Peder Jørgensen var ikke saa syg, som han gjorde sig, og han havde tvende Sønner og desuden en Karl, men Peder Jørgensen og Sønners Opsætsighed og intriquer imod sit Herskab er mere end *hele Landet* bekendt". H. Simonsen siger videre: „at Sagen nu ikke kræver nogen Rejse til Skade for Gaardens Drift. Jørgen Pedersen har nu i ¾ Aar været bortrejst uden at give sit Herskab et Ord tilkende, enten han har været i eller udenfor Riget eller ganske bortrømt; naar han igen indfinder sig hos sit Herskab, skal der blive talt med ham og gives ham nærmere Svar." Dette Brev overbragtes til den gamle Peder Jørgensen af Frederik Sørensen og Jørgen Larsen, begge af Ørsbjerg. Da Herremanden havde foretaget den ovenfor berørte Efterlysning ved Kirkestævne efter Jørgen Pedersen som „Rømningsmand", der skete 3 Søndage paa Rad, da sendte hans Venner øjeblikkelig Bud til København efter ham, og han tog straks hjem, og den 2den Søndag opholdt han sig ubemærket i Skydebjerg Kirke, da Sognefogden oplæste Efterlysningen, hvori han erklæredes for Rømningsmand, traadte han frem og sagde: Det er ikke sandt, her er jeg.

Efter at dette Procesvæsen havde staaet paa 15 Aar og de havde været ved Højesteret 3. Gang, uden at der var bleven rokket væsentlig ved den første Afgørelse, saa begyndte de paa 4. Omgang. Men forinden vi nærmere berører denne Sag, som blev den sidste, skal vi opholde os et Øjeblik ved det ejendommelige Forhold, at der i det hele kunde opstaa Tvivl om, hvorvidt Peder Jørgensens Gaard var Ejendom eller kun Fæste. — Sagen var, at der den Gang var 3 à 4 forskellige Klasser af Bondejendomme. Der var saaledes de 1) *egentlige Ejendomsgaarde,* over hvilke Bonden ejede alt, ogsaa Herlighedsretten, disse Bønder var i Virkeligheden at anse for *smaa Godsejere,* hvorover ingen, uden Regeringen, havde noget at sige. Saa var der de 2) *Selvejerbønder* eller *Ejendomsbønder*, som de ogsaa kaldtes, der vel ejede baade Jorden, Bygninger og Besætning, medens en anden, som Regel Kongen, Herremanden, Kloster eller Gejstlighed, ejede „*Herlighedsretten*". Denne bestod i, at der til Herlighedsejeren svaredes *Landgilde, Korn- og Smørskyld, Gæsteripenge* og *Arbejdspenge* samt Rettigheder til Oldengæld og Husbondeholdskendelse og til dels Ret til Jagt, Fiskeri, Sigt og Sagefald m. v. Hele denne „Herlighedsret" beregnedes almindelig til $^1/_4$ à $^1/_3$ Taxt af hele Ejendommens Værdi. Endelig for det 3) var der en Del Bønder, som kun ejede Bygninger og Besætning, medens en anden, Herremanden, ejede Jorderne samt 4) de egentlige *Fæstere,* som kun ejede Besætningen og undertiden ikke engang dette, der ogsaa kunde være Herremandens. I Lehns- og Skatteregnskaberne skelnes der skarpt imellem de „*jordegne Bønder*" eller „*Ejendomsbønderne*", som de

ogsaa kaldtes, og „*Fæstebønderne*“, og det var ikke helt ualmindeligt, at en jordegen Bonde gik over fra denne Betegnelse til at blive simpel Fæstebonde; Bønderne maatte selv værge om deres Rettigheder, om de vilde beholde disse. Der var saaledes en af Peder Jørgensens Forfædre, en Peder Lauritzen, der ejede Aarupgaard 1630, maatte saaledes et Aar i Sagefalds Bøde betale 1 Øxen, og fik saa Lov at blive i Gaarden som jordegen Bonde, skønt han „først var dømt fra sit Fæste og Husbondehold“. Men iøvrigt staar alle Peder Jørgensens Forfædre anførte som „*jordegne*“ Bønder under Hagenskov, der ejede Herlighedsretten til alle 3 Gaarde i Aarup. Endvidere fremlægger Bønderne i Retten Bevis for, at de gennem hundreder af Aar har „hugget i Gaardens Skov uden Udvisning, haft fri Olden, og ej gjort videre end en Fjerdepart Hovning (mod en Fæstebonde), selv bortlejet det paa Jordens Grund liggende Hus og deraf oppebaaret Huspenge, endog da de nu sidst laa under Rytterdistriktet og de havde modtaget „Husbondeholdsbreve“, ligesom de havde svaret „Artilleri-Skatter“ og var udi Krigsjordebogen for Ejendomsbønder indførte. Alle disse soleklare Kendsgerninger tillige med alle de gamle Skødebreve var jo fuldgyldige Beviser hver især for, at Aarupgaard var Peder Jørgensens Ejendom, og ikke destomindre dømte alle 3 Retter Gang paa Gang Peder Jørgensen til kun at være en Fæstebonde — og man spørger med Rette: Hvorledes hænger disse mærkelige Domme sammen? Den eneste Forklaring synes at være den, at Kongen, Landet og Regeringens Enevoldsherre havde givet Hans Simonsen Lov til at fratage Peder Jørgensens Gaard [illegible] Del af Jord og lægge dette ind under Erholm. Dette Factum maatte alle Retterne, ogsaa Højeste-

ret, regne med ved sin Dom. Man ser saaledes her det Særsyn, at skønt Peder Jørgensen og H. Simonsen havde Ret, den første som jordegen Bonde, og den sidste staaende med Kongens Brev i sin Haand — saa blev de paa en Maade begge gjort Uret, endog af Højesteret, om end paa den lemfældigste Maade, især da de 4. Gang kom for Højesteret.

Da nu den snart ældgamle Bonde Peder Jørgensen og Søn truede med at tage Sagen op for 4. Gang, saa lagde *Kongen* sig imellem Parterne og beordrede 20. Maj 1746, at der skulde nedsættes en *Kommission* for at dømme Parterne imellem. Til at tiltræde denne Kommission udnævnte Chr. VII de to Herrer Etatsraad *Henrik Bille,* Landsdommer over Fyn, og Kammerraad *Jens Baar,* Amtsforvalter over Odense, Dalum, St. Knuds og Rugaards Amter. Som Sagfører for Etatsraad Hans Simonsen mødte Landfiskal og Prokurator *Wolrath Holm,* og paa Bønder-nes Vegne mødte Prokurator *Sr. Søfren Borring.* Under det første Møde for Retten fremsætter Holm Krav paa, at Bønderne holder sig Loven efterrettelig og svarer de lovlige Skatter og Afgifter og være sit Herskab hørig og lydig som *Fæstebønder.* Søfring Borring fremsætter først sit Krav 12. August 1746, der gaar ud paa at forlange al den Jord og Grund, som er matrikuleret til deres *Ejen*domsgaard i Aarup, og hvoraf H. Simonsen havde indtaget og indhegnet det meste og bedste til Erholm, igen af ham bør udlægges og følge Bønderne, som det fra Arilds Tid gjort haver og dertil har henligget imod den sædvanlige Afgift deraf at svare. Dernæst forlangte de, at Simonsen skulde erstatte det Tab de havde lidt i den Tid, han havde benyttet den omstridte Jord. Endvidere

forlangte Bønderne, at Simonsen skulde i Henhold til Forordningen af 7. Maj 1723, som Herlighedsejer, lade sig udløse, naar han ikke vilde lade Bønderne nyde og bruge deres Ejendomsgaarders Tilliggende, ligesom deres Fædre, dem af Alders Tid have besiddet. Og endelig forlangte Jørgen Pedersen, at Simonsen skulde give ham Husbondeholdsbrev, fordi hans Fader nu var gammel og aflægs og over 80 Aar, og forlangte tillige sig fritagen for Indrulleringen som Soldat og Fritagelse for alle Omkostninger i Anledning af denne Sag. Der afholdtes nu det ene Møde efter det andet i Retten, Masser af ældgamle Dokumenter fremlægges, af hvilke dog kun enkelte er afskrevne i Kommissions-Protokollen, der ikke destomindre fylder 522 store Foliosider. Heri findes ogsaa blandt de mange, højst generende Foranstaltninger, som denne Herremand tillod sig at gøre Brug af overfor Bonden, et overmaade karakteristisk Træk. Der fremlagdes nemlig en Skifteforretning, som var foretaget af Etatsraad Simonsen imod Peder Jørgensen og Børns Protest; Skiftet var foretaget efter Peder Jørgensens Hustru, uagtet alle Arvingerne var myndige, og ingen Skifte vilde have; det begyndte 16. Marts og sluttede 25. April 1743, samtidig fremlagdes ogsaa en Landstingsdom af 25. Juni 1744 som *tilintetgjorde* Simonsens Skifte. Der fremlægges et saa mægtigt Bevismateriale, at det virker helt overvældende paa nulevende Læsere; men endelig blev begge Parter færdige med at fremlægge Akter i Sagen og indlod den til *Doms*. Denne blev afsagt 22. Januar 1748.

Denne lyder saaledes:

Thi kendes for Ret!

At Etatsraad Simonsen bør til 1. Maj 1748 at betale Peder Jørgensen og Søn, Jørgen Pedersen, de 1080 Rdl., som de en Gang selv have vurderet og anset deres Ejendom til Gaardens Bygninger for, og derhos give dem begge med deres Hustruer og Børn, som ikke allerede have antaget Fæste paa Godset, fri Pas at rejse med alt, hvis de inden og uden Gaarden er ejende uden Hinder hvor de vil. Heraf følger, at Etatsraad Simonsen tillige inden samme Tid bør lade Jørgen Pedersen fritage og udskrive for Landsoldat, hvortil han hannem den 20. Januar 1744 lod enrolillere . . Endvidere anføres en Mængde mindre Bestemmelser og en umaadelig lang Begrundelse af Dommen, der er alt for vidtløftig at anføre her.

Etatsraad H. Simonsen erklærede sig at være tilfreds med Dommen, men Peder Jørgensen og Søn indankede Sagen for Højesteret, vel nok særlig begrundet paa, at ogsaa denne Dom tilkendte Herremanden Ejendomsretten til Aarupgaards Jord. Det vilde have sin store Interesse at følge Sagen gennem Højesteret for 4. Gang; thi efterhaanden var der ophobet et mægtigt Materiale af gamle Dokumenter, og Advokaterne maatte efterhaanden have erhvervet sig et saadant Kundskab til Sagen og dens Enkeltheder, at man med Rette kan sige at de kendte den til Bunds. Men desværre er alle de gamle Papirer brændte tilligemed Christiansborg Slot, saaledes at der nu alene kun er forbleven tilbage selve *Voteringsprotokollen*, af hvilken jeg vil gengive ganske enkelte Uddrag af det mest betegnende. Torsdagen 6. November 1749 begyndte

Assessorerne at votere i Sagen om Underkendelse af Dommen af 22. Januar 1749. Sagen stod for i Retten til 12. November, da *Luxdorf* lagde for med at foreslaa, at H. S. skulde give P. J. 1500 Rdl. *Lemvig* vilde have godkendt Kom.s Dom og give H. S. en Bøde paa 100 Rdl. *Munck* foreslog 1200 Rdl., *Help* 1500 Rdl. og *Bartolin* voterer: „at H. S. bør 1. Maj 1750 levere den P. J. fratagne Jord til hans Gaard i Aarup samt give Sønnen J. P. Husbondeholdsbrev imod 50 Rdl. og som Bonden fra Aar 1735 har mistet sin Jord samt sin Rugsæd et Aar, saa bør Simonsen saavel i Reparation betale til Peder Jørgensen 1000 Rdl. og 24. Rdl. til Justitskassen". *Falsen* voterer: „at Peder Jørgensen og Søn har været berettiget til at købe deres Gaards *Herlighed* for 1000 Rdl., hvorimod Simonsen bør være forpligtet at udlægge den af ham indtagne Jord i den Stand, som den blev indtagen". *Schovsbo* voterer: „at naar Simonsen betaler for Bygningerne og den Skade Bonden har lidt, 2000 Rdl., samt giver ham Pas at rejse hvor hen han vil, (bør) bør han skøde ham Gaarden". *Stockflet* v. 1500 Rdl. *Stocher* voterer „som Falsen". *Rautzou* voterer „som Luxdorf". *Reventlou* voterer: „naar Bonden skal forlade den Gaard hans Forfædre saa længe har levet, skal H. Simonsen betale 2000 Rdl. + fri Pas og betale 5 Rdl. til Kassen, men saa være fri for videre Tiltale". — Ved Siden af den egentlige Votering er af hver af Assessorerne tilføjet en lang Motivering om, hvorfor de voterer som sket er. Sluttelig blev Falsen, Stochen og Stockfleth enige om, at „Simonsen bør betale Peder Jørgensen 2000 Rdl. Derefter blev Dom afsagt 1750, den lød paa at „Etatsraad Simonsen forpligtes at udbetale 2000 Rdl. til Peder Jørgensen og Søn samt give dem Fri-

hed til at reje med alt hvad de ejede, hvorhen de lystede, hvorimod Gaarden i Aarup tilfaldt Herremanden. — Man forstaar bedst hvor stor denne Sum er, naar man sammenligner den med Prisen for *Erholm* og Gods 50 Aar før, der da var *2580 Rdl.* — Denne Dom var en værdig Oprejsning for den højt bedagede Peder Jørgensen, men han maatte alligevel forlade sit ældgamle Fædrene Hjem og døde i sin Søns nye Hjem *Peirup,* hvorfra han blev begravet 30. April 1753, baade „Biografisk Lexikon“ og Rugaard har fejlagtig angivet Peder Jørgensens Død til 1749, hvilket findes anført baade i Orte og Skydebjerg Kirkebøger. — Etatsraad H. Simonsen kunde nu være i rolig Besiddelse af al den Jord, han udtog til Erholm, og 11. Oktober 1759 købte han tillige Hovedgaarden Søndergaard, og ved Testamente af 1761 tager han Bestemmelse om Oprettelse af et *Stamhus* af disse to Herregaarde til Fordel for nogle fjerne Slægtninge.

Men den gamle Bonde Peder Jørgensen blev altsaa tvungen til at forlade sit „*Bondestamhus*“ i Aarup, hvor Slægten bevisligt havde siddet i 300 Aar og sandsynligvis meget længere, og hvor den havde siddet uden Støtte fra Staten eller nogen anden Hjælp, og da han nu endelig efter den lange Kamp maatte „kapitulere“, saa sker det med fuld Honnør og med Ære fra alle Sider. Den unge Jørgen Pedersen var og blev end mere en holden Mand, der baade var fuld arbejdsdygtig til Aanden og Haandens Gerning, som havde Evne til at danne sig et nyt „*Bondestamhus*“, der staar paa fast og solid Grund den Dag i Dag og indehaves af hans Efterslægt, paa et endnu fastere, end det gamle i Aarup.

Da Jørgen Pedersen havde faaet udbetalt de 2000 Rdl. af H. Simonsen, købte han den meget store *Enestegaard Pejrup* i Orte Sogn 27. April 1750 (Skøde af 6. Juni 1750) af H. P. Hagendal og Hustru, Kirsten Hansdatter, for 2550 Rdl. Denne Gaard, der var paa ca. 500 Tdr. Land, deltes senere i 3 Gaarde, nemlig foruden *Pejrupgaard* tillige i *Pejruplund* og *Aagaard* foruden nogle mindre Bopæle. Pejrupgaard, hvortil endnu hører ca. 200 Tdr. Land, er stadig i Peder Jørgensens Slægts Eje, og besiddes for Tiden af Sognefoged Niels Chr. Rasmussen, der i 6. Led nedstammer fra Peder Jørgensen.

Jørgen Pedersen i Pejrup blev efterhaanden en fordelagtig bekendt Mand, der var en fremragende dygtig Agerbruger. Snart henledede alles Opmærksomhed paa det Landbrug, som praktiseredes af Jørgen Pedersen. Endog Stiftsamtsmand Bille lod foranstalte en Beretning til „*General-Landvæsenskommissionen*". Hvorefter nævnte Selskab 26. September 1771 sendte følgende Skrivelse til Jørgen Pedersen:

„Pro Memoria. Da man er blevet nøjere og nærmere underrettet samt forvisset om Jørgen Pedersens hidtil under 25. Marts d. Aar indgiven Rapport, betræffende de af ham udførte Forbedringer i Landbruget paa hans Sted, Pejrupgaard kaldet, har man her underdanigst andraget saadan for Hs. kgl. Majestæt, som med allernaadigst Velbehag har anset hans i saa Henseende udviste Flid og Bestræbelser samt derfor til en Opmuntring tillagt ham en *Guld-Medaille,* som han herved tilstilles, og hvori til et ydermere Distinktions-Tegn er indgraveret hans Navn.

Man ønsker endvidere Jørgen Pedersen til Lykke med denne Hs. Majestæts Naade, og er forsikret om, at den vil oplive ham til fremdeles at vise sig som en nyttig og duelig Borger i sin Kreds."

Denne Guldmedaille, der endnu opbevares med megen Pietet paa Pejrup, vejer over 22 Kvint. Paa den ene Side har den Chr. VII.s Brystbillede. Paa den anden Side staar som Omskrift: „Fryder og Ærer" samt Aarstallet 1769. I Midten er følgende Indskrift omgivet af en Krans af Kornaks: „Selvejer Jørgen Pedersen paa Pejrupgaard i Fyen 1771."

Og paa Foranledning af Pastor Trojel i Vissenbjerg, der var korresponderende Medlem af „Det kgl. Landhusholdningsselskab", vedtog dette Selskab ved Aarsfesten 3. Februar 1772 i Anledning af Kongens Fødselsdag at hædre Jørgen Pedersen med den store Sølvmedaille, formedelst den af ham udviste Vindskibelighed i Bonde-Landhusholdning, idet man tillige vedtog, at Beretningen om hans Vindskibelighed skulde offentliggøres, hvilket da ogsaa skete, ikke blot i den københavnske „Adresse-Avis", men ogsaa i „Berlingske Tidende".

Den her nævnte Sølvmedaille har følgende Indskrift: „For Indsigt og Duelighed i Landvæsen". Denne Medaille er nu ikke mere paa Pejrup, men er vel sandsynligvis ved Arv kommen til en anden Gren af Familien. Det vilde have sin Interesse, ikke mindst for den store Familie, at vide hvor den findes, og muligvis kan disse Linier bidrage til at oplyse dette.

Da Jørgen Pedersen var bleven 81 Aar skrev han sit Testamente, i hvilket han 10. Juli 1786 tager Bestem-

melse om, hvem hans Efterladenskaber skal tilfalde. Thi, som han deri skriver, „mine bedste Ungdoms- og Manddoms Aar, dels ved at tjene som Dragon og Land-Soldat i 10 Aar, dels ved en langvarig 19 Aars Proces om Ejendoms Rett til min Fødegaard i Aarup, som mine Forfædre af Kong Hans havde tilkiøbt sig, gik bort, uden at jeg kunde indlade mig i noget Ægteskab, er jeg saaledes bleven hensiddende i ugift Stand, og derfor ikke efterlader mig nogen Livs-Arvinger; men mine eneste retmæssige Arvinger ere trende Søsterdøtre . . .“ Af disse arvede en Søsterdattersøn Peder Hansen, selve Pejrup, og en anden Søsterdattersøn, Niels Jørgen Hansen, Afbyggergaarden Pejruplund, medens de andre Arvinger fik Kontanter.

I sit Testamente tager Jørgen Pedersen den Bestemmelse, at hans Arvinger skal tage „en Sten, som skal udhugges og lægges over min og min Broders (Christen Pedersen) Grav paa Orte Kirkegaard.“ En saadan Gravsten blev ogsaa lagt over Graven, men den er senere kløvet og brugt til Stenhegn og Grundsten, saaledes at der nu ikke er Spor tilbage af noget Mindesmærke, hverken efter Jørgen Pedersen eller efter Faderen Peder Jørgensen, som ligger begravet paa Skydebjerg Kirkegaard, vel sagtens der, hvor Fædrene er begravet igennem flere hundrede Aar.

Kun en Maaned efter Testamentets Underskrift døde Jørgen Pedersen, nemlig 16. August 1786, og dermed var et sjældent daadrigt og virksomt Liv til Ende, og Danmark havde mistet en af sine sejeste og mest betydende Bønder.

Skønt den gamle Peder Jørgensens 3 Sønner alle døde ugifte, og uden at efterlade sig Børn, saa har han

dog gennem sin eneste Datter, Dorthe Pedersdatter, gift med Gmd. Niels Ibsen i Hækkebølle, efterladt sig en meget talrig Efterslægt, der ikke alene har bragt sjælden mange betydelige Mennesker, der har nydt stor Anseelse, men som ogsaa gennemgaaende har været baade formuende og formaaende Folk, der har betydet noget for Egnen, hvor de har virket. Slægten kan derfor glæde sig over at se tilbage paa en mærkelig rig og velsignet Fortid, hvis Glans fremdeles hviler over dens nulevende Efterkommere.

Lidt om nogle
fremtrædende mærkelige Personer.

Husmand *Christian Nielsen* paa Rold i Vissenbjerg Sogn, „Roldhusmanden“ eller „*den kloge Mand fra Rold*“, som han ogsaa kaldtes i Folkemunde, var født 19. Oktbr. 1807 og Søstersøn af den kloge Kone paa Rold, *Johanne Christensdatter*, der var født i Gadsbølle i Vissenbjerg Sogn 1767, døbt 1. Marts s. A., som Datter af Christen Larsen. Hun blev gift 24. Oktober 1801 med Boelsmand Rasmus Nielsen paa Rold. Hvor længe Familien har arbejdet med at helbrede Folk vides ikke, men det fortælles, at Johanne Christensdatter havde sine kirurgiske Kundskaber fra Faderen, og det blev oplyst under en Retssag for Kvaksalveri, der rejstes mod hende i 1808, under hvilken hun blev idømt den sædvanlige Bøde paa 20 Rdl., hvad der gav Anledning til, at der i Begyndelsen af 1809 fra Beboerne i Vissenbjerg og Tommerup Sogne blev indgivet to — nu forsvundne — Ansøgninger om, at det maatte tillades hende at helbrede Arm- og Benbrud m. m. Sundhedskollegiet udtaler sig bestemt derimod, da saavel Ansøgerne, som de paa den ene af dem anbragte Erklæringer oplyser, at hun er et højst uvidende Fruentimmer af Bondestanden, og at der ikke er Mangel paa Fyn af duelige Kirurger, og derfor afviste Kancelliet Andragendet.

Sin kirurgiske Virksomhed synes Johanne Christensdatter derefter at have fortsat uanfægtet, indtil hun i 1825 paa Foranledning af Distrikt-Kirurg Helweg i Odense atter blev tiltalt for Kvaksalveri, efter hendes Fremstilling, fordi hun i Løbet af godt 4 Uger havde kureret en Smed, der under Arbejdet i Broby Kirke var styrtet ned fra en Højde af 23 Alen, og om hvilket Helweg havde erklæret, at Ryggen var brækket 2 Steder, saa at han ikke kunde leve længere end til Aften. Derfor søgte hun nu atter om Bevilling til at kurere udvortes hos Patienter, som vilde betro sig til hendes Hjælp. Som sædvanligt medfulgte en meget anbefalende Attest fra Sognepræsten *Omann* samt en Udtalelse fra Herredsfoged Knutzen om, at han vidste, at hun gav sig af med Saarlægevidenskaben, og at det forholdt sig rigtigt, at Helweg havde udtalt, at Patienten ikke kunde leve længere end til Aften; iøvrigt behøvede hun ikke at befatte sig med Kirurgi, da Manden havde et ganske godt Gaardbrug; men hun føler Glæde ved at udøve den til Gavn for sine Medmennesker. Forsigtigere end Præsten ender han med at henstille Sagen til Kongens Afgørelse, medens Amtmand Cederfeld de Simonsen henstillede om Tilladelse ikke kunde forundes hende, da hun ved at udføre en saa betydelig Kur ikke syntes uden Kundskaber i at helbrede udvortes Bræk paa Legemet.

Distrikt-Kirurg Helwegs Fremstilling af Sagen lyder noget anderledes. Han havde til en Begyndelse udtalt, at faa vilde slippe med Livet under saadanne Forhold, men efter at have forbundet Patienten og set ham en Timestid senere, havde han fundet denne bedre og sagt, at han nu

havde mere Haab om hans Liv, og at han ønskede at hentes igen næste Dag; dette skete ikke, derimod blev Johanne Christensdatter hentet, hvorom han udtalte sig i meget stærke Udtryk.

Da Sagen derefter kom til Stiftsfysikus Guldbrands Erklæring, udtalte denne, at han ikke fandt det rigtigt her at anvende § 6, (der tillader ustuderede Folk at praktisere som Læge), da der nu var tilstrækkelig mange examinerede Kirurger, og at han i det hele taget ikke vilde finde sig beføjet til at meddele nogen udenfor det egentlige Lægefag Attest for at besidde Færdighed i Sygdommes Behandling. Hertil sluttede Sundhedskollegiet sig og Kancelliet afslog Ansøgningen. Da hun var død 24. Oktober 1844 findes tilføjet i Kirkebogen: „Hun helbredede for udvortes Skade". Johanne Christensdatters Mand, *Rasmus Nielsen,* havde ogsaa lært af sin Kone Kunsten at kurere for Brud, men han var mere forsigtig overfor Myndighederne, og vides aldrig at have været i Konflikt med de medicinske Autoriteter. Han døde 22. December 1835, 64 Aar gammet. Dette Ægtepar synes ikke at have haft Børn, derimod tog de en Søstersøn af Konen til sig, som de opfødte og opdrog, nemlig den før nævnte *Christian Nielsen*, til alt hvem gik i Arv, ogsaa Klogskaben med at kurere for Benbrud. Han ansøger om at maatte kurere for Benbrud allerede først paa Aaret 1838 og anfører da, at han fra sin tidligste Barndom har gaaet Plejefaderen til Haande ved Forbinding og Behandling af udvortes Saar og Beskadigelser, og derved erhvervet sig Færdighed deri, hvorom 40 Attester, og særlig Sognepræstens bærer Vidne. I lang Tid har han saaledes næsten daglig haft Lejlighed til at samle Kundskaber og erhverve sig Dygtighed i denne

Gren af Lægekunsten, senere er Rasmus Nielsen død og har overdraget ham sit Boelsted, hvorved han er i Stand til at ernære sig og Familie uden at have nødig at tage Hensyn til Betalingen for ydet Hjælp, ja, endog kan hjælpe fattige uden Vederlag. Saavel Amtmand Castenskjold som flere af Kirkens Tjenere anbefalede Ansøgningen, medens hele Lægestanden fraraadede og Kancelliet ikke alene afslog Andragendet, men det irettesatte baade Amtmanden og Gejstligheden, fordi „de ikke ved enhver Lejlighed advarer almene mod Kvaksalvere". Chr. Nielsen opgav dog ikke Kampen; thi allerede i November 1838 indgav han en ny Ansøgning, i hvilken han spurgte, om det ikke kunde være nok med Attester fra Præster og agtværdige Mænd; at faa Fysici til at udstede den nødvendige Attest vilde i de fleste Tilfælde være vanskeligt, og hvad særlig Fycikus Guldbrand angik, da er hans Tanker om denne Genstand mig saa fuldkommen bekendte, at jeg antager, at det under alle Omstændigheder vilde være en Umulighed hos ham at opnaa et anbefalende Vidnesbyrd. Han tilbyder ved Tingvidner at godtgøre, at Almuen aldeles ikke udsættes for nogen Fare ved hans Kure, da han kun befatter sig med saadanne Beskadigelser, som han kan bedømme og føler sig overbevist om at kunne helbrede, ellers har han altid henvist til de autoriserede Læger. Men ogsaa denne Ansøgning blev afslaaet af Kancelliet 26. Februar 1839. Derefter søgte Chr. Nielsen Guvernøren over Fyn, Prins Christian Frederik. Ogsaa her blev han skuffet, og Præsterne fik atter en Irettesættelse, fordi de havde anbefalet Chr. Nielsens Andragende. Praktiserende Læge *Gedalia* i Vissenbjerg angav i Begyndelsen af 1840 Chr. Nielsen for Kvaksalveri, og samtidig

havde 206 Beboere af Vissenbjerg, Fjelsted, Harndrup og Rørup Sogne støttet Chr. Nielsens Ansøgning om Tilladelse til at praktisere. I denne Ansøgning skrives det, at i hen ved 100 Aar har en Familie i Vissenbjerg Sogn været i Besiddelse af den Kundskab at helbrede Arm- og Benbrud samt udvortes Saar; da Chr. Nielsen nu i den sidste Tid har nægtet at yde Hjælp, efterdi han ikke kan faa Tilladelse, beder Ansøgerne om, at denne maa gives ham, da de mener, at hans Færd i høj Grad er forskellig fra Kvaksalvernes, idet han ikke paatager sig andre Kure end dem, han besidder Duelighed til at udføre, og hans Kurmetode er Resultatet af flersidig prøvede Erfaringer. Ogsaa denne Ansøgning af de 206 Landmænd blev afslaaet, dog maa han, „uden at anses for Kvaksalver, have Lov til yde de tilskadekomne den fornødne øjeblikkelige Hjælp, inden en Læge tilkaldes". Dette blev baade af Chr. Nielsen og Egnens Befolkning betragtet som en Tilladelse til praktisere, og dette tillod baade Præster og Jurister at se igennem Fingrene med meget; thi hvis Pligt var det at tilkalde Læge? var det overhovedet nogen Pligt, naar Chr. Nielsen var til Stede?

„Den kloge Mand paa Rold" nød almindelig Agtelse og Tillid hos alle i meget vid Omkreds, ikke alene som lægekyndig, men ogsaa i Almindelighed, hvilket noksom fremgaar af den Opmærksomhed, der vistes ham, da det første Sogneforstanderskab valgtes i Følge Lov af 13. September 1841. Den første, der afgav Stemme ved dette Valg var Sognefoged Peder Sørensen i Assenbølle, der stemte paa Chr. Nielsen fra Rold, og han fik saa mange Stemmer, at han blev Medlem af Vissenbjerg første Sogneforstanderskab.

Ogsaa Amtmand, Herredsfoged og Præsterne støttede Chr. Nielsen, hvor de kunde, derimod var hele Lægestanden og dens Autoriteter i høj Grad uforsonlig mod den „kloge Mand“, vel nok fordi saa mægtig en Skare af Patienter foretrak at søge til ham om Hjælp. Uagtet hele Standens blodige Nid fik Lægerne dog som Regel ikke Held med at komme ham til Livs, ikke engang med Bøder. Dog lykkedes det til Gavns for Læge Teisen i Odense i 1845, da han rejste Tiltale mod „Roldhusmanden“ for Kvaksalveri mod en Patient, som Chr. Nielsen nok var uheldig med. (Lægerne taler ikke om, at der ogsaa indtræffer Uheld for dem). Det endte imidlertid med, at „den kloge Mand“ blev idømt en meget haard Straf, idet han fik 6 Gange 5 Dages Fængsel paa Vand og Brød. I en af Fysikatindberetningerne forekommer følgende Udtalelse om „Lægefirmaet i Roldhusene“: „Firmaet har bestandig tiltaget i Ry, lige beundret af Almue og Øvrighed!“ Læge Larsen i Bogense skriver 1843: „Kvaksalveri i det store drives ikkun af „Roldhusmanden“. Efter 1846 fik Chr. Nielsen Fred for Lægerne og Sundhedskollegiet, vel nærmest fordi Lægerne indsaa det haabløse i Kampen mod ham, der altid havde Befolkningens Støtte, ofte Præsternes og Øvrighedens“. „Den kloge Mand paa Rold“ fortsatte sin Virksomhed lige til sin Død, der indtraf 19. Februar 1882 i sit Hjem paa Rold, og han ligger begravet paa Vissenbjerg Kirkegaard tillige med Hustruen og den før nævnte Rasmus Nielsen, og endnu lever Mindet paa Egnen om „Roldhusmanden“, der efterlod sig flere Børn, men *ingen* af disse synes at have taget Arven op om Chr. Nielsens kirurgiske Viden.

Lidt om Gaardejer og Ejendomshandler, Studiosius *Rasmus Winther* paa Aalemosegaard i Vissenbjerg Sogn, og hans Søn, *Mathias Winther,* født paa Gammellund i Vissenbjerg Sogn.

Skønt man ikke kan sige hverken om denne Fader eller Søn, at de i nogen Henseende hører hjemme iblandt de her nævnte betydelige Mennesker, som her omtales, saa vil jeg dog ikke undlade at henlede Opmærksomheden paa disse 2 Mennesker, hvis Skæbne blev saare trist, uagtet at de stammer af en gammet Præsteslægt og synes at have været godt begavede, ligesom de maa forudsættes at have været mere end almindelig velstillede, hvilket sidste dog vel nok kun kan gælde for Faderens Vedkommende.

Rasmus Winther er født i Ørbæk 25. Juli 1759, og er Søn af Sognepræst i Ørbæk, Mathias Rasmussen Winther og Hustru, Ida Kirstine Hansen. (Hun var Datter af Ridefoged N. Hansen paa Ørbæklunde, og M. R. Winther var Søn af Formanden i Embedet Pastor Ras Pedersen Winther*). Denne Pastor M. R. Winther, der tillige var Provst ved Vindinge Herred, fik ved Dom af 15. Juli 1777 udlagt den lille Herregaard *Grøftebjerg* i Vissenbjerg Sogn med det derunder liggende *Tinghuset, Duedalshus, Rannehøjshus* og *Ørbjerghus.* Provst Winther var da Værge eller „Overformynder", som han kaldes, for den tidligere Ejers, Chr. Haman Dreyers Børn. Denne Dreyers økonomiske Forhold blev efterhaanden yderst forkvaklede, og dette var vel nok Grunden til, at Provst Winther ved Auktionsskøde af 21. Januar 1784 maatte overtage denne

*) Han var Søn af Sognepræst P. Jensen Winther i Føns og Karen Blankenberg.

og endnu flere Ejendomme, som han straks forsøgte paa forskellig Maade at afsætte igen, bl. a. ved at udparcellere Grøftebjerg. Heraf dannede han en ny Gaard, som blev kaldt *Gammellund,* som Datteren, Ane Marie Winther og hendes Mand, Chr. F. Heilmann fik Skøde paa i 1788 og samtidig havde han afstaaet til Sønnen, Studiosius *Rasmus Winther, Ellegaard* samt 11 Gaarde og 5 Huse i Elmelunde, og da han døde 1791 var vistnok alt Jordegodset kommen over paa andre Hænder.

Rasmus Winther, der jo havde studeret som ung, men vel ikke følt sig mere bunden i den lærde Verden, end at han kunde forlade den for at hjælpe Faderen med hans mange Ejendomme, har næppe været nogen helbefaren Landmand. Han var gift med en Datter af Niels Hansen i Stenstrup og Mette Cathrine Broholm, (Faderen Præst i Ringe) og efterhaanden, indtil Aarene 1807, blev han Ejer af en hel Mængde Ejendomme i Vissenbjerg og nærmeste Sogne, der dog næppe forbedrede hans Status. Han købte saaledes Grøftebjerg 28. Novbr. 1798 af *Chr. Anthon Voigt,* men solgte dog atter denne Gaard 17. Juni 1799 til Etatsraad Kofoed. Umiddelbart efter, 9. Maj 1800, faar Ras Winther Skøde af Rasmus Madsen paa Aalemosegaard, der dog allerede 2. November 1804 maatte sælges til Anders Eriksen. Sagen var, at Ras Winther i disse Aar kom i et mindre pænt Selskab, der blev hans Ruin.

Vissenbjerg har jo som bekendt særlig været elsket af Røverbander, der har huseret her lige fra Oldtiden og helt op til den nyere Tid. Blandt andet var her da ogsaa en grim Bande, som regerede fælt i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, der fik Navn efter Hovedanføreren,

Peder Hansen Lottesen, og kaldtes „*Lotsenbanden*“. En anden af de mere betydende Personer indenfor dette store Selskab var en fhv. Gaardejer og Forpagter *Peder Johansen Falen Kam*, han var vistnok en Sønnesøn af Peder Falen Kam, som ejede Tommerupgaard, den senere Kamgaard i Tommerup Sogn, og nu 1801, boede som Fæstehusmand i Nøjsomhed, ved Siden af det nuværende Forsamlingshus, Nøjsomhed, i Vissenbjerg. Peder Lottesen med flere af sine Hjælpere havde 5. Okt. 1801 gjort Indbrud paa *Ingersholm* ved *Store Appe,* der da beboedes af en Proprietær *Melby*, som tidligere havde ejet *Baagegaard* og flere andre Gaarde, og her havde de stjaalet en Mængde Bohave som de opmagasinerede i Nøjsomhed sammen med noget andet. Dette og mange andre Røverier gav Anledning til, at der blev nedsat en Kommission, der forhørte og arresterede en Mængde Personer, som havde mer eller mindre Del i Komplottet. Blandt de Steder, som Øvrigheden aflagde Besøg for at faa Sagerne fuldt oplyst, var da ogsaa Aalemosegaard, som Rasmus Winther da var Ejer af. I Marts 1802 kom Kommissionen derind og fandt Winther i Besiddelse af en Del af Tyvekosterne, hvorfor han blev ført med til Arresten. For Hæleri blev han idømt 1 Aars Tugthusstraf og dette blev stadfæstet af Højesteret den 20. Maj 1804 og den 7. Juni s.A. blev Dommen oplæst for Ras. Winther ligesom for alle de andre dømte.

Det har selvfølgelig været højst ulykkelige Forhold for Børnene at vokse op under, hvorfor man saa godt forstaar Sønnen, Mathias Winther, naar han siger, at han „voksede som et vildt Skud, der manglede Støtte.“

Mathias Winther er født den 25. Januar 1795 paa Gammellund i Vissenbjerg Sogn, hvor vel Forældrene har boet en kortere Tid hos Svogeren, før de købte Grøftebjerg. M. Winther var kun 16 Aar gl., da Faderen i 1811 døde, men han var livlig og velbegavet, og skønt han kun havde faaet en tarvelig Skoleundervisning, saa ønskede han dog at studere; men paa Grund af Familiens nu saa trykkede økonomiske Forhold lod det sig ikke gøre. Han kom ind paa Byskriverkontoret i Odense, hvilket han dog snart forlod, idet Regiments-Kirurg J. K. Jacobsen tog sig af ham, opmuntrede ham til at lægge sig efter Kirurgien og selv underviste ham heri, medens Biskop Plum læste Latin med ham. 1813 tog han til København for videre at studere Kirurgi, men kom under meget uheldige Forhold, af hvilke hans Velynder Jacobsen dog reddede ham ved at skaffe ham Ansættelse som Kompagnikirurg i Middelfart, og senere ved Felthospitalet i Odense. Her forelskede han sig i en Skræder Thornings Datter, *Christiane Thorning*, og ægtede hende allerede i 1814, da han kun var 19 Aar gl. Hustruen var stræbsom og skaffede Udkommet, og i 1816 rejste han atter til København for at tage den kirurgiske Eksamen. Dette strandede imidlertid paa Pengemangel og hans urolige Liv, hvorfor han med uforrettet Sag tog tilbage til Odense, hvor Hustruen nu var syg efter Barselseng; men i 1818 blev han Eskadrons-Kirurg i Randers, og kort efter forflyttet til Odense, hvor han tillige blev Bibliothekar ved det militære Bibliothek. Men snart kom Winther i Strid med sine foresatte, Oberst Høeg-Guldberg og andre, der stod denne Slægt nær. Han blev da afskediget som

Bibliothekar; men kastede sig da over litterær Produktion, og udgav baade Digtsamlinger og Skuespil, og fik af den bekendte Joh. Bülow det Hverv at skrive den poetiske Tekst til et Pragtværk om Sanderumgaards Have, og for sit gode Honorar herfor optog han atter sine afbrudte kirurgiske Studier i Hovedstaden; men det gik ikke, han forsømte Studierne, og gik mere og mere op i skønlitterære Skriverier. Samtidig forelskede han sig i en Tjenestepige, med hvem han samlevede og fik 2 Børn. Uden Eksamen vendte han tilbage til sin Post i Odense, men blev mere og mere forsømmelig i Tjenesten, og fik sin Afsked fra Tjenesten 1830 som Militærlæge. Derefter kastede han sig over Udgivelse af Skændskrifter mod sine formentlige Forfølgere, og udgav ogsaa det den Gang saa bekendte Smudsblad „Raketten", der vakte betydelig Sensation og fandt rivende Afsætning, saaledes at han nu pludselig fik store Indtægter, men samtidig en Mængde Processer paa Halsen. For grove Injurier blev han 1832 dømt som „Tremarksmand" og til Fængsel paa Vand og Brød. Han appellerede Sagen til Højesteret, og denne formildede Dommen. Men da den faldt var han død, 26. Februar 1834, af en tærende Sygdom.

Om Sognepræst *Thomas Hansen Trojel* i Vissenbjerg og hans 9 gode Børn. Vi har lige hørt, hvor ulykkeligt det gik Provst Winthers Søn og Sønnesøn, og han 2 forfløjne Døtre gik det heller ikke saa godt. Vi vil nu til en Forandring nævne en anden Præstefamilie, og se hvor anderledes smukt deres Liv formede sig, skønt de var 9 Børn. Ogsaa denne Familie hører hjemme i Vissenbjerg Sogn. Pastor *Th. H. Trojel* er født i Himmelev 18. August 1702, og blev theologisk Candidat 1726 og blev, efter at

have været Præst 2 andre Steder, indsat i det største Sogn paa Fyn, Vissenbjerg, 13. Februar 1739. Han var bleven gift paa Christiansø 21. Juli 1733 med *Elisabeth Jørgensdatter Ancher* fra Øster Lau († 1793), og fik med hende 6 flinke Sønner og 3 rare Døtre. Pastor Trojel, der døde i Vissenbjerg 22. December 1769, efter at have været Præst her i over 30 Aar, var Søn af en Sognepræst, sidst ved Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn, *Hans Thomsen Trojel* og *Margrethe Borch.* Denne Fader var vistnok ret uheldig; i alle Tilfælde blev han afsat fra sit Embede, og døde paa Fæstningen Munkholm 1740, efterladende sig Enke og 14 Børn.

Af de flinke Præstebørn fra Vissenbjerg vil vi først nævne *Jacob Kofod Trojel,* der blev født 12. September 1736, Student 1751 og theologisk Kandidat 1754, og i 1765 blev han personel og 1771 residerende Kapellan i Vissenbjerg. Han havde mange Interesser ved Siden af sin Præstegerning, navnlig landøkonomiske. Trojel blev saaledes straks ved Landhusholdningsselskabets Oprettelse 1769 korresponderende Medlem af dette, og blev saaledes den, som for denne Egns vedkommende foranledigede, at der herfra indsendtes Meddelelser om de særlig veldrevne Landbrug og de betydelige Mænds Navne blev nævnte, som vi ogsaa tidligere i dette Skrift har gjort opmærksom paa. Trojel var ogsaa en sjælden dygtig Havedyrker og Botaniker. Han indsendte flere Afhandlinger til Selskabet, saaledes om „Kvægsygen og Middel derfor“, om Kartoffeldyrkning, der den Gang var i sin Vorden, og om Havedyrkning, om en hensigtsmæssig Plov o. s. v. I 1766 udgav han et lille Skrift om „Kartoflers Avl og Brug“, der paa Husholdningsselskabets Foranledning blev oversat

paa Islandsk, og gratis uddelt i Danmark, Norge og Island. En Afhandling af ham om Humleavlen blev i 1774 indført i Landvæsenskommissionens økonomiske Prisskrifter

I 1774 blev han forfremmet til Sognepræst for Nebbelunde paa Lolland, hvorfra han tog sin Afsked 1805. Han skal have været en jovial og vittig Mand i sin Færd, men sad i trange Kaar. Han blev gift i Rødby med *Regitze Sophie Stødt* († 1812). De efterlod sig 3 Sønner, hvoraf den ene, Thomas Trojel, blev Faderens Eftermand og først døde 20. Februar 1854 som Præst i Kjøbelev, hvor han var almindelig afholdt for sin Godmodighed og retsindige Karakter.

Peder Magnus Trojel er en anden af de fordelagtige og studerede Præstesønner fra Vissenbjerg. Han blev født 3. Juni 1743, blev Student 1759 og tog theologisk Attestats 1762, men studerede derefter Jura og fik den juridisk Eksamen 1773, begge Embedseksaminer med Udmærkelse. Samtidig syslede han med Studiet af de nyere Sprog, en Tid var han Huslærer hos Grev H. Wedell-Wedellsborg, der var Overhofmester hos de kgl. Prinsesser, og blev derfor nødt til at følge med Hoffet. Dette blev Trojels Ulykke; han blev revet med ind i det letsindige Liv, der udgik fra Fr. V.s Hof. Efter Grev Wedells Død 1766 maatte Trojel tage andre Huslærerpladser. Samme Aar, som han tog den juridisk Embedseksamen, blev han Auditør ved det falsterske Regiment, men blev snart ked af Militærvæsenet, og tog Afsked derfra 1778. Han levede nu i 5 Aar i København som Manuductør til juridisk Eksamen, medens han forgæves søgte Embede. Han var i 1764 bleven Dr. juris og udgav i 1776 et Tidsskrift „Juridisk Tilskuer“.

Han var ellers for det meste Digter, og udgav bl. a. „Prøver af danske Satirer“, der fik en anerkendende Omtale, og havde i det hele et anset Navn som Satiriker. De mest bekendte af hans Arbejder er: „Ode til Dumhed“ og „Jeg er en Mand, som har saa vidt omvandret“. Trojel var svagelig af Helbred, og tog derfor ud til Broderen paa Annebjerggaard, hvor han døde 16. December 1793.

Peder Kofod Trojel er født 5. Maj 1754 i Fuglevig Præstegaard, blev Student 1768 og juridisk Kandidat 1773. Prokurator ved Hof- og Statsretten blev han 1775, og 2 Aar senere Decanus ved Kommunetetet. Han lagde sig særlig efter den teoretiske Side af Juraen, og blev i 1779 Dr. juris. I 1782 blev han Byfoged i Faaborg og Herredsfoged i Salling Herred, men døde allerede 9. Novbr. 1784. Han var faa Aar i Forvejen bleven gift med *Vilhelmine Schmaltz,* en Datter af Regiments-Kirurg S. i Odense. Trojel har udgivet flere juridiske Skrifter, der bærer Vidne om Flid. Ligesom den ovenfor nævnte Broder udgav han en Del Digte, mest af alvorligt Indhold og med stemningsfulde Enkeltheder, nogle dog i satirisk Retning. Et Udvalg af hans og Broderens Digte er udgivet i „Udvalgte Digte af P. M. og P. K. Trojel“ 1801.

Endnu en 4. Broder studerede, medens 2 andre Brødre var i praktiske Livsstillinger, af hvilke vi her skal nævne:

Frantz Vilhelm Trojel, som blev født i Fuglevig 27. Februar 1746, blev Student 1762, Allumnus paa Walkendorffs Kollegium og tog i 1766 den theologiske Embedseksamen, men forlod Videnskaben for at blive Landmand, hvortil han altid havde haft Lyst. Efter at han i

nogle Aar havde været Avlsforvalter paa Billeskov i Baag Herred, og derefter paa Anneberg og Ellingegaard paa Sjælland, udnævntes han i 1781 til kgl. Inspektør ved de nye kgl. Landbrugsjorder i Ods Herred. Paa disse Godser foretoges i Trojels Tid store Forbedringer, baade paa selve Hovedgaardene og i Landsbyerne, hvor Jorderne udskiftedes, og denne Udskiftning var saa eksemplarisk, at den ansaas for den bedste i Danmark, navnlig paa Grund af de enkelte Lodders regulære Figur. Trojel var tillige i mange Aar Landvæsens- og Forligs-Kommissær, og i Krigens Tid en virksom Chef for Kystmilicen. Han udgav i 1884 nogle landøkonomiske Afhandlinger, der blev prisbelønnet af det Kgl. Landhusholdningsselskab. I 1809 tog han sin Afsked, og døde i København 10. Oktober 1819. I 1782 havde han ægtet *Christine Margrethe Hansen* (* paa Anneberggaard 1. Maj 1763, † i København 29. April 1816), Datter af Kammerraad, kgl. Godsforvalter i Ods Herred, Jacob Hansen.

Hans Jørgen Trojel, døbt 12. Oktober 1741. Ogsaa denne Vissenbjergsøn studerede og blev juridisk Kandidat og senere Birkedommer i Odense, hvor han døde 19. November 1809. Han var gift med *Hedevig Schmaltz*.

Endelig kommer vi til den 6. Søn fra Fuglvig Præstegaard, det er *Christian Trojel*, der blev født 1749 og blev Landinspektør ovre paa Lolland, hvor han døde ugift 1784

Af de 3 Døtre fra Vissenbjerg Præstegaard blev *Johanne Margrethe Trojel*, * 1738, gift med Sognepræsten i Brænderup og Ore, *Rasmus Hansen Edsbjerg*, der var født i Edsbjerggaarden i Brylle Sogn 12. Marts 1721. (Faderen, H. Rasmussen, havde tidligere været Skipper i Faaborg, og Moderen, Cathrine Jørgensdatter, var en Præ-

stedatter fra Sjælland.) Hun blev bl. a. Moder til 3 Sønner, der blev Præster. nemlig Thomas Edsbjerg i Svallerup, Johan Henrik Edsbjerg i Søndersø, og Johan Edsbjerg i Pjedsted, hos hvem Moderen døde 29. Juni 1833.

Sophie Amalie Trojel var den yngste, og blev født i Fuglevig 1758, og blev gift 1780 med Professor, Theologiæ *Chr. M. Møller Holst,* Provst og Sognepræst i Sorø og senere i Randers (* 1750, † 1803). Hun blev Moder til Præster og en Præstekone, nemlig Otto L. Holst i Nørbæk, Christen M. Holst i Magleby, og Peter N. M. Holst i Elmelunde samt Dorthe Elisabeth Holst, gift med Pastor Peter Rosenstand Wøldike i Taarnby. Moderen til den døde i Faaborg 20. Juni 1822.

Den 3. Datter ved jeg intet om, men af de fleste af de øvrige Børn lever der en talrig Efterslægt, næsten alle gode og betydelige Mennesker.

Gaardejer og Smed *Lars Christensen i Tobosmedegaard i Brylle Sogn.*

Umiddelbart efter de store Landboreformers Indførelse i Slutningen af det 18. Aarhundrede, fremstod der et mægtigt Opsving indenfor hele Landbruget. Dette gav sig bl. a. Udslag i en Mængde Udstykninger af Bøndergaarde og Herregaarde, der atter førte med sig, at Folkemængden steg ret betydeligt. Saaledes laa der oprindelig i Udkanterne af de langstrakte Sogne Tommerup, Brylle og Brændekilde en hel Del store *Enestegaarde* paa op til 3, 4 a 500 Tdr. Land, der da blev meget stærkt delte paa den her omhandlede Tid, hvorved der opstod en Mængde nye Hjem. Blandt de saaledes udstykkede Enestegaarde, var der *Tobo* i Brylle Sogn, som paa den Tid

ejedes af en Mand ved Navn *Niels Poulsen,* han solgte flere Parceller fra Tobo, og et af disse, et Hus med godt ½ Td. Hartkorn, solgte han 19. August 1801 til en Smed *Lars Christensen*, der her i Ejendommen indrettede en Smedie, hvor han efterhaanden fik en betydelig Søgning, og lagde sig især efter en egen Slags Plove, en Forbedring af de gamle Hjulplove, og kom snart for disse Ploves Fortrinlighed i et ualmindeligt godt Ry, ikke alene over hele Fyn, men Smedens gode Navn strakte sig ogsaa til de andre Landsdele. Dette førte med sig, at Lars Christensen tjente en Mængde Penge paa Ploven, saaledes at han snart blev en holden Mand, der stadig kunde udvide sin Forretning, ligesom han ogsaa købte flere Jordparceller, som han lagde ind til Huset, der derved voksede til en Gaard paa 2½ Td. Hartkorn. Saaledes købte han bl. a. 13. Juni 1803 den saakaldte Bissemose (10 Tdr. Land) af Kammerherre, *Baron Buchwald* paa Baagegaard, og 24. Juli 1813 købte han 1¼ Td. Hartkorn af *Anders Sørensen* i Lysebjerg. Tobosmeden, som han kaldtes, var tillige en velbegavet Mand; men med Alderen blev han baade særsindet og stivsindet, og det endte med, at han i Folkemunde kom til at hedde „den gale Smed". Paa sine gamle Dage laa han stadig i Klammeri med Præsten i Sognet, den gamle *Jens Lund,* der ellers var usædvanlig godt afholdt og vel anset af Beboerne, og var tillige den fredeligste Mand af Verden; men han kunde slet ikke have Ro for Smeden, for baade sang han bestandig efter den gamle Salmebog i Kirken, saa det stod efter, medens hele Menigheden sang efter den ny, og saa havde Præsten flere andre Bryderier med ham.

En Søndag, da Pastor Lund gik ud af Kirken, kom Thobosmeden hen til ham og sagde da, at han mente Præsten burde nævne, hvor Skriftstederne stod, naar han anførte dem i sin Prædiken: „Thi," sagde han, „Præsten ved nok, at naar man sætter et Gærde, saa plejer man at sætte Staven i det." „Ja, Smed," svarede Præsten, „det er meget rigtigt; men Smeden ved nok, at naar man sætter levende Hegn, saa er Stavene tilovers". „Hillemænd!" sagde saa Smeden, „der var min Tro Præsten over Smeden!"

Det gik saa vidt med Lars Christensen, at han 3. December 1842 blev erklæret umyndig under Gaardejer og Sognefoged i Edsbjerg, Jørgen Hansens Værgemaal, indtil han døde 1848, og alle hans Ejendomme tilfaldt en af hans mange Børn (der vist nok alle kom i gode Stillinger), nemlig Hans Larsen, der var ugift, men fortsatte Faderens Gerning baade som Landmand og Smed, indtil han ved Skøde af 11. Januar 1858 solgte det hele til Hans Crone, der var født i Odense 12. Oktbr. 1821, hvor Faderen, David Eberhard Crone, var Købmand og Moderen bar det fremmede Navn Frederikke Caspara de Briand de Crèvecoeur.

Hans Crone mindes endnu af gamle Folk paa Egnen „som en mer end almindelig fin Landmand med Fjer i Hatten". Hans Farfader var ogsaa Præst i Espe (f. 1749, † 1825), og hans Hustru hed Agnethe Juul. De blev hurtig kede af Thobosmedegaard; thi allerede 23. Juni 1861 skøder han Ejendommen (Smedien var da alt nedlagt) til *Niels Hansen* og Hustru *Mette Pedersdatter*. De kom fra Fjeldsted, og var alt den Gang oppe i Aarene og vilde

derfor gerne afstaa Gaarden til Datteren Marie Hansen, som var ugift. Og da hun saa blev gift med Chresten Pedersen, fik de Skøde paa Gaarden 27. Februar 1880, og de solgte den først 28. Juli 1913 til Mejeribestyrer *Kornelius Madsen.*

Nogle Notitser
om Ejendomsforholdene paa Midtfyn i gamle Dage.

Det nulevende Slægtled kan vanskeligt forstaa, hvorledes Ejendomsforholdene var her i Landet for nogle Hundrede Aar tilbage i Tid. Nu ejer hver Mand snart sit Hus eller Gaard, og der opstaar den ene By efter den anden, som i Løbet af faa Aar vokser sig stor. Saadan var det ikke i gamle Dage, da var her kun faa og smaa Købstæder, og paa Landet boede alene *Bønder* og *Herremænd.* Her var slet ingen Industri, Handel eller Haandværk, det lidet vi havde, var samlet i de smaa Købstæder. Ikke en Gang Husmænd eksisterede paa Landet i noget nævneværdigt Antal, og i Bøndergaardene var der mærkeligt faa Mennesker, hvilket tydeligt fremgaar af flere Beretninger fra den Tid, navnlig fra Svenskekrigstiderne. Det er slet ikke ualmindeligt at høre om, at Mand, Kone og Børn var de eneste Mennesker i Gaarden; højest finder man en ganske enkelt Karl eller Pige foruden. Naar dette kunde lade sig gøre, laa det i Driften, Gaardene var i Almindelighed meget større end i vore Dage, men store

Dele af Arealet, ofte den største Del, stod over med Skov, hvor Svin gik hele Aaret og levede af Græs og Olden. En anden stor Del af Arealet laa hen til *Overdrev,* hvor Faarene og Gæssene gik og passede sig selv. Endelig var der megen Eng og Mose; men kun forholdsvis lidt Ager, og mindst 1/8 af denne sidste laa ogsaa med Græs. Der var derfor kun meget lidt at drive, og det man havde saaet med Korn gav kun yderst faa Fold, saa der var ikke meget at høste og køre hjem, ligesom kun en lille Del af dette blev tærsket, nærmest kun Sæde- og Brødkorn, Resten fodrede man op „i Kærven".

Og som Forholdene var hos Bønderne, saaledes var de ogsaa paa Herregaardene — i alle Tilfælde før Hoveritiden — der var ogsaa kun faa Mennesker; man kan endog træffe saa faa, at Antallet nærmer sig et lignende Faatal som paa *Bøndergaardene.* Disse var ofte, navnlig i Skovegnene, meget store, helt op til 2 à 300 Tdr. Land, ja, man kunde endog træffe enkelte med et Areal af op til 400, ja, 500 Tdr. Land. Men disse var da i Reglen de saakaldte *Enestegaarde,* det vil sige Gaarde, som laa for sig selv, langt borte fra Byen, med Jorderne samlede omkring Bygningerne, og altsaa ikke med i Fællesskabet med de øvrige Bøndergaarde. I den Retning lignede de *Hovedgaardene,* de egentlige Herregaarde, som havde visse Forrettigheder, som Tiendefrihed m. v., ligesom de næsten altid ejedes af adelige, og som Regel var disse ogsaa betydelig større end Enestegaardene. Hovedgaardene adskilte sig da navnlig fra Enestegaardene derved, at hine, som ofte havde store Tiliggender af andet Gods, som andre Herregaarde, Bøndergaarde, Kirker, Møller, og store

Skovstrækninger m. v. Og disse Besiddelser kunde ofte delvis ligge meget spredt.

Hvorledes Forholdene var i de enkelte Tilfælde, der selvfølgelig var højst forskellige, er meget vanskeligt at komme helt til Bunds i; men nogle Fingerpeg kan man dog faa endnu den Dag i Dag af de opbevarede Dokumenter, som taler sit eget Sprog, ofte besværligt at tyde for den jævne Mand, navnlig fordi Papirerne er skrevne med Latin; men i bedste Tilfælde er de affattede paa gammel, dansk Sprog, der for mange er omtrent lige saa uforstaaeligt som Latinen.

Af saadanne ældgamle Dokumenter, som omhandler Forhold, der har Interesse for Befolkningen paa Midtfyn, kendes et gammelt *Testamente,* udstedt af Herremanden *N.(icolaus) Hamundsøn Litle*, af 1. April 1295. Det var oprindelig i Ribe Kapitels Arkiv, men findes nu i Rigsarkivet. Testamentet er skrevet paa Latin og giver meget oplysende Meddelelser om Forholdene paa den Tid (Erik Menveds). Niels Hamundsen boede paa *Husbygaard,* nærmest det nuværende Wedellsborg, og han fortæller om sine Ejendomme, beliggende i Skrillinge, Kauslunde og Svendstrup samt Flenstofte, Sandager, Skalbjerg og Magtenbølle m. v. I Testamentet forordner Niels Hamundsen, at der efter Skøn af hans Broder, *Hamund Hamundsen Litle*, som ejede Gods i *Ronæs* og maaske boede der, skulde bygges et Alter, hvor der skulde læses Messer for hans Sjæl, og dertil gav han en Gaard i Skrillinge med Jord, 4 Stude og en Ko, samt 2 Gaarde i Kauslunde med 2 Stude, 4 Heste og en Ko.

Fordi han havde ladet sig korse til en Pilgrimsrejse til det hellige Land, som han nu paa Grund af sin Syg-

dom ikke fik udført, gav han 20 Pd. Sterling, som skulde uddeles efter Skøn af hans Broder, Hamund, og Bisp *Johan* i Aarhus.

Hos Minorittermunkene i Odense vilde han begraves, og dem gav han 20 Mark i Penge eller ogsaa sin Krigshest, kaldet „Grabrist", saafremt hans Væbner ikke vilde løse den for de 20 Mark, og desuden gav han dem en Baldakin. Til Prædikebrødrene i Odense gav han 4 Mark, til de Spedalske 2 Mark, til Sankt Knuds Kirke 4 Mark, til Sankt Albani Kirke 2 Mark, til Frue Kirke 2 Mark, til Michaelis Kirke 2 Mark. Kirken i Kerte gav han 2 Mark, Kirken i Melby 16 Mark, Hellig Gejstes Hus i Assens gav han alle sine Jorder i *Magtenbølle* og *Skalbjerg*, og sin sorte Hest, der var en Løber, og tillige alle sine Heste i Sandager Næs. Til sin Væbner gav han sit Gods i Svendstrup og 4 Stk. Vaaben og den Hest, han red paa, og desuden Ret til at vælge sig en Hest paa 5 eller 6 Aar imellem alle hans Heste. Hr. Niels, Præsten i Melby, skulde fremsige Messen ved det Alter, som Broderen, Hamund, skulde rejse for ham, og derfor fik han en Guldring og en rød Ganger.

Til en Peder Lafrenssøn gav han 4 Stk. Vaaben og en sortbrun Hest i *Flenstofte*. Han gav desuden flere Heste bort til forskellige, og disse Heste bar Navne som „Talesun" og „Grærimesun", „Kiker" o. s. v.

Til hver, som tjente paa hans Gaard „Husby", gav han ½ Mark foruden deres Løn. Til fattige Folk, som boede i „Hytter", gav han 12 Mark.

Minorittermunkene i Odense gav han 40 Mark for stedse at holde en Lampe vedlige, der skulde brænde for Hostien.

Til Exekuratores indsatte Niels Hamundsen sin Broder Hamund og Præsten Hr. Niels i Melby. Dernæst gav han Befaling til, at hvad han med Urette kunde have forhvervet sig, skulde gives tilbage.

Hans eget Segl, Sankt Knuds Capitels Segl i Odense, Minoriternes i Odense, Bróderens Hamund Litles, Præsten Hr. Nielses og en Johan Takæsuns Segl blev derpaa vedhængt Testamentet.

I Testamentet nævnes hverken Hustru eller Børn, lige saa lidt som der tales om, hvem der skal have Husbygaard. N. Hamundsen Litle maa dog være død kort efter. I alle Tilfælde nævnes som Ejer i 1320 Anders Pedersen Stygge af Slægten Galen, der ligesom Slægten Litle hørte til de bekendte Hviders Æt.

I et lidt yngre Testamente fra Aar 1334 efter *Ærkebiskop Carl Eriksen,* kaldet Røde, i hvilket han betænker en Del Mennesker med Gods, bl. a. sin Moder og Søskende og tillige en Mand ved Navn Roland. Hvem denne Roland er, ved jeg ikke, men han faar tilskænket det Gods, som Ærkebispen købte i Tummætorp (Tommerup) i Fyn. Det Gods, der her er Tale om, er selvfølgelig nogle Bøndergaarde, hvor mange nævnes ikke.

Ærkebiskop Carl hørte til en mægtig og anset Adelsslægt, der førte 3 Tværbjælker som Skjoldmærke og var meget udbredt, navnlig i Skaane. Carl var Søn af Erik Jensen (og Inger), der hørte til Erlandssønnernes Linie af de berømte Hvidernes Slægt. Carl havde først været Provst i Gamtofte i Fyn, hvor en Broder Christian Eriksen afløste ham som Provst 1334.

En anden Broder, Knud Eriksen, havde før 1316

været Sognepræst i Stenløse paa Fyn. Desuden var der en 4de Broder, Jens Eriksen, som 1334—45 var Høvedsmand paa Bornholm og gift med Gertrud Pedersdatter Kalf til Bosø. Disse sidste havde flere Børn, bl. a. en Datter Cecilie, der var gift med Axel Jacobsen Ulfeldt. Jeg nævner netop disse, fordi der efter deres Død blev foretaget et Skifte 15. Marts 1383, der endnu er bevaret, og som giver særdeles interessante Oplysninger om deres mange Jordejendomme. Noget af dette Gods synes at være tilfaldet dem efter den ovennævnte Roland. Det viser sig nemlig paa Skiftet efter dem, hvor deres 2 Børn, Johannes Absalonsen Ulfeldt og Christine Absalonsdatter Ulfeldt, der først (før 1383) var gift med Anders Syundesen Mule til Kjærstrup paa Lolland, og siden, 1394, med Niels Iversen Rosenkrantz († 1412), var en Del Gods i Tommerup (Tummæthorp), nemlig 6 Bøndergaarde, hvoraf de 4 var „øde". Her ser man en Bekræftelse paa det gamle Sagn, som lever paa Egnen endnu fra den sorte Døds Dage i 1350. Sognet fortæller, at da Pesten var ophørt, havde den ramt saa frygteligt i Sognet, at der kun var to Familier, der havde overlevet den frygtelige Sygdom. Den ene Familie boede i Drudgaarden og den anden i fhv. H. C. Rasmussens Gaard. De øvrige var begravet paa Nørremarken under den endnu levende gamle Tjørnebusk. Nutidsmennesker tænker maaske ikke saa meget over saadanne Overleveringer; men nu kommer Historien og fortæller, hvordan Forholdene virkelig var 30 Aar efter, og der viser det sig, at der endnu af 6 Gaarde var 4 øde, de laa altsaa hen uden at noget Menneske tog sig af disse Ejendomme, der var simpelt hen ikke Folk til deres Besættelse.

Foruden disse 6 Gaarde nævnes ogsaa „Mosægarth“, der sikkert paa den Tid var en ret ny Gaard, oprettet af en stor Del af Byens Udjorder, og vistnok oprindelig tænkt at skulde være en Herregaard, der saa snart atter er opgivet. Endvidere nævnes endnu i Tommerup Sogn Gaarden „Taldorph“, det nuværende Tallerup, der efter alt at dømme i 1383 endnu har indbefattet i sig baade „Højsholt“ og „Baagegaard“. I Verninge Sogn nævnes „Wærningsholm“, der laa hvor Præstegaarden nu ligger med mere Gods baade i Verninge og Hjelmerup Byer. I Brylle var ligeledes flere Gaarde, ligesom i Naarup, Højrup, Gummerup og Stensholt. Endvidere nævnes Gods i Magtenbølle, Vissenbjerg, Gamtofte og desuden i Frøbjerg, hvor der var 11 Gaarde foruden 4 øde Gaarde, hvilke sidste ikke kan være andre end Brændholt, Topgaard, Peirupgaard og antagelig en nu forsvunden Gaard mellem Top og Frøbjerg. De 11 Gaarde i Frøbjerg eksisterer endnu den Dag i Dag. Foruden det her nævnte Gods var der endnu mere spredt over hele Fyn, og det hele laa ind under den gamle, nu for længe siden nedlagte Herregaard „*Boldorp*“ i Agerup Sogn, hvorfra det hele bestyredes. Det var saaledes en mægtig Besiddelse, som nu deltes mellem de to ovennævnte Søskende, som dog begge solgte det allerede før 1397, da *Bernike Skinkel* var Ejer af det meste af det, og som havde indrettet sig en Herregaard i „Frøbjerghus“, der helt gik til Grunde i Svenskekrigen 1658—60.

Af det store Gods solgtes igennem Aarhundreder kun meget lidt, derimod blev det flere Gange delt ved Skifter i samme Slægt, der besad det lige til 1664, og først i Aaret

1703 blev det for stedse delt og solgt til en Mængde forskellige Ejere af større og mindre Dele deraf.

I godt 100 Aar, fra ca. 1540 til 1664, ejedes det store Gods af „de svenske Herrer". De danskes Harme over, at Svensken, der flere Gange i Krigstider havde forvoldt Danmark følelig Skade, ejede Gods her i Landet, gav sig bl. a. Udslag deri at Danskerne i 1658 ødelagde og tildels nedbrød Svenskernes Hovedbesiddelse Frøbjerghus. Men ogsaa paa anden Maade viste Danskerne deres Uvilje mod Svenskerne. Saaledes blev det med Aarene mere og mere besværligt for de svenske Godsejeres Ridefogeder at komme nogen Vej ved de forskellige Retssteder her i Landet. Af Uvilje imod Svenskerne opsatte alle Dommerne idelig de Svenskes Sager, og det hjalp ikke, at de Gang paa Gang klagede derover. Endelig blev det for galt, saa at Ridefogden Brixen i Odense klagede til Kongen, der nu paalagde Dommerne at fremme Svenskernes Sager omgangsvis lige med andre Sager.

Endvidere er der i Rigsarkivet bevaret en anden gammel detailleret Fortegnelse over en meget stor Godssamling. Det er *Dalum Klosters Jordebog fra 1533.* Skønt denne er 150 Aar yngre end det sidstnævnte Skiftebrev, saa er dets Alder dog ret antagelig altsaa snart 400 Aar gl.

Denne Jordebog er forfattet af den historisk bekendte Kansler Johan Friis til Hesselager, der vist paa den Tid var Regnskabsfører for Klosteret, som han senere, i 1548, fik i Forlening. Ved hver By er angivet, hvor mange Gaarde Klosteret ejer der, ligesom Bøndernes Navne, hvilke vi dog her udelader, da det optager saa megen Plads, og hvem der ønsker at kende Navnene, kan let selv undersøge dem i Arkivet. Enkelte Præster og Kirker nævnes.

Dalum Kloster Jordbog begynder med:

Af Bellinge Kirke svares 1 Pd. Arre for Gæsteri,
Af Hyeløsze Kirke — 1 — — - —
Af Sanderum Kirke — 2½ Ørtug

I Odense Herred: Bellinge 18 Gaarde, Hjallese 18 og en øde Jord, Hunderup 8, desuden giver Bymændene Afgift af Kallerup Mark, en Jord i Odense, Dalum Mølle 4 Lister Mel, 2 Td. Aal og Gæsteri. Sanderum Sogn: Østerlev 1, Heehuset 1, der desuden giver 3 Skilling af en Ager, „vend her paa kolluegen norden fran Fruerdamen", Agrup 2, Højme 12, Sanderum 18, Elmelunde 14, Ravnemose 12, Kragemose 1, Bøllemose 1, Vosemose 1, Knudstrup 1. I Ubberud Sogn: Dyred 1, Lille Hæsbjerg 1, Ernebjerg 1. I Brændekilde Sogn og By 12. I Fangel Sogn: I Fangel 13, Twemose 1. Lyndelse Sogn: I Dømmestrup 14. I Stenløse Sogn: I Stenløse 3, Svendstrup 4, Volderslev 14. I Verninge Sogn: Hr. Michel i Verninge By 3, Hjælmerup 1, Langsted 6. Tommerup Sogn: I Tommerup By 3, Store Appe 1. Brylle Sogn: I Brylle By 3, Toubo 1, Skreppenborg 1, Lille Appe 1, Lille Stærmose 1, der desuden gav Afgift af Dunemoszeberg, Store Stærmose 1, Render 4, Broholm 1, Gundestrup 4.

Baag Herred: Vissenbjerg Sogn: I Bred 5, Rodekilde 1, Skalbjerg 1, Skydebjerg, Nyerup 1, Sønderby 4, Voldtofte 1, Ravnekjær 1, Gummerup 1.

Aasum Herred: Højby Sogn 2. Fraugde Sogn: Over Holluf 1, Neder Holluf 1, Allerup 1, Fraugde 2, Birkum 1. Næraa Sogn 2.

Bjerge Herred: Marslev Sogn og By 6. Munkebo Sogn: Kjærby 1, Revninge 1, (Indhæftet findes et Bevis,

at Niels Kræmmer har oppebaaret af Per Andersen i Dalbygaard 6 Ørtug Bej paa Hr. Henriks Vegne i Kølstrup.)

Vindinge Herred: Ullerslev 1, Fløstrup 1.

Paa Hindsholm: I Dalby (Hr. Jørgen) 2, Marktofte 1.

Skovby Herred: Ejlby Lunde 1, Ørritslev 1.

Skam Herred: Nørreby 2, Skamby 1.

Lunde Herred: Vigelsø 1, Beldringe 1, Lumby Torp 2.

Gudme Herred: I. Ringe 1, Kellerup 1.

Sallinge Herred: I Diernisse 2, Jordløse 1, Vøjstrup 2, Nørre Broby (Hr. Inguor) 1, Stouby 3, Allerup 2, Bjerrygaard 1, Ølsted 2, Heden 1, Vantinge 3, Staurlund 1.

Vends Herred: I Gelsted Torup 1, Kindstrup 4, Indslev 1, Bobel 2, Harndrup 5, Vejlby, Sognepræst H. Jørgen Bang, ½ Td. Aal, 6 Mark Penninge, dennem fange Jomfruerne udi Klosteret. Vejlby Torp 1, Røjle 1.

Endvidere er opført en Del Gods paa Ærø, Langeland og Lolland, men som man vil se af ovenstaaende, ligger langt den største Del af Godset i Odense Herred, hvor der er flere Sogne, hvor Dalum Kloster ejer alt Jordegods; dog vil man i Sanderum Sogn forgæves søge efter Store Hæsbjerg. Dette maa være en Forglemmelse; thi den Gaard laa vitterligt under Dalum Kloster; thi i Aaret 1662, 1. Maj, skøder Kongen til Landsdommer over Fyn, *Jens Lassen,* Dalumgaard med tilliggende Enemærker, Skov og Herlighed, Bygninger og underliggende Bøndergods, herimellem nævnes „Indbyggerne i Hestbjerg Skov", bl. a. Helgaarden „Store Hestbjerg" og Halvgaarden „Lille Hestbjerg", og Store Hestbjerg svarer af Flintebjerg Hus og Byggested.

Mærkeligt nok opregnes Bøndergodset i dette Skøde fra 1662 omtrent i samme Orden som det findes anført i

Johan Friis Jordebog fra 1533, altsaa gennem de 130 Aar har Regnskabsførerne benyttet sig af de samme Formularer. Jens Lassens Arvinger solgte senere Godset til Kongen igen, som lagde det ind under Ryttergodset, ved hvis Ophævelse det atter gik over paa private Hænder i 1764.

Uddrag af nogle

Kirkebøger med Bemærkninger!

I al Almindelighed vil vore Kirkebøger blive det Sted, hvor enhver, som søger Oplysning til Brug i Slægts- og Personalhistorien, maa finde hen for at faa det nødvendige autentiske Materiale, der kan danne Grundlaget for de paagældende Menneskers Liv og Historie. I Kirkebøgerne findes Meddelelser om alle de i Sognet fødte Børns Fødselsdag og Daabsdag, Navne paa Forældre og Faddere m. v. Ligeledes findes noteret naar de er konfirmeret, ligesom der i en vis Periode ogsaa er bemærket, naar de er til- eller fraflyttet Sognet, hvor de kom fra eller hvor de flyttede hen. Endvidere findes Oplysninger om alle de ægteviede (og trolovede), deres og Forlovernes Navne. Og endelig Navne, Stilling og Alder paa alle de afdøde og begravede. Desuden kan ogsaa i enkelte, særlig begivenhedsrige Tider, som Krig, Pest- og Hunger-Perioder findes andre, stundom meget interessante Bemærkninger til Oplysning om Sognets og Personernes Historie.

Det var Kong Christian IV, der for Kirkebøgerne, som i mange andre Sager, var den praktiske Leder.

Allerede i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede tog han Bestemmelse om, at der i alle Landets Kirker skulde føres Bog over alle kirkelige Forretninger. Men i Begyndelsen var det smaat nok med Gennemførelsen af disse kongelige Forordninger, navnlig uden for Hovedstaden skubbede Præsterne dette forøgede Arbejde til Side, eller udførte det meget mangelfuldt. Først efter den kgl. Forordning om Kirkebøgers Førelse af 7. Maj 1646 kom der Fart i dette Arbejde i næsten alle Sognene. Biskop *Hans Michelsen* i Odense lod Kongens Villie udgaa til alle Stiftets Præster 7. Juli, og umiddelbart derefter finder man i de forskellige Kirker indførte Notitser om de kirkelige Handlinger. Dog vil man forbavses over saa faa af disse, de ældste Kirkebøger, der er bevarede til vore Dage. Sagen er, at saa mange af Præstegaardene i de forløbne Aar har været hjemsøgt af Ildebrand, og derved er tillige Kirkebøgerne ofte gaaet tabt.

Af Tommerup Kirkebog.

I denne Bog er den første Barnedaab indført *16. August 1646,* da „Morten Hansens Søn", der fik Navnet „Hans", blev døbt. Der var ikke mindre end 20 Faddere til Stede; deriblandt var „Ingeborg Hr. Clauses", altsaa Præstekonen og „Peder Hansøn Degn". Alle disse mange Faddere, som det i gamle Dage var Skik at præsentere i Kirken (jeg har funden op til 24), der jo ikke alene var en meget stor Procentdel af Sognets Beboere, men som tillige giver udmærkede Oplysninger til Sognets og Beboernes Historie, og de frem for alt fortæller om de enkelte Personers Navne, ligesom de undertiden, navnlig naar der er flere af samme Navn, bemærkes ofte et eller

andet, som nærmere karakteriserer den enkelte, som f. Eks. om det er „unge“ eller „gamle“ Peder Jensen, om det er „store“ eller „lille“ Hans Nielsen, „tykke“ eller „tynde“ Ole Jensen eller andre „Kendingsnavne“, som Vedkommende maa trækkes med til daglig Brug mellem sine Bysbørn.

I Aaret 1646, fra 17. August til Nytaar, er kun døbt ialt 3 Børn, et Tal man vil forbavses over i dette store og nu saa folkerige Sogn. Men Sagen var, at der paa den Tid næppe var over 40 Familier i hele Sognet, og hver Familie har næppe udgjort mere end 3 à 4 Personer, saaledes at det samlede Tal kan ikke overstige 130 à 140 Personer ialt, (der var i 1660 kun 114 i Sognet.)

Interessant er det at se de nu saa kendte Navne baade paa Gaarde og Personer allerede den Gang gik igen Side op og Side ned i Kirkebogen, og endnu mere ejendommeligt er det at se, hvor almindelig enkelte Fornavne var paa den her omhandlede Tid. Vi ser saaledes den 6. Januar 1647, da „Peder Ibsøns“ Søn, Christopher, i *Holmehave* biev døbt, da var mellem de mange Faddere bl. a. Marine Anders'es i Tallerup, Marine Jørgens i Knarreborg, Marine, Rasmus Greffues i Tommerup, Marine, Anders Andersen, Marine, Hans Stephensens Datter, Marine Anders'es i Højsholt, Marine Morten Hansens i Tommerup og Marine Hansdatter Remsniders samt Karine Pedersdatter Smed.

Naar man nu erindrer de faa Mennesker, som Sognet husede den Gang, saa er det en meget mærkelig stor Mængde „Marineer“, der var paa den Tid.

Vi træffer ogsaa enkelte Navne, som nu synes helt glemte, eller gaaet af Mode. Der er saaledes Navne som

„Kore“, „Lercke“, „Vinter“, „Holst“, „Hennicke, „Hierre“ „Tolle“. Og af Stednavne nævnes „ude paa Dynden“, hvor det var, ved jeg ikke. Foruden Præsten og Degnen var hele Sognet beboet af jorddyrkende Bønder, Gaardmænd og enkelte Husmænd, men saa godt som ingen Haandværkere. Derimod var der en Familie paa Baagegaard (Boghaa), som jeg ikke rigtig ved hvor jeg skal føre hen. Manden hed *Laurits Nielsen* og var *Ridefoged* for de svenske Herrer, Bjelcker og Banér, og hans Hustru var *Maren Jørgensdatter.* Den 1. August 1649 havde de et Barn til Daaben i Tommerup Kirke, som blev kaldt *Peder*, der var mærkelig faa Faddere, men desmere udsøgte var de faa, der optraadte. Først nævnes: Hr. Rasmus Olufsen i Langsted, Niels Jørgensen West, Gymnasiet i Odense, Gjøde Gjødesen paa M. Hanses Vegne i Bogense, Gertrud Hr. Lauritzes i Verninge, Mette Hans Diurs i Odense, Ingeborg Hr. Clause's i Tommerup, Karine Thouboes i Broholm, og Johanne Jep Thouboes.

De her nævnte Faddere giver igen Oplysning om, hvem Ridefogden og hans Kone var. Laurits Nielsen maa kort Tid forud have overtaget sin Stilling hos „de svenske Herrer“. Hans Formand i Embedet, *Predbjørn Hansen,* var nemlig død kort forud, og hans Enke, *Johanne Clausdatter*, var lige før den ovenfor nævnte Daab bleven gift anden Gang med Hr. *Rasmus Olufsen*, som med sin Kone flyttede fra Baagegaard til Langsted.

Baagegaard var af salig Niels Bjelcke 14. Marts 1644 overdraget til Foged Predbjørn Hansen for sin „besuering och Løn fri forund“. Og det synes, som om Laurits Nielsen besad Baagegaard paa samme Betingelser, dog er han

i 1655 flyttet til Langsted, medens Præsten Ras Olufsen fra samme Tid synes at bo paa Baagegaard. Muligvis har de byttet Gaarde, men helt fredeligt er det ikke gaaet af; thi 21. August 1660 indstævner Laurits Nielsen „Præsten Hr. Ras Olufsen af Baagegaard“ for Restancer for Aarene 1655—57 og udlagte Indkvarteringspenge i Krigstiden, hvilket beløb sig til 42 Rigsdaler 5 Mark, og som Hr. Rasmus skyldte Ridefogden.“

Laurits Nielsen fik 22. April 1654 af den svenske Friherre Sten Bjelcke, Skøde paa dennes Arvegods i Danmark, men 1662 blev han atter udløst af Sten Bjelcke. I 1660, 9. September, var følgende Sag for Landstinget: „Niels Knudsen i Ørslev, hans Sønner og Medfølgere vare fortsætlig gaaede til Naarup, og havde der uden for Laurits Nielsens Gaard paa Kongens Adelgods trukket hans Tjener, Just Christensen, af Hesten og med Gevalt søgt at tage denne fra ham, saa og knuget og stødt bemeldte L. Nielsen Salvegarde, Jon Børresen, mod Jorden og rykket ham i hans Haar, item taget Taxmærke og skaaret et Stykke af Øret paa samme Bæst.“

28. Maj 1661 vidnede Laurits Nielsen i Naarup, at Jens Pedersen paa Færgegaarden i Snoghøj i hans Hus i Naarup i den svenske Plyndretid havde lidt meget stor Skade paa Gods og Formue, som J. P. havde indsat hos ham, baade paa Sølv og Klæder for nogle Hundrede Dalers Værdi, som Svenskerne bortrøvede.

1664, 2. Januar, vidnede Christen Christensen, at „forleden i Svenskernes Tid“ blev Laurits Nielsen samme Steds fraplyndret, haardere end nogen anden, „paa de ganske Land“, saa Fjenderne intet efterlod ham, men jog ham fra Hus og Gaard til Nytaarsaften næst efter.

Da Henrik Bjelke 1664 overtog „de svenske Herres“ Gods paa Fyn, ophørte Laurits Nielsen at være Ridefoged, idet *Mads Lauritzen* nu blev Foged over det store Gods. Laurits Nielsen havde ved Siden af sin Stilling for Svenskerne tillige været Ridefoged paa Rugaard, og blev endvidere 1. Juli 1662 Herredsfoged i *Vends Herred* og *Birkeskriver i Vissenbjerg Birk.* Men alt dette har vist været mere, end han kunde magte. Der opstod flere Stridsspørgsmaal mellem ham og Henrik Bjelkes Foged om Regnskabet, og det endte med, at Kongen 19. Januar 1667 affordrede Laurits Nielsen samtlige Bestallinger, som han maatte aflevere i Kancelliet.

Den 15. Juli 1664 var der bleven bevilget Laurits Nielsen i Naarup, at han maatte nyde og beholde for sig og Arvinger det Stolestade og Begravelsessted i Verninge Kirke, som afg. Christoffer Urne ham tilforn skal have forundt, og at han et Epitafium over samme Begravelse maa lade opsætte. Laurits Nielsen og Hustru blev maaske begravet i Verninge Kirke, men Epitafiet er vel bleven opgivet, da det gik galt med alle hans Embeder.

Kirkebogens første indskrevne Vielse er d. 2. August 1646, da Degn *Peder Hansen* og *Anne Pedersdatter* i Tommerup blev gift. Han var kort forud, maaske 1645 bleven ansat i Embedet, han begravedes 11. Novbr. 1675, hun derimod først 13. Marts 1692.

Den 3. November 1650 viedes „Knud Rasmussen och Marine Nielsdatter, som boer i Høysholt“. Dette er rimeligvis den sidste Fæster af Gaarden Højsholt; thi det hedder, at den blev øde i Svenskekrigen 1668, hvorefter dens Agerjord blev delt i 3 mindre Brug, nemlig Skovfogedstedet, Mørkenborg og Brøjtenborg, og dette passer ogsaa

med, at der i 1658 blev to Bryllupper i „Høysholt Skoff“ nemlig „6. Maj viet Hans Nielssøn och Johanne Jørgensdatter, som bygge og bor udi Høysholt Skoff“, og „27. Juni viet Hans Jørgensen og Karen Pedersdatter, som bygge og bor udi Høysholt Skoff“.

I de første 100 Aar eller mere nævnes ingen Forlovere i Kirkebogen, som kan give Fingerpeg om, hvem de nygifte er.

Den 25. Juni 1685 viet „Anders Hansen Drud och Anne Andersdatter, som bygge og bor i Tommerup“ (Bruden var saa gammel, at „hun selff icke kunde gaa frem at offre, thi offrede Kirsten Brylles for hende“. „Den 13 September 1693 viet Niels Pedersen og Bodil Hansdatter, bor i Tallerup“. „30. Juli 1704 viet Laurs Pedersen og Karen Hansdatter, bor i Baage.“ Denne Mand, der saaledes havde Bryllup to Gange med saa kort Mellemrum, var vist en Søn af den forrige Fæster, Peder Andersen, og blev nok den sidste Fæster af Baagegaard; thi Gaarden gik samme Aar ud af det store Gods „de svenske Herrers“ og i privat Eje, idet Raadmand H. P. Holmer fik Skøde paa den og atter 1707 solgte Gaarden til Sigv. Frands Tommerup, der var Søn af Præsten i Tommerup Jacob Knudsen Fangel. Dennes ældre Søn Claus Tommerup var ogsaa Præst i Tommerup, men boede i mange Aar, vist fra 1713 til sin Død 1731, paa Baagegaard hos Broderen.

Den 6. Juni 1723 viet „Simon Hansen og Anne Clemensdatter“, bor i Tallerup. Denne Mand er aabenbart Søn af den førnævnte Fæster Hans Oluffsøn, og muligvis er Simon Hansen selv Fæster af Gaarden, thi den daværende Ejer, Kaptajn Fr. Lassen, har næppe opholdt sig

ret meget paa Tallerup, da han blandt meget andet Gods ogsaa ejede St. Knuds Kloster med et betydeligt underliggende Bøndergods.

Tredie Søndag efter Trinitatis viet „Anders Hansen, Skolemester i Tommerup, og Karen Hansdatter". I 1745 9. Februar viet Premierløjtnant von Hey til Enke Frue Else Kirstine Rosenvinge paa Baagegaard efter kgl. Tilladelse. Fru Rosenvinge var Enke siden 15. Novbr. 1743 efter Kaptajn Jacob Tommerup, der ejede Baagegaard, og siden 21. Marts 1733 tillige Tallerup. Foruden disse to den Gang store Gaarde ejede Kaptajn J. Tommerup en Del Bøndergods i Brylle og Tommerup tillige med disse to Sognekirker; og alt dette bragte nu hans Enke i Tilgift til sin nye Mand, den senere Major Jacob Preben Banner von Hey, som nu opslog sit Kvarter paa Baagegaard, hvor der endnu findes enkelte gamle stilfulde Døre med brede Gerichter, Messingbeslag og Haandtag fra hans og Kaptajn Tommerups Tid. Major von Hey stammede fra en Jacob Hey fra Skotland, og paa mødrene Side fra den gamle danske adelige Familie Banner, der vil udlede deres Ahner fra Them af Sjælland, ligesom de svenske Banner'er.

Begravelserne i Tommerup begynder at noteres i Kirkebogen den 2. August 1646 med „Rasmus Anders Barn Karine". De er som Regel alle meget kortfattede, som det her nævnte, og derfor lidet oplysende. Enkelte siger lidt mere, som 6. Novbr. 1646 begr. „Anne Oluffs, som boede og døde i Skelhuset", og 27. November 1646 begr. „Marine Christensdatter af Sønderborg, som døde i Tallerup". 1648, 7. Novbr., begr. „Jep Tollis Søn Peder,

som Moderen laa ihjæl.“ 1651, 14. Marts, begr. „en Staader Quinde ved Navn Karine Mortensdatter, som døde hos Anders Drud, och hafte hjemme i Horne Sogn.“

Den 17. Marts 1652 begr. „Oluff Baagaae, som var tilhuse och døde i Baagaae“. Den 20. Juli 1652 begr. „Birgitte Stowens, som var tilhuse og døde hos sin Datter Gertrud Jens Tallerups i Tommerup.“ Den 17. Maj 1653 begr. „Christopher Jørgensen Kore, som døde hos Niels Niels Fogell i Tommerup.“ 27. Marts 1658 begr. „Simon Lauritzen, som tjente og døde hos Hr. Ras. Oluffsøn i Boghau.“ 4. April 1658 begr. „Anne Andersdatter, som tjente Hr. Rasmus i Boghau og døde i Tallerup.“

Tommerup Sogn led ganske overordentlig under Svenskekrigen, hvilket Kirkebogens Begravelsesprotokol er det sikre Bevis paa, men dog vistnok mest ved den Hungersnød og Pest, som Krigen førte med sig.

I Aarene 1655, 56 og 57 er der i alt begravet 23 Personer, eller ca. 8 i Gennemsnit om Aaret. Derimod blev der i 1658 begravet 17, og i 1659 ligeledes 17, men i 1660 er der begravet 60 Personer, er ti Gange saa mange som i de efterfølgende 5 Aar 1661—65, da der kun begravedes 31, eller ca. 6 om Aaret. Tænk, hvad Indtryk det vilde gøre, om vi i eet Aar nu fik ti Gange saa mange Dødsfald, som det er sædvanligt i de foregaaende Aar. Det vilde jo fremkalde en Frygt og Rædsel, som ingen kan tænke sig.

Ved en Begravelse 12. Juni 1671 skete noget usædvanligt; thi begr. „Anders Nielsøn, som boede och døde i Tommerup, hvis Liig de baare om Kirken, som icke ehr skeet udi min Tid, annos Petr. Joh. Falst.“ (Det er Degnens Bemærkning).

Den 20. Januar 1679 blev „Henrik Andersens Kone i Store Appe begr., hvis Liigbegængelse stod i Brylle Kirke, eftersom Tommerup Kirke, i hvilken hendes Begravelse inden Kirkedøren skulde have været, men som Huelvingerne nedfaldt, och hun der icke kunde begraves, blef bortført til Brylle Kirke, og der blev holdt Liigprædiken, och hun siden derfra igen bortfløt och saa nedsat i Kirkegaarden udenfor Vaabenhusdøren. Hendes Navn var *Mette Pedersdatter.*

Den 29. August 1680 begr. *Anders Nielsen Ellemand*, offuer huis Graff bleff raabt Klagemaal offuer *Rasmus Nielsen Drud* i Tommerup, eftersom han for 14 Dages Tid tilforn haffuer slaget hannem noget".

I selve Tommerup Kirke er begr. fra 1743 til 1778:

15. November. 1743. Hr. Kaptain Tommerup fra Baagegaard 32 Aar gl.

17. April 1748. Provstinde Rosenvinge, ved Alteret.

5. August 1748. Jacob Hay, Patronens Søn.

18. Juni 1750. Mad. Sylvad, Hr. Sylvads Enke.

30. Juni 1750. Mad. Balslev, Præstens Kone.

24. Juni 1751. Ellene Wilhelmine Hey, Patronens Datter.

13. Januar 1758. Chr. Balslev, 8 Md.

11. Juli 1758. Birgithe Cathrine Hey, * 7. Jan. 1757.

21. Marts 1760. Chr. Banner Hey, Patronens Søn.

16. Januar 1761. Anna Cathrine Møller, 19 Aar, fra Baagegaard.

19. Maj 1761. Niels Jørgensen Møller af Baagegaard 48 Aar.

14. August 1761. Mag. Jens Balslev, 71 Aar, Præst her i 46 Aar.

15. November 1763. Anders Balslev, 2¾ Aar, Provst Hee prædikede (Jesus kaldte et Barn til sig. M. 12., 2.)

14. Oktober 1766. Hr. Lieutnant Petersen, 40 Aar, af Baagegaard.

2. December 1766. Anna Cathrine Schjødt, 68 Aar, af Tommerup, lagt i Kirken.

13. Januar 1778. Eva Christensdatter, 85 Aar, af Baagegaard Hus, lagt i Taarnet, midt i Gangen.

Af Brylle Kirkebog, begyndt 1646.

12. Juli 1646. Døbt Lauritz Bøddikers Datter i Render, Dorthea.

16. Aug. 1646. Jep Langs Datter i Lille Stærmose, Anna.

11. Oktober 1646. Mads Greves Søn i Brylle, Anders.

11. Oktober 1646. Døbt Peder Nielsens Datter i Skræppenborg, Else. Fadder var: Rasmus Terkelsen i Broholm, Jep Lauritzen i Thouboe, Jens Andersen i Lille Appe, Rasmus Andersen i Edsbjerg, Anders Jacobsen i Store Hessbjerg, Anders Jørgensen i Gundestrup, Peder Skræder i Nørrenberg, Kirsten Weffuers i Wittenberg, Karine Rasmusdatter i Broholm, og Karine Ibsdatter i Broholm.

4. Marts 1655. Døbt Anders Henningsens Søn i Broholm, Mads. Faddere var: Mag. Niels Bang, Præst i Dalum, Hr. Claus Lauritzen i Tommerup, Anders Hansen i Korsebjerg (Herredsfoged i Odense Herred), Jørgen Knudsen i Odense, Laurits Michelsen i Store Appe, Jep Lauritzen i Lille Stærmose, Jørgen Lauritzen i Render, Henning Andersen i Render (Barnets Farfader), Anders Gre-

gersen i Skelhuset, Hans Pedersen i Vosemose, Dorte Ibsdatter i Tommerup, Mette Pedersdatter i Tommerup, Karen, Hr. Christensens i Brændekilde, Anne Nielses i Odense, Anne Jørgens i Render, Maren Hennings i Render, Maren Andersdatter i Korsebjerg.

I de her opregnede mange Faddere ved de 2 Barnedaaber, faar vi en Mængde Navne paa næsten alle Naboerne, ligesom Ridefogden paa Dalum Kloster, Anders Henningsens Omgangskreds her præsenteres for os. De næste danner en skærende Modsætning ved de faa Faddere, en Følge af Krigstiden.

14. Februar 1658. Døbt Jep Langs Søn i Lille Stærmose, Jørgen. I Fadder Sted: Jep Rasmussen i Brylle.

14. Februar 1658. Døbt Anders Henningsens Datter i Broholm, Johanne. Faddere: De sammme som til Jep Langs Barn.

I 1664 nævnes som Faddere: Maren, Lauritz Nielsens i Naarup, L. Nielsen var Ridefoged paa de svenske Herrers Gods.

1648 blev viet i Brylle Ancher Jacobsen og Johanne Rasmusdatter, som bor og bygge udi Store Hesbjerg.

8. Maj 1665. Viede Hans Jensen Wibe og Karen Rasmusdatter, som bor og bygge udi Wittenberg.

9. Februar 1668. Viet Maty Andersen, Bøllemose, og Karen Henningsdatter udi Render, som bor udi Bøllemose.

6. Juli 1679. Viet Henrich Anchersen og Maren Nielsdatter, som bygge og bor udi Store Appe.

2. Juli 1680. Viet Jens Oluffsen og Karens Jensdatter af Lille Appe, som bygge og bor udi Vends Herred.

1688. Hæderlig, vellærde Mand, Hr. Jesper af Svendborg viede Hr. Christen Andersen Holm, Sognepræst til

Viersløf og Vøfflinge Sogne, og Karen Andersdatter, Broholm, tilsammen i Broholm, eftersom de havde kgl. Tilladelse dertil.

16. April 1649. Begravet Kirsten Anderses, som boede og døde i Lille Appe.

20. December 1649. Begr. Rasmus Terkelsen udi Brylle, udi Brylle Kirke.

25. Marts 1652. Begr. Jens Nielsen, Skræppenborg, som var til Huse hos Jens Hansen i Gundestrup, og døde udi et stort Fog (Snevejr), og fandtes udi min (Præstens) Blegehauffue, der Sneen var aftøet.

4. April 1653. Begr. Mads Pedersen udi Brylle Kirke, som boede og døde i Broholm.

4. September 1660. Begr. Jep Lauritzen i Brylle Kirke, som boede og døde udi Thouboe.

14. Februar 1658. Begr. Anders Hansen af Render og Niels Lauritzen af Brylle. Enhver af dem ihjelstukken af en svensk Rytter.

21. Februar 1658. Begr. Ane Snidkers, som boede i Nyrnberg, og var ihjelskudt af en svensk Rytter.

3. Marts 1660. Begr. en Soldat af Oberst Ernstens Regiment, men døde kort efter, at han var kommen i Logementet.

18. Marts 1660. Begr. Salvegarden i Broholm, Niels Nielsen, som var barnefødt i Hedensted i Jylland.

4. April 1662. Begr. en Staader-Dreng, som blev beredt at være Lauritz Nielsens Stifsøn udi Naarup, som døde uden for Render paa Marken. Nævnte Lauritz Nielsen var Ridefogden paa De svenske Herrers Gods her paa Fyn.

I 1658 begr. 14, 1659: 31, og i 1660: 41, altsaa i 3 Aar: 86, medens der i de forudgaaende 12 Aar kun døde ialt 92, der blev begr. i Brylle.

Af Vissenbjerg Kirkebog.

Vissenbjerg Præstegaard er brændt flere Gange, medens den laa nede i Fuglevig, og samtidig hermed er Kirkebøgerne ogsaa gaaet tabt ved disse sørgelige Ildebrande. Et lille Udtog af en af de gamle Kirkebøger fra 1732 og 1733 er dog bevarede, og der findes nævnte enkelte Barnedaabshandlinger. Den begynder med den 12. Barnedaab i 1732, men der nævnes kun Faderens og Barnets Navne, og slutter ved den 43. Daab i 1732. Af Aaret 1733 Daabhandlinger er omtalt 13 Børns Daab.

Endvidere er opbevaret et Ark Papir, hvorpaa en Fortegnelse over døbte fra Slutningen af 1739 til Begyndelsen af 1742.

Først fra Nytaar 1766 begynder den fuldstændig førte Kirkebog. Vi anfører her et lille Udtog om enkelte kirkelige Handlinger.

24. Søndag efter Trin. 1766 blev døbt Niels Skræders Datter ved Himmelstrup, Anna Kirstine. Faddere: bl. a. Peder Madsens Hustru af Himmelstrup.

30. November 1777. Døbt Forpagter Sr. Hartvigs Datter, paa Grøftebjerg, Eleonora Sophie, baaren af Præstens Hustru, Margareta Magdalene Schmalz. Faddere var: Jomfru Pouline Johanne Platfoed, Hr. Juuel fra Broholm, Sr. Anders Møller i Skovmøllen, og Per Hansen Schow i Aalemoose.

12. Maj 1784 blev velædle Hr. Heilmans paa Gammellund, hjemmedøbte Søn, Ernst, ført til Kirken. Hans

Svigermoder, Fru Provstinde Winther fra Ørbæk bar ham. Faddere var: Jomfru Andræa Grüner, Cappellanen, velærværdige Hr. Venninghausen, Hr. Landmaaler Rattenborg fra Laaninge, Forpagter Sr. Laurs Kielstrup fra Ellegaard.

Endvidere findes indført følgende oplysende Brev: „Efter velærværdige Hr. Edsbjergs Brev, datteret Brænderup, i Søndags i Advend 1779 blev døbt i Brenderup Kirke et uægte Barn af Maren Jørgensdatter i Holse, som sidst havde tjent Claus Glausen, Gaardmand i Kielstrup i Vissenbjerg Sogn, og udlagde til Barnefader en Peter Thomsen, hun ey vedste selv hvem var, eller hvor han blev af.“

Endelig anføres følgende „Publice absolverede“: „1778, Søndag 2. i Advends, Svend Sørensen af Bred for forsømt Altergang fra Konfirmationstiden 1774, og derpaa første Altergang, da han var 22 Aar gl.

1780, Fastelavns Søndag, Husmand Rasmus Hansen Kragh og Hustru i Schalbjerg, som det sidst føde spæde Barn blev død funden ved efter (afløsning) før begangen ugudeligt og forargeligt Levnet ved Slagsmaal og Klammeri.

17. Januar 1783 blev viet hæderlig vellærde Sognedegn for Brændekilde og Bellinge Menigheder, (Navnet savnes) til Jomfru Johanne Pauline Platfoed i Fuglevig Præstegaard.

7. Februar 1777. Viet Ungkarl Claus Clausen og Enken Ane Cathrine Nielsdatter af Kielstrup, efter kgl. Ansøgning, da han var Enkens afdøde Mands sal. Knud Markussens Søskendebarns Barn.

9. April 1768. Begr. Skoleholder Sr. Rasmus Friderichsen af Scalbjerg.

20. Maj 1767. Begr. Skoleholder Bjørns Hustru af Koelbjerg.

22. Maj 1776. Begr. Anders Hansen, Husmand i Koelbjerg, som blev funden død paa Grøftebjerg Gaards Grund, skudt, skaaren i Halsen og slagen 2 Huller bag i Hovedet, og begraven med Jordpaakastelse og sædvanlige Ceremonier efter Exellence, Hr. Stiftamtsmandens Resolution, i sin Alders 47. Aar, dog i aaben Begravelse indtil igen efter Arvingernes Ansøgning og derpaa efter falden Resolution fra høybemeldte Hr. Exellence, Graven blev tilkastet 20. Oktober 1776.

Af Verninge og Kjøng Kirkebog.

Paa den Tid da den ældste Kirkebog er ført, nemlig fra 1687 til 1727, var de 2 Sogne sammen i et Pastorat, og alle de kirkelige Forretninger er blandet sammen fra begge Sogne, og af denne, den ældste Ministerialbog, er meget makuleret og højst utydeligt, idet store Dele af næsten hvert eneste Blad er raadnet bort, og store Dele af den tiloversblevne Skrift er utydelig paa Grund af Fugtighed, saaledes at man kun med stort Besvær med Sikkerhed kan tyde Skriften. — Noget kan dog læses:

1690 Dom. 21. Trin. „blev en gammel Skomager ved Navn Anders Ærøe, begravet i Kjøng Kirkegaard, som døde paa Højrup Gade, 80 Aar gl. Men jeg vilde ikke kaste Jord paa ham, fordi han i mange Aar ikke havde villet gaa til Herrens Nadvere, tilmed var han ikke af min Mening, men kommen anden Steds fra og gik omkring og tiggede.“

1693 i Advends „blev en Katolik ved Navn Peter Henriksen til vor lutherske Religion i Verninge Kirke

omvendt, og til Nadverens Sakramente admitteret, conciloi et jusso Epicopi."

1695, Dom. 4. Adv., „blev en ung Knægt fra Jylland, som tjente i Stenolt, ved Navn Jens Vognsen, publice absolveret, fordi han imod Løfte havde holdt sig over et helt Aar fra Sakramentet."

1697 Dom. Palmar. „blev Christen Nielsen, danske Skolemester i Kjøng—Højrup, publ. abs., fordi han havde holdt sig over et Aar fra Sakramentet."

1697 Dom. Trin. „blev Henrik.....Degn i Sandager, publ. abs. i Verninge Kirke for Leiermaal for 6 Aar siden med Karen Madsdatter. NB. Han havde tilforn til Tinge fragaaet, han ikke var hendes Barnefader."

1699 Dam. 1. Adv. „i Verninge Kirke publ. abs. Laurits Rasmussen fra Lolland, havde i mange Aar fixeret Gud og Mennesker, stillet sig an, som havde han den faldende Syge, gaaet omkring med Hore....., i 20 Aar holdt sig fra Sakramentet. Jeg aabenbarede hans Skalkhed. Blev dømt fra Livet til Hjemtinget, men til Landstinget (dømt) at gaa paa Bremerholmen i Jern sin Livstid etc. (hvilket) blev konfirmeret af Kongen."

1702, 4. Adv. „blev Jørgen Skræder i Glamsbjerg publ. abs., fordi han befandtes drukken den Dag, han havde været til Guds Bord."

1704, Tirsdag efter 2. Trin., „blev Henning Andersen i Kjøng henrettet med et Sværd ved Kjerte Bro, han var dømt til Hjemtinget at knibes med gloende Tænger, hans Legeme at stejles, hans Hoved at sættes paa en Stage, og Haanden slaaes til en Pæl, for sit lidet Barn, som han med Villie dræbte.

Kongen, som samme Dag kom til Odense og rejste til Norge, modererede Dommen paa forommeldte Maade, dog blev Haanden afhugget med en Økse, efter at han med Sværdet var henrettet; men Legemet, Hovedet og Haanden kom i en Kiste, og blev i Kjøng Kirkegaard begravet efter kongelig allernaadigst Resolution.

Dom. 17. Trin. Christen Bødker i Glamsbjerg, publ. abs., fordi han var drukken i Skriftestolen.

1706. Dom. 2. Epiph. „blev Hans Jensens Kone i Kjøng, som han selv i elendige Maader havde myrdet, begr. i hendes 29. Aar, hendes Navn, Anne Lauritzdatter.

Stc. Pederdag blev Hans Jensen i Kjøng henrettet, fordi han 2 Dage før Nytaarsdag om Natten, efter at han Dagen tilforn paa sin Seng var betjent af mig med Sakramentet, havde med Ovnsfjæld myrdet sin egen Hustru. Han blev kneben 5 Gange med gloende Tænger, derefter Haanden afhugget med en Økse og derefter Hovedet, Kroppen lagt paa Steile etc. Det var en jammerlig og skammelig Død, hans Sjæl tvivles ikke paa er i Guds Rige, saasom han omvændte sig og døde i Tro paa Jesus etc.

1707. Dom. 20. Trin. „Dorothea..., som tjente Arent Degn, publ. abs. i Verninge Kirke for Synd mod det 6. Bud. Udlagde til Barnefader en Karl, som kom til hende paa Marken, ved Navn Andreas; Gud ved alting."

1709. Torsdag efter 2. Epiph. „blev gamle Anders ..... i Langsted ført til Kirken og tillige med et dødfødt Barn i Verninge skulde være begravet, men formedelt den haarde Vinter og Frost kunde de ikke grave en Grav til dem, maatte derfor sætte disse 2 Lig i Vaabenhuset til Søndagen derefter, som var Dom. Septuag., saa de til-

lige med en Kvinde fra Naarup blev begravet. Han i sit Alders 100 Aar „ringer et.“

„Mette Cathrine Schousbo, f. 1716, gift i Verninge Kirke 17. Oktober 1735 med Ambrosius Stub, Søn af Skræder Christoffer Pedersen Stub og Christence Ibsdatter, f. i Gummerup 1705, (dbt. 17. Maj.) Studeret fra Odense Gym. 1725, † i Ribe 15. Juni 1758. Hun † i Odense 1747, begravet 13. Marts.

Pastor Mag. Bering, som førte Kirkebogen til sin Død, 15. November 1727. Han efterlod sig en Enke, der havde født ham 18 Børn i Aarene fra 1677, da den første er født, til Aar 1700 7. Juni, da den gl. Præst skriver i Kirkebogen: „blev min Kiereste forløst med sit attende Barn, som blev døbt Thomas Kingo Bering 9. Juni af Hr. Groth af Haarby.“ — Den unge Thomas blev Borger i Haderslev.

Uddrag af Ubberud Kirkebog.

Kirkebogen for Ubberud Sogn begynder først 1715, altsaa ca. 70 Aar senere end ældste. Her anføres kun et enkelt Uddrag fra: „1718, Stager, begravet i Ubberud: Peder Anchersen, som var til Huse i Veirup, og havde tjent for Soldat udi 12 Aar og var aftachet 1685. Han var 106 Aar gammel, og var barnefødt paa Lolland.

Den gamle Mand var saaledes født i Aaret 1612.

Uddrag af Orte Kirkebog.

Denne Bog er paabegyndt 1689, og vi anfører her enkelte interessante Ting:

„1744, 2. December, prædikede over Hans Jensen i Ladegaard, gl. 62 Aar. Tekst: Ps. i: Salig er dend, som

ikke vandrer i de ugudeliges Raad...Exord. Rom. 6: Døden er Syndens Sold...Rester for Kloken. Hans ældste Søn, Jens Hansen, gl. 20½ Aar, forbød med sin Svoger N. N. i Blangstrup, og en anden Mand at sjunge over Graven, for ikke at gjøre Faderen Uro i sin Grav. Da dog Moderen havde bestilt baade Prædiken og Sang. Degnen blev dog ved at sjunge.

„1745, 15. Januar, prædikede over Sl. Karen Andersdatter af Frøbjerg, gl. 88 Aar. Tekst: Salige ere de fredsommelige; thi de skulde kaldes Guds Børn. Exord. Jeg vil lægge mig i Fred og sove; thi du, Herre, alene skal lade mig boe tryggelig. (Ps. 4.) 2 Rdl. Jeg gav hendes Søn, Jens Hansen, men Haand at holde ham skadesløs, om Orte Sognemænd efter deres Vedtægt vilde udpante fra ham 2 Tdr. Øl og en Rdl., fordi han bestilte Ligprædiken. Saadan Vedtægt gav de ingen anden Aarsag til, end at Degnen hafde erindret dem at ringe varligt, fordie de ringte for stærkt, særdeles sidstafvigte 10. Sept. For denne Vedtægts Skyld torte Hans Jensens Enke i Ladegaard ey heller begier Prædiken over sin Mand, sidst afvigte 2. Dec., for jeg lovede at holde hende frie for bemelte Bøder. Ike at jeg er saa begierlig efter Ligprædiken at holde, men..."

„1751, 24. Septb., holdt jeg Ligprædiken over Monsr. Krarups sal. Kone, Kirsten Christians Datter, som døde i en høj Alder (ca. 87 Aar og nogle Uger) i Orte Skouhuuse, og blev lagt paa Orte Kirkegaard. Tekst: Gen. 46 V. 30. Nihil. (intet.)"

„1755, den 2. Juuledag holdt Hans Pedersens Hustru i Frøbjerg sin Kirkegang, og skjønt jeg ved sidste Prædiken holdt fuld Messe for at vente efter hende, blev hun dog saa fortrydelig, ved det jeg var paa Prædikestolen da hun kom med sit Følge, at hun tilbageholdte sit Offer og lod allene hendes Følge ofre. Hvorfor jeg fik 3 Sk. etc."

Uddrag af Kjøng Kirkebog.

Som vi saa ovenfor var Kjøng forenet med Verninge Sogn til Aar 1772 i et Pastorat, derefter fik Kjøng sin egen Præst og egen Kirkebog, hvoraf vi vil nævne et enkelt, mærkeligt Uddrag.

„1727 Dom. 20. Trin. blev et fremmed Barn (som en Quinde kom med op til Søeholms Hus i en Kurf, og fik en Bonde til at gaa ned til Fru Oberstinden med, foregivet de, at der udi var noget, som hinde var skikket fra Assens, men ved Opløsning fandtes at være et lille levende nysfødt Drengebarn, med hvilket fulgte Bref, at det ikke var døbt etc.), som for Svagheds Skyld straks blef heimedøbt og efter Velbem. Frue Obristinden Kaphengstes Betænkende kaldet Ismael, ført til Kirken, dets Daab at publicere. Faddere var ingen udden Maren alsings, som bar det. Der er efter Biskopens Befaling i alle Kircher gjort Bøn til Gud, at han vilde aabenbare den uforskammede Moder, som saaledes kunde og vilde forglemme og forkaste sit Lifvis Frugt. Gud aabenbare det og lode Lodden falde paa dend vandskyldige.

„1759. Dom. Palmarum blef dend liden Ismael.... begrafet i hans Alders 1½ Aar....Frue Obristinden lod ham begrave og til Jorden skichelig bestædige.

Uddrag af Gamtofte Kirkebog.

1756, 11. September, blev en i Stranden druknet Mand, som ved Hellig Kilde paa Lundager Mark var opflødt, sadt i aaben Grav paa Gamtofte Kirkegaard indtil videre. Der blev siden kastet Jord paa ham af Bønderne, dog ej af Hr. Provsten.“

„D. F. Sejdelin var Præst i Gamtofte fra 1738 til sin Død 19. Juni 1791 og tillige Provst fra 1750 til 1775.“

„1810, 16. April. jordet hindes Naade høybaarne Frue Grevinde Christiane Fredirica Ernestine de Rantzau, fød Wedel. Sit Kiøns Ære, sin Mands Fryd, Mennesker-hedens Lyksalighed. 60 Aar gl.

INDHOLD

Indledning ..... Side 3
Om Stednavne ..... — 12
Om Runestene ..... — 21
Om Kirkerne ..... — 27
Om Herregaarde ..... — 29
Landhusholdningsselskabets Medailler og Sølvbægre — 30
Borgerlige Rigsdagsmænd ..... — 41
Fremragende Fynboere ..... — 49
Fremtrædende og mærkelige Personer ..... — 101
Ejendomsforholdene paa Midtfyn ..... — 120
Kirkebogs-Uddrag ..... — 131
Af Tommerup Kirkebog ..... — 132
Af Brylle Kirkebog ..... — 141
Af Vissenbjerg Kirkebog ..... — 144
Af Verninge og Kjøng Kirkebog ..... — 146
Af Ubberud Kirkebog ..... — 149
Af Orte Kirkeby ..... — 149
Af Kjøng Kirkebog ..... — 151
Af Gamtofte Kirkebog ..... — 151